

GÂNDIREA

ANUL XVI. — Nr. 4.

APRILIE 1937.

S U M A R U L :

D E S P R E D E S T I N

VASILE BÂNCILĂ : Ideea de destin	145
V. VOICULESCU : Poezii :	155
RADU GYR : Mănăstire dintr'un lemn	156
CEZAR PETRESCU : Isidor Leibovici, agricultor și cerealist	159
ARON COTRUȘ : De unde sprintenele încălțăminte ! ?	166
VINTILĂ HORIA : Moartea imposibilă a lui Vladimir Noaptea	167
MATEI ALEXANDRESCU : Pantoful Seniorului . . .	174
ȘTEFAN STĂNESCU : Ingerul durerii	175
GRIGORE POPA : Chemarea paradisului	176

IDEI, OAMENI, FAPTE

N. I. HERESCU : Cezar Papacostea	186
PAN M. VIZIRESCU : O figură din lumea lui Creangă	190

CRONICA LITERARĂ

OVIDIU PAPADIMA : Al. Marcu : Itinerar adriatic. — Ion Piliat : Caetul Verde, în a II-a ediție. — I. E. Torouțiu : Studiul de istorie și critică literară. — Miron Suru : 1935 literar.	194
--	-----

CRONICA MĂRUNTĂ

NICHIFOR CRAINIC : Țara lui Aron Cotruș	200
---	-----

E X E M P L A R U L 20 L E I

Omul forte reușește

În lupta pentru viață, sănătatea este primul factor al succesului, lăță aei, pentru a păstra nervii liniștiți, creierul limpede, mușchii sprinteni și corpul vior. O rețetă care a făcut toate probele este de a a turna un flacon de Quintonine într'un litru de vin de masă și de a lua, înainte de fiecare mese, un pahărel din acest delicios vin fortifiant. Dr. J. Coudurier, 99, boulevard du Temple, din Paris, a făcut experiențe și scrie :

„Sunt ani de zile de când întrebuințăm în casă Quintonine; nu ne-am săturat niciodată de acest

produs care constituie pentru noi cel mai bun tonic”.

Nici un fortifiant nu poate fi comparat cu Quintonine pentru că nici unul nu conține atâtea principii regeneratoare. Quintonine este remediu sigur, complet, eficace — și de preț năinsemnat — la care se poate recurge la cel mai mic semn de oboseală.

QUINTONINE

PRODUS FRANCEZ. — LABORATOARELE HELIN
LA FARMACII ȘI DROGUERII

GÂNDIREA

IDEIA DE DESTIN^o

DE

VASILE BANCILA

Elementele gândirii omenеști, întrucât există o gândire care-și merită numele, sunt în fond comune tuturor timpurilor și locurilor. Ceeace face să varieze profilul logic este, afară de ciudata pasiune pe care o au adesea oamenii de a se amputa în chip provizoriu, felul cum se structurează aceste elemente și accentul care se pune mai mult pe unele decât pe altele, după interesele spirituale diferite ale culturilor considerate fiecare în ansamblul ei. Deaceea o reformă a logicei nu este, și aceasta mai mult decât în oricare alt domeniu, afară de cel al științei moralei, o întreprindere personală. În fizică, o mare descoperire sau o teorie mult mai convenabilă, poate să răstoarne, la un moment dat, situația științei. Chiar în religie, care e atât de tradițională, se pot ivi reformatori cu mână tare, cari să instaleze o nouă credință. În logică sau în morală însă un gânditor trebuie în primul rând să consemneze rezultatele evoluției istorice, iar temele noi, pe cari le oferă, trebuie să răspundă vibrațiilor de nouă structurare logică sau morală, pe cari le oferă ce e mai adânc, mai vital, și mai nobil în viața oamenilor. Revoluțiile în logică și morală sunt acasă la ele mai puțin ca oriunde. Autori, pe cari-i știm foarte ingenioși și originali în alte chestiuni, trebuie să se mulțumească însă să spună lucruri aproape obișnuite când e vorba de morală, personalitatea lor fiind salvată mai mult de felul cum motivează adevărurile. Iar în logică auzim din când în când refrenul, care vrea, alteori, să fie și o ușoară imputare, că nu s'au mai făcut mari progrese de la cutare filosof încoace... Refrenul se referă, ce e drept, la logica, în sens restrâns, dar el se poate aplica, dacă nu la fel dar în mare măsură, și logicii în înțeles larg, de știință a înțelegerii umane ca atare, sub toate aspectele ei fundamentale, înțeles în care o luăm aici. Acest refren e îndreptățit ca justete de observație, dar nu și în direcțiile lui de imputare. Căci logica și morală, interesează de aproape echilibrul spiritului și o modificare frecventă sau prea radicală în aceste domenii ar aduce haosul. Totul se schimbă, se zice, și cu mult adevăr, și totuș sunt anume constante de evoluție. Sunt constante cari rămân așa de la începutul și până la sfârșitul veacurilor și sunt constante relative. Printre aceste constante relative se găsesc și profilurile istorice ale moralei și logicei. Pentru ca acestea să se schimbe, e nevoie de o schimbare a fizionomiei istorice. Reforma logicei, ori a moralei, nu se face în cărți, ci în spirite. În cărți, ea numai se termină. Vorbim, natural, de spiritele alese, fiind-

că ele sunt mandatarii istoriei. O astfel de reformă încearcă acum omenirea și ea e în legătură cu subiectul expunerii noastre.

Gândirea ca atare are elemente sintetice, dar sufletul oamenilor lucrează unilateral. Căci omul e o ființă romantică și centrifugală, o ființă de flux și reflux, gata să adere la logica extremelor și la creierea de idoli. Și fiecare extremism vine cu mistica lui. Misticismul e forma cea mai deplină a romantismului. El este o esență a omului și deci nu se poate înlătura. Deaceia o filosofie și o pedagogie realistă nu combat acest misticism, ci caută să-l sublimeze și să-l organizeze. Aceasta au făcut-o în trecut, cu un instinct formidabil, religiile popoarelor. În epoca modernă, religiile n'au mai fost lăsate să îndeplinească această înaltă și vitală funcție de sublimare și organizare, ceea ce a făcut ca misticismul latent al omului să se manifeste în chip hibrid ori anarhic sau să revină la misticismul popoarelor primitive. Chiar lunile din urmă am fost, de pildă, informați că în capitala Angliei s'au ivit o nouă „religie”, care adoră mumiile. Publicul, mai ales feminin, se roagă și meditează în fața mumiilor din muzee și aduce flori, pe cari le depune cuvios lângă trupul uscat al Faraonilor și înalților lor slujitori! Dar forma cea mai curioasă și mai neașteptată a misticismului uman e misticismul științei! Știința modernă s'a născut tocmai pentru a combate misticismul, însă a ajuns ea însăși să fie pătrunsă de misticism. Cine citește texte științifice din cele mai repute sau cine consultă opere de așa numită filosofie științifică, e uimit de amestecul inextricabil de idei pozitive și de concepte ori implicații mistice abil atenuate ca formă. Omul nu poate decât să înlocuiască un misticism prin altul, însă se va recunoaște că știința nu e tocmai disciplina cea mai nimerită pentru a fundamenta un misticism armonic. Când, acum aproximativ un secol, se spunea că a ști e a prevedea, iar a prevedea e a putea, așa încât într'o zi oamenii să ajungă să poată face totul, sau când se susținea că dacă s'ar cunoaște toate cauzele actuale, s'ar putea calcula întreaga desfășurare a viitorului, transformându-se astfel istoria lumii într'o mecanică strict cauzalistă, — aceasta nu mai era știință, ci misticism din cel mai caracterizat și mai vajnic, dar plasat într'un domeniu impropriu.

Însă misticismul, științific s'a aplicat cel mai mult în viața practică, după cum era și de așteptat. Ambiția celor mai mulți oameni, dacă nu a tuturor oamenilor, chiar când ei sunt foarte nobili, este ambiția de putere, acea putere pe care religia se pricepe atât de bine să o transforme în armonie sau în sublimă umilință. Dar în lipsa religiilor sau cu o religie suferindă, ambiția brută de putere a omului își dă liber curs, ca o rădăcină sălbatică după ce a căzut altoiul. Atunci el se răzbună și pentru timpul când a fost înțelept de religie și, ca orice sclav eliberat, vrea să ia locul stăpânului. Adică vrea să fie el însuși Dumnezeu. Ambiția de putere absolută, nudă, neîmpărțită cu nimeni, transpare de altfel, din loc în loc, în tot lungul istoriei, pentru cine e atent la spectacolul naturii umane. Inițiativele îndrăznețe și diferitele legende tragice atestă acest adevăr. Se pare că sunt anume cuvinte în Biblie, al căror sens a fost aproape un fel de obsesie atavică, rareori mărturisită, a oamenilor, a acestor fapte minuscule dar însuflețite de elanuri demiurgice.: „Întru început a făcut Dumnezeu cerul și pământul. Pământul era nevăzut și neîntocmit și întuneric era deasupra adâncului și duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apei”. Puterea aceasta supremă, care plutește peste ape, adică peste indistinctul originar, pentru ca în momentul următor să purceadă a despărți elementele și să alcătuiască lumea în chip suveran, a fost idealul omului în toată istoria, pe care l-a adorat, dar în locul acelei Puteri ar fi vrut să fie, atunci când

n'a mai crezut. Și i-a fost ușor să nu mai creadă, din moment ce și-a închipuit că știința îi vine în ajutor. Un astfel de moment a fost la sfârșitul antichității. Atunci știința pozitivă a fost mult mai înaintată, decât ne-am închipuit noi până de curând. Dar ea nu s'a putut complecta și n'a putut produce schimbări practice, între altele pentru că lumea veche era prea bătrână pentru a începe un nou ciclu vital. Deaceia acest moment a fost amânat cu mai mult de o mie de ani. Când, odată cu Renașterea, spiritul științific a început să ia avânt, el a găsit popoare noi, cu instincte puternice, cu o sete de viață aproape sălbatică. Era firesc, era fatal, ca aceste instincte să se servească din ce în ce mai mult de știință, pentru a-și organiza orgoliul și dominația în lume. Tehnicismul modern a năzuit din ce în ce mai mult să repete geneza, „facerea lumii”, dar după gustul și trufia omului. Insfârșit, ceea ce n'au putut oamenii să facă, în mii și zeci de mii de ani pe pământ, adică ridicarea până la a-și însuși atributele creatoare ale divinității, se părea că vor isbuti să facă de data aceasta prin ajutorul științei teoretice și mai ales aplicate. Paradisul va fi pe pământ și el va fi opera omului! Natura va fi învinsă, iar societatea va fi organizată potrivit unor doctrine politice noi și de mare precizie. Cultura umană devenise o uzină, care, pe deoparte, diseca și studia natura, pe de alta, pune la punct nenumărate doctrine politice, toate acestea cu scopul, mărturisit sau nu, de a-l înlocui pe Dumnezeu. Această euforie demiurgică a ajuns la maximum în secolul trecut. Atunci au fost gânditori atât de încântați de specia umană, încât au putut exclama: „Dumnezeu nu este, dar va fi!”, înțelegând că omul va fi Dumnezeu, rezolvând astfel dintr'odată toate problemele apologetice... Sau gânditori cari au spus: „omul își este sie-și din ce în ce mai mult propria sa providență”. Secolul al 19-lea va rămâne ca cea mai îndrăzneată, mai savantă și mai naivă încercare a oamenilor de a se urca pe tronul divinității.

Știința în sine este una din valorile minunate și dintre cele mai înviorătoare ale culturii, dar noi nu despre ea vorbim, ci despre acest soi de bastard de misticism academic, care e științismul înlocuitor de religie și de filosofie. Dacă se poate vorbi de criza științei, apoi ea trebuie raportată la acest misticism științific, iar nu la știință ca atare, ce, de altfel, e în plină prosperitate. Idolul omului de știință, care calcă însă a divinitate de laborator, începe să pălească. Religia științei se năruie și misticismul uman, rămas fără sublimare și chiar fără obiect, e pus la grea încercare. Puși în fața realității, pe care n'au putut nici să o cunoască îndeajuns și nici să o transforme în ceva, care să aducă pe departe a paradis, oamenii au impresia că se deșteaptă dintr'o vrajă și că sunt trădați în chip cumplit. Plângerile sunt la fiecare pas, uneori furioase, alteori pasive. Omenirea a apucat vremuri mai ingrate decât cele de azi, dar oamenii n'au fost atât de desamăgiți. Fiindcă niciodată n'au căzut de la o înălțime atât de mare. E adevărat că a fost o altitudine iluzorie, dar tocmai aici e slăbiciunea și durerea. Se vorbește de „faliment”, deși e impropriu să se aplice istoriei acest termen, pentru că un indiscret ar putea spune că, în acest caz, toată istoria nu e decât o serie de falimente. Dar dacă s'a vorbit ori se mai vorbește astfel, este fiindcă istoria e în adevăr la o mare cotitură, și fiindcă oamenii încep să se întrebe dacă însuș felul de a gândi al epocii moderne nu are neajunsurile lui. Această logică modernă, în care cauzalismul mecanic sau copiat după cel mecanic a jucat rolul principal, a dat omului putința să creadă că va fi stăpânul absolut al existenței sale. Nu e cazul atunci să se caute o înlocuire sau mai degrabă o complectare a acestei logici? Și oamenii încep să caute sau să valorifice alte concepte, alte categorii de gândire, alte scrupule sau norme de în-

telegere, cari să asigure o dezvoltare mai temeinică, mai reală, chiar dacă e mai puțin măgulitoare pentru luciferismul uman. În acest sens, se caută noi Bacon, noi Descartes, în așteptarea unui Kant al viitorului mai îndepărtat, care să elaboreze statutul înțelegerii noi, așa cum marele filosof german a făcut odinioară pentru epoca sa. Acum omenirea trece, din punct de vedere practic, de la stilul individual la cel colectiv; iar, din punct de vedere teoretic, de la categorii logice clare, pozitive sau formale, la categorii mai complexe și mai libere. Se caută termeni și sugestii în culturile vechi sau în gânditori, cari deși au trăit în epoca noastră, dar au avut o mai mare libertate de spirit. Astfel, se vorbește de „originaritate”, de „mit”, de „destin”... Prevederea științifică, care să ducă apoi la puterea științifică de a transforma viața, nu s'a realizat potrivit așteptărilor omului. Realitatea s'a arătat, din contră, din ce în ce mai complicată și mai deconcertantă pe măsură ce creștea progresul științei, covârșind și, adesea, interzicând știința. Mistica rațiunii atotcunoscătoare și atotputinte, nu mai impresionează astăzi. Oamenii nu mai cred că pot să explice, să prevadă și să facă totul cu ajutorul rațiunii ori al științei. Fiind împiedecați în imperialismul prevederii și puterii, oamenii, contrași în dorurile lor cele mai tainice, se întorc la ideea de destin.

Natural, oamenii nu se întorc în unanimitate la ideea de destin. Unii o combat sau nu sunt sinceri când vorbesc despre ea. Iar cei cari revin la destin, nu o fac în acelaș fel. E o întreagă gamă. Unii vorbesc cu pietate de destin, alții flirtează cu el sau sunt îmbufnați. Aceiași oameni uneori admit destinul, alteori îl ironizează ori au aerul că vor să-l tragă pe sfoară. Sunt și de aceia, cari dau destinului o interpretare științifică, servindu-se de el ca de o etichetă ademenitoare pentru a camufla concepții pozitivistice. După cum sunt alții, cari admit ideea de destin, dar se revoltă contra destinului. Dintre atitudinile față de noțiunea destinului sunt însă mai ales două, cari trebuie menționate.

Una e din partea gânditorilor științifici și e un fel de anticipare definitivă din partea acestora. Oamenii de știință și filosofii științifici au încercat mai întâi să lărgescă noțiunea determinismului, tocmai pentru a o face să cuprindă realități mai bogate și mai spontane și pentru a nu fi siliți astfel să recurgă la destinul propriu zis. Sforțările de a lărgi determinismul au mai multe aspecte și sunt foarte interesante. Ele sunt o încercare a logicii moderne de a corespunde la cerințe mai variate ale spiritului și totodată de a-și consolida situația. Această încercare nu a fost prea conștientă, dar tocmai de aceea e mai semnificativă. Aspectul cel mai tipic, căci nu putem vorbi acum de toate aspectele, în această direcție, este finalismul. Acest concept s'a aplicat mai ales în științele naturale, în biologie și, prin influența acesteia, în psihologie. Filosofia modernă de înaintea avântului științelor naturale, a simplificat natura. Inspirată de matematici și de fizică, ea a riscat să se îndepărteze de realitate sau să o unilateralizeze. Matematica e ceva formal și neutru. Ea oferă instrumentul cel mai precis, dar totodată și universal, putând servi pentru orice întreprindere a spiritului. Iar fizica vede în realitate fenomene simple, elementare și generale, străine de spontaneitatea misterioasă a formelor vieții. În această dublă tovarășie, gândirea modernă a putut ajunge foarte ușor la o logică de un riguros determinism. Dacă matematica și fizica nu ar fi câștigat prestigiu înaintea științelor naturale, poate că situația determinismului ar fi fost mai modestă. Când au venit științele naturale, ele au fost silit să constate fenomene, cari nu intră în logica determinismului mecanic. Căci științele au acest avantaj asupra filosofilor că nu sunt atât de legate de o teorie. Dacă un fapt se impune cu

necesitate, trebuie să ia act de el, chiar dacă nu-l pot explica ori chiar dacă e contradictoriu față de știința precedentă. Un astfel de fapt a fost finalismul. Odată admis însă, el a fost întrebuințat pentru apărarea determinismului, căci și științele au tradiționalismul lor. Astfel am văzut gânditori spunând că finalismul se impune, dar că el nu e decât o formă a determinismului, la fel de științifică și de pozitivă ca și cauzalismul mecanic. Științele naturale au lucrat cu conceptul finalismului, fără să se neliniștească prea mult în ceea ce privește urmările lui filosofice, dar filosofii au căutat să-i mulcomească efectele. Desigur, într'un înțeles mai adânc și finalismul e determinism, dar nu cu acest înțeles adânc a lucrat logica modernă. Determinismul ei s'a complăcut să releveze cauze, cari se pot oarecum măsura mai mult sau mai puțin. Finalismul implică o altă cauzalitate. Dus până la limita lui ultimă, el implică o realitate metafizică și iese din știință. Dar gânditorii moderni de obicei au refuzat să ducă atât de departe analiza finalismului. Ei s'au cantonat între limite intermediare, pentru a salva aparența înțelegerii științifice. Conceptul de finalism în cele din urmă însă trebuie să facă explozie. Adică trebuie să depășească știința și să angajeze o altă structurare a gândirii. În acest caz, el e un factor care contribuie puternic la ideea de destin. Dar, înainte de a ajunge aici, finalismul a fost întrebuințat, conștient sau mai mult inconștient, ca un mijloc de a salva logica științifică și de a ține în rezervă ideea de destin.

Cealaltă atitudine față de ideea destinului nu e din partea gânditorilor de profesie, ci din partea publicului larg. Aici se verifică încăodată psihologia extremistă a oamenilor în general. În secolul trecut, cei ce jurau mai mult pe știință și se extaziau cu anticipație în fața paradisurilor ei artificiale, erau profanii. În entuziasmul lor, uitaseră de cât major și inconvertibil irațional este în viață, deși ei se conduc aproape numai după elemente iraționale. Acum însă acești profani sunt gata să se decepționeze. În obida lor, ei se îndreaptă către ideea de destin, dar conceput în sens de pură fatalitate. Această înțelegere sumară și cu trăiri adânci de atavism a destinului, nu e rea dacă servește numai pentru a combate individualismul excesiv al vremurilor moderne. El poate să se aplice însă într'un cerc mai larg și deci păgubitor. Dacă determinismul secolului trecut nu a putut da tot ceea ce a făcut să se aștepte în legătură cu el, nu înseamnă că a existat degeaba pe lume. După atâtea secole de dezvoltare a gândirii, filosofia nu mai poate accepta în totul ideea de fatalitate. De aceea problema, care se pune astăzi cu acuitate pentru filosofi, este aceasta: dacă destinul nu poate fi redus nici la determinism și nici la fatalitate, atunci care e natura lui ?

Într'un sens mai general și simplificând, am putea spune că ideea de destin este mai ales recunoașterea existenței unei voințe mai adânci, care intră în lucruri și le organizează, indiferent de felul reprezentării concrete la care ajunge această voință. Destinul e în primul rând ceea ce depășește voința noastră sub aspectul ei empiric, rămânând însă adevărat că el este în legătură atât cu ceea ce e mare în afară de noi cât și cu ceea ce e adânc, ultim, în noi înșine. În acest sens, destinul e un fel de invazie înceată și formativă a metafizicului în fluxul inconsistent al fenomenelor, ținând însă seama de realitatea acestor fenomene, după cum vom vedea. Se poate înțelege destinul oricum, însă el nu se poate înțelege, fără a fi complect denaturat, dacă nu se ia în considerație această direcție a ceva adânc, de care nici noi ca persoană nu suntem străini, și care se introduce în istorie. E în destin ceva care transcedă documentarul, aritmeticul, indiferentul, rezultanta mecanică, jocul

de configurații empirice. În realitatea destinului e ceva substanțial și ocult, ceva care ne e în același timp profund intim și mai mare decât noi, care e noi înșine și totuși legătura noastră cea mai profundă cu lumea în ceea ce aceasta are invizibil și etern, e în destin o direcție de ființare, la care ne raportăm în cele din urmă și care e factorul cel mai important în crearea istoriei.

Dar această înțelegere a destinului trebuie precizată atât cât e cu putință, trebuie să ne dăm seama imediat că dacă destinul e în primul rând o voință mai adâncă ce intră în lucruri, în fenomene, apoi el nu poate face abstracție totală de ordinea acestor fenomene, cum se crede adesea, fiindcă și fenomenele sunt o realitate, deși mai puțin respectabilă, putându-se chiar afirma, însă într'un limbaj neconcordant, că ele sunt o realitate creată anticipat de destin sau la care destinul a fost interesat mai înainte. Acesta trebuie deci pus în legătură și cu legile, cari domină în lumea fenomenelor, unde determinismul e la el acasă. Dar alt motiv pentru care destinul trebuie pus într'un sistem de raporturi, printre cari se găsește și determinismul, pentru a fi studiat în măsura posibilului, este fiindcă destinul nu poate fi deloc precizat dacă e considerat exclusiv în el însuși, tocmai pentru că el e ceva adânc, pentru că e mai întâiu o transcendență creatoare de istorie. Realitatea în sine și cea mai adâncă a destinului n'o putem prinde, dar putem raporta funcția ei la concepte în stare să-i sugereze modalitățile. Aceste concepte sunt determinismul, fatalismul și libertatea.

Destinul nu poate fi înțeles complet în afara determinismului. Nimeni nu poate tăgădui că determinismul are un rol în viața noastră. Ceea ce face că ideea de destin e primită cu simpatie de mulți gânditori, e tocmai pentru că ea se poate acorda cu știința pozitivă, dând cel mult acesteia altă valorificare. Toată lumea avizată, care vorbește astăzi de destin, recunoaște progresul științei și realitatea nediscutabilă a acesteia în domeniile ei. Știința are puncte de vedere, peste cari nu se poate trece, totul fiind ierarhizarea ce se dă acestor puncte de vedere. Un prim motiv, pentru care nu se poate trece cu buretele peste determinism, este deci tocmai pentru că posibilitatea acordului cu determinismul este faptul, care hotărăște unele spirite alese să ia în considerație ideea de destin. Dar e și un argument mai hotărâtor. Determinismul este o ordine precisă și înregistrabilă de cauzare. El apare pe planul vizibil al realității. Însă, pentru a continua o sugestie dată mai sus, se poate spune că sub cauzele acestea empirice, vizibile, cari alcătuiesc jocul realității fenomenale, sunt tot fonduri adânci, transcendente, cari depășesc fenomenele dar se și încorporează în ele în oarecare măsură. În expresia fenomenelor e deci și o indicație de ceva adânc. Iar când mai multe destine, fie de indivizi, fie de popoare, se ciocnesc sau se asociază între ele, formează fenomene, realități empirice, însă dincolo de ele a fost ceva adânc, supra-istoric, supra-empiric. Se poate spune că metafizicul expiră în fenomene, deci acestea nu sunt cu totul străine de o realitate mai profundă, de aceea determinismul, care studiază raporturile între fenomene, nu e ceva atât de iluzoriu pe cât se spune. Greșeala filosofilor științifici e nu fiindcă au considerat determinismul, ci fiindcă l-au considerat în el însuși, fiindcă l-au despărțit de ansamblul realității generale și adânci, în mijlocul căreia el capătă altă valoare decât aceea ce i s'a dat. Considerând determinismul în el însuși și apoi absolutizându-l, aceșii filosofi au făcut din el măsura tuturor lucrurilor, pe când în realitate trebuia ca el să fie înțeles și ierarhizat în ansamblul realității, care e mult mai bogată în sensuri și mai ales mult mai adâncă. O astfel de valorificare a determinismului se poate face în filosofia destinului. Des-

tinul nu e tot una cu determinismul, dar îl include și îl face chiar suveran în anume zone ontologice. Destinul cuprinde determinismul, însă îl depășește cu mult. Punctul de foc al destinului nu e în raza determinismului, deși se servește de acesta și e influențat de el, cel puțin în măsura în care materia modifică inspirația sculptorului.

Și aici e legătura între destin și fatalitate. Intr'un fel, care nu se poate măsura, dar care nu se poate înlătura niciodată, destinul e predestin. Nu se poate concepe destinul fără nici o notă de predestinare. Voința generală de fond a lucrurilor se manifestă în orice viază, în orice există în spațiu și nu este exagerat să se spună, metaforic, că în toată existența, sub mișcările ei de forme, este un imens proces de delegație din partea fondului ultim al realității, care se urcă și se instrumentează în diferite domenii, comunități și indivizi. Intrucât nu numai că noi nu suntem generație spontanee din punct de vedere empiric, dar nu suntem astfel mai ales din punct de vedere metafizic, nu se poate spune că în viața noastră nu există nici o parte de fatalitate. Dar și aici oamenii au făcut o greșeală analoagă aceleia, pe care modernii au făcut-o în ceea ce privește determinismul. Adică au considerat fatalismul în sine, l-au izolat de realitatea vie și integrală, l-au absolutizat și apoi l-au aplicat întregii realități. Astfel oamenii au fost multe mii de ani obsedați de fatalitate, concept măreț sub cupola căruia spiritul s'a dezvoltat cum a putut, profitând de propria lui vitalitate, de momente de uitare sau de inconsecvențe în raport cu ideea fatalității. Dar a întinde o fatalitate absolută peste tot, înseamnă că în om e o realitate moartă, că realitatea, delegându-se în el, se anulează totodată și își pierde orice spontaneitate. Omul are partea lui de predeterminare, deci de fatalitate, dar aceasta nu e absolută, fiindcă în om pătrunde esența realității, realitatea ultimă, iar aceasta continuându-se în om, aduce sensul hieratic al realității ultime, dar totodată și libertatea sau suveranitatea ei. În înțeles adânc, omul e și predeterminat dar și liber, tocmai fiindcă are în el ceva din realitatea esențială, ultimă, a lucrurilor, căreia, considerată în sine, e adevărat că nu i se aplică nici categoria fatalității, nici a libertății, aceste două atribute căpătând înțeles în legătură cu omul, însă căreia nu e mai puțin adevărat că îi putem presupune un corespondent omogen și substanțial al tuturor antinomiilor existente sau imaginabile în lumea noastră, fiindcă realitatea ultimă e fondul de posibilități din care a rezultat și va rezulta tot ce e în lumea vizibilă.

Deaceea funcția destinului trebuie raportată nu numai la determinism și la fatalism, ci și la libertate. În această direcție, putem găsi temeuri și de altă natură decât cele de pură speculație. De exemplu, se spune uneori, și nu fără nici un fel de dreptate, că un factor oarecare „a rupt destinul” unui om, „s'a pus în calea destinului său”, ceea ce nu s'ar putea spune despre un regim de fatalitate absolută. S'ar putea obiecta că rostul unor destine e ca la un moment dat să fie distruse de destine mai puternice. Dar în acest caz nu s'ar mai putea spune că cele dintâi sunt sfărâmate, împiedicate, ci că li s'a dat prilejul tocmai ca să se împlinescă sau să se consume în direcția lor tragică. Iar dacă acest argument nu e socotit concludent, am putea să ne referim la expresii obișnuite unor filosofi, expresii cari nu mai îngăduie nici un fel de îndoială. Berdiaev, de exemplu, spune că cineva poate să-și „anuleze” destinul uman, fie oamenii în grup, fie fiecare om în parte. Aici e propria voință, care e liberă chiar să-și anuleze destinul de om ! Apoi am putea cerceta diferite religii, în cari apare dogma predestinării. Și cu toate acestea, acolo e pusă problema mântuirii — nici nu e religie fără astfel

de problemă —, a responsabilității, și sunt prevăzute norme și mijloace prin cari se poate crea un destin superior, cari pot forma baza unei lupte personale, deci a unei libertăți de creație. Ideia de destin cuprinde așa dar nu numai fatalism, ci și libertate, nu numai predestinare, ci și determinare spontană.

Astfel ideia de destin apare ca ceva polivalent, ca o idee de nuanțe grave, de ipostase majore. Deși realitatea în sine, la care se referă, e ceva substanțial, dar noi neputând să ne facem o reprezentare adecuată despre ea, o gândim în acest chip polivalent, care să coincidă cu realitatea destinului măcar în sens funcțional. Destinul e ceva ontologic, dar nu cu absența omului, fiindcă, în adânc, și el face parte din realitatea ontologică, la care colaborează cu propria sa voință, toate acestea în mijlocul împrejurărilor empirice de la un moment dat, asupra cărora se aplică determinismul științific. Deaceia întâia noastră concluzie e că destinul se impune ca o idee complexă, care izbuțește să realizeze, într'o structură subtilă și suverană, atât avantajile determinismului, cât și ale fatalismului și ale libertății, toate pe un fond de supremă taină ontologică, care îi dă un prestigiu cu atribute sacre. Gândirea, care se apropie cel mai mult de această concepție a destinului, este gândirea creștină. În creștinism, nu e înlăturată logica științifică, deterministă, ea se aplică în domeniile hărăzite ei, deasemenea se afirmă preștiința dăvină și determinarea lumii și a scopurilor ei din partea divinității, totuș omul e conceput în chip hotărât cu partea lui de libertate, în virtutea căreia este responsabil. Înțeles în acest triplu aspect, destinul poate răspunde necesităților înțelegerii filosofice de astăzi și poate fi un tovarăș puternic la o răspântie cu multe amărăciuni a istoriei.

Cum de este posibil ca destinul să întrunească într'o funcție unică determinismul, fatalismul și libertatea? E o întrebare, pe care logica formală nu o poate cuprinde. De altfel, toate realitățile mari ale vieții au acest caracter de a nedumeri logica în sens restrâns sau de a-i da convulsiuni interioare cu direcții de depășire, pentru a înțelege ceea ce în foarte mare parte e totuș în afara ei. Toate aceste realități mari ale vieții au ceva substanțial, ultim, unic, dar care se manifestă în aspecte multiple. Destinul mai mult decât celelalte realități în chestiune, nu putea face excepție de la aceasta. El e, în fond, o realitate unică, majoră și substanțială, care se manifestă pentru noi în trei aspecte: determinism, fatalitate și libertate. Singura explicație, pe care o putem da acestui fapt, este în sensul, și aceasta e fundamental pentru înțelegerea destinului, că destinul solidarizează cele două planuri ale existenței: planul metafizic și planul natural, planul inteligibil și cel sensibil. În destin intră un factor metafizic și unul natural, referindu-ne de data aceasta la natura aparentă. Marea valoare a destinului e pentru că el unește în chip permanent metafizicul cu naturalul, fără a reduce niciodată un plan la altul cum se întâmplă în diferite doctrine sau chiar religii, și fără a introduce un hiat, dureros pentru înțelegerea noastră, între ele. Dacă acest hiat dureros, care împarte existența în două, nu poate fi complect resorbit pentru înțelegerea noastră, dar cel puțin știm că el e aparent fiindcă, din punct de vedere practic, el e înlăturat în însăși funcționarea destinului. Destinul e un curent de continuă modelare a vieții, în furnalul căruia intră necurmat realitatea metafizică și cea a naturii vizibile. El poate fi privit ca o articulare în timp a celor două planuri sau chiar ca alt termen pentru timpul însuși. De aceea a considera destinul numai sub raportul naturii, adică al determinismului științific, înseamnă a devaloriza ideia de destin, tot așa după cum a nu ține seama de determinismul natu-

ral, înseamnă a fi fantezist. Factorul natural e format de legile naturii, pe deo- parte, de libertatea psihologică, pe de alta, adică, de instinctele, sentimentele și reprezentările noastre, cari, de fapt sunt tot ceva determinist dacă nu le interpre- țăm într'un sens mai adânc. Factorul metafizic e format, pe deo parte, de voința ul- timă a lucrurilor, de esența realității generale, pe de alta, de ceea ce e libertate de fond în noi, întru cât noi participăm la substanța metafizică a vieții. Factorul natu- ral e studiat de științe, de psihologie și sociologie; factorul metafizic e luat în con- siderare de morală, religie, de filosofia generală și el nu poate fi înțeles în chip pro- priu, ci la el trebuie să *aderi*.

Vorbind astfel, ne-am referit la oameni întru cât ei sunt realizați ca ființe în adevăr umane, adică întru cât au realitate bogată, în care se vede prezența spi- ritualului. Oamenii obișnuiți, de exemplu, având o realitate săracă, au mai pu- țină libertate de fond, iar destinul lor e mai mult colectiv decât metafizic sau se vede mai mult în sens de predestinare din partea voinței generale a lucrurilor, deși o parte de libertate reală există la orice om. Omul comun e prins, pe deo- parte, în determinismul legilor naturii și al impulsurilor psihologice, pe de alta, în predeterminarea voinței generale a lucrurilor, cu ceea ce e aer de fatalism ultim în ea : aflat în acest clește dublu, pe care-l simte adesea de la leagăn până la mor- mânt, omul obișnuit riscă să creadă în fatalism, atunci când nu se lasă pradă anarhiei instinctelor. Deaceea e foarte explicabil că oamenii în general au o în- clinare pentru ideia fatalismului, dacă momente, cum au fost cele din secolul trecut, nu le măgulesc și nu le eliberează orgoliul luciferic, care de altfel se pro- duce și pentru a uita de fatalism. Dacă voim deci să vedem factorul metafizic din destin într'un chip mai complect, trebuie să ne raportăm mai ales la oamenii mari, cari au o realitate bogată. Însă factorul metafizic se vede în chipul cel mai im- presionant, deși niciodată cu claritate logică, la popoare, și mai ales la popoare cari au avut o lungă istorie. La oamenii în adevăr excepționali și la popoarele mari se poate vorbi de o misiune, care e destinul în forma lui cea mai înaltă. Această misiune e lupta sau creația în mediul determinismului natural, dar și în sensul unui fel de delegații adânci și tainice, având, pe deasupra și până la oare- care punct, privilegiul unei libertăți proprii și esențiale. Chiar însă și la omul obișnuit, care capătă sens numai prin comunitate, se vede factorul metafizic, deși într'o formă mai mult impersonală. Pentru aceste motive formularea ultimă, pe care o putem da destinului, credem că e aceasta : *confluența factorului metafizic și a factorului natural pe acelaș meridian existențial creiază realitatea destinului*. E fără îndoială că din acești doi factori, cel metafizic este principalul, de aceea am spus că destinul e mai ales o voință profundă ce intră în lucruri. Într'un fel chiar, totul este realitate metafizică pe lume. Factorul natural, deși secundar, este însă indispensabil și corpul destinului nu se poate înțelege fără el. În limba ro- mână, termenul care are mai mult din înțelesul, pe care-l găsim destinului, este acela de „menire“, întrebuițat destul de rar. Menire înseamnă ursită, rost adânc, luptă cu împrejurările determinate de la un moment dat, stăruință pe acelaș drum dar și creație, deci acest termen poate fi pus, mai mult sau mai puțin, în legătură atât cu predeterminarea cât și cu determinismul și libertatea. Acestui cuvânt, ame- nițat poate să dispară, poate să i se dea mai mare atenție.

Ideia destinului înțeles ca determinism, fatalitate și libertate, poate să-și atragă un număr de critici. Bunăoară că are un cuprins contradictoriu sau măcar compus. Răspunsul în parte l-am dat mai sus. Ideia de destin nu e în spiritul logi-

cei clasice sau e numai parțial. Ea cere o înnoire de gândire și cere, pentru fondul ei, un proces de aderare, care depășește înțelegerea propriu zisă. Unitatea între aceste trei aspecte ale ideii de destin o introduce atitudinea noastră. Destinul în sine, ca realitate obiectivă, nu poate să fie decât ceva unitar, de vreme ce există și funcționează. Dacă înțelegerea noastră îl vede în mai multe aspecte, tot ea trebuie să admită că acestea se armonizează în faptul lucrurilor. S'ar putea vorbi clar și aici de o transfigurare în sensul în care vorbește Lucian Blaga despre dogme. Contradicțiile nu sunt în realitate, ci în logica noastră și atunci trebuie să postulăm unitatea și să fim mulțumiți dacă ne putem apropia de ea fie și sub forme aparent contradictorii ori diferite. Altă critică e că ideia de destin, cu toate analizele încercate, rămâne ceva mai mult global. Faptul poate fi adevărat, dar nu e atât de grav. Fiindcă unele precizări pot veni în viitor, deși o precizare completă în acest domeniu nu va putea fi niciodată. Și fiindcă așa relativ globală cum e, ideia de destin nu constituie mai puțin un cadru potrivit pentru dezvoltarea spiritului, iar pentru moment nici nu trebuie mai mult. Ideia de destin e departe atât de fatalismul strivitor, cât și de determinismul exclusivist și monovalent, după cum e departe și de neajunsurile liberarbitrismului fâșneț și steril. De aceea primejdia cea mare, pe care o vedem în calea ideii de destin, este în altă direcție. Și anume: spiritul extremist uman. Acest spirit extremist nu va disocia ideia de destin și nu va impune în chip covârșitor unul din aspectele ei? Lucrul e posibil și noi înșine am spus că destinul e înțeles de publicul larg ca fatalitate. Dar aceasta nu infirmă cele spuse de noi. Căci ideia de destin în sensul ei propriu nu e o idee populară.

Noembrie 1936.

P O E Z I I

DE

V. VOICULESCU

NUNTA PĂUNILOR

Lin pasărele-au dat în volt și iată
S'au resfirat amurguri vii de pene
Și, magice, s'au înălțat deodată
Grădini în crengi cu ochi de cosânzene.

A fost în parc atâta înflorire.
Nunți de corole hora și-au rotit
Dealungul serii prăznuind iubire..
... Și pasărele iar s'au ofilit.

DIN COBUZ DE GÂND

Cântecul ce 'n sârg
Zămisliși aseară
Nu-l mai da la târg,
Nu-l trimete'n țară.

Vor pentru norod
Chiote de piatră,
Puiul tău schilod
Ține-l lângă vatră.

Cântă-ți-l tăcând,
Neclintind o buză,
Din cobuz de gând
Nimeni să n'auză.

MÂNĂSTIRE DINTR'UN LEMN

DE

R A D U G Y R

La domnească sărbătoare
Jupânița lin adie.
Boeresc fecior tresare,
scapă cupa străvezie.

Sfântă de iconostas e,
ori odraslă voivodală?
Zări au scris-o cu plavase
și-au suflat-o cu beteală.

Dragoste, sbor cu inele,
pasăre galbenă 'n cioc,
ciuguli inimă și stele,
dormi în sân cu busuioc.
Dorule, albastră iadă,
pas subțire fără svon,
îți culci botul de zăpadă
pe braț tânăr de cucon.

Suflet de cățea, muiere,
scorpie pusă 'n domnie,
Doamnă Chiajnă, gând de fiere:
stăvilă la cununie

Jupâniță plâng funinge
ochii voștri de urmuz.

Vânt te bate, stea te ninge
tinerețe, cuib de sturz.
Noaptea : verde bobotează.
Lacrimi : Fiul de boer
pelin bea, pelin oftează,
pelin plânge pe hanger

Fuga tae cum o lamă.
Fată albă urcă zări,
cu botfori și cu dulamă,
băește 'nfaptă 'n scări.
O așteaptă la bulboană
dragostea la șold cu spadă.
Peste roibii fum și goană
cade lună, sună zadă.

Maică rea cu neagră stemă
și blestem după fugară
pe logodnă anaftemă,
pe inele grea ocară.

Triști, în cula lor vâlceană
mirii singuri. Dar la nuntă
Maica Precista, icoană,
luminând binecuvântă.
Rai suav de promoroacă

și conacul ca un rai...
Oaspe 'n sanie săracă
numai Sfântul Nicolai

Dragostea sună, joacă mărțișoare,
își leagă lăstunii albi în soare,
cu tălpi desculțe lipăe 'n pridvoare.

În seri adânci de toamnă și mătasă,
vin frunzele de-afară, intră 'n casă
și-adorm pe mâini subțiri de jupâneasă.

Ingenunchiați la Maica-Domnului
boerul tânăr și iubirea lui...

Porți crapă sub satâre și topoare.
Sar drugii. Jaful sdruncină zăvoare.
Slugile gem cu unghia 'n grumaz.
Albuș se scurge ochiul pe obraz,
Cad mâinile argaților din coate,
în oase boante măduva se sbate.
Tigve rânjesc holbându-se din pari
la slujnicele răsucite sub tâlhari.

În beci, la praznic, ucigașii beți.
Improașcă butiile cepuri în pereți.
Vântule, clatini creanga de arțar
cu logofăt, cu surugiu și bucătar...
Boeru 'n piept cu șapte cuțitoae.

Tânăra Doamnă, unde fugi în ploae ?
Prin pietriș și mărăcini,
prin tăiș pieziș de spini
și prin foarfeci de ciulini...

Stâncile și beznele
îți sfâșie glezmele.

Păru 'n vânt. Fără boccea.
Doar la piept cu Precista.
Hohotind, bocind, jelind,
cu icoana de argint.

Cu lumină verde
din colnic năvală
greu soldun sub cer de
rumenă găteală.

Adăpost vădaniei
scorbura și murii.
Luna-i dă mătânii,
hrană-i duc vulturii,

capre negre, ciute
și cocoși de munte.
Seara vin pe plute
stelele mărunte,

o acopăr'moale
— șaluri de oglindă —
viorii paftale
pe tristeți să-i prindă.

Cu azur suflată.
printre crângi și joarde
Maica-Prea-Curată
soare tânăr arde.

Sub icoana 'n brumă
două mâini cățue
crinii lor afumă
— smirnă și tămâe :

— Maică-fără-de-prihană
munte de mărgăritare,
Rai cu lacrimată geană
legănând aiazmatăre,
cer însămânțat în floare,
coapsă ce-ai rodit lumină,
pântec născător de soare,
zare izvorând sulfină,
Bucură-te, mânăstire,
rouă și catapeteasmă,
și fă-mi rănilor mireasmă
și mormântul mântuire..

Plânsele a rânguri
sună spre mitocuri.
Pogorând parânguri
toamna-aprinde focuri

Când, mițoși, sub glugă,
vin oieri din munte,
umbră văd în rugă
și cernită frunte...

Pleacă'n cer și'n slavă
frunzele cu sclipăt,
Lișiță bolnavă
toamna dă un țipăt.
Băltăreț potrivnic,
Doamnă, îți desfoae
Anii tăi de schivnic
cu lungori de ploae.

Cum din tetravanghel,
cum din molitfelnic
ți-a venit arhanghel
lunecând sfielnic,

în sac de lalele
și de chiparoasă
inima culeasă
ți-a 'ngropat-o 'n stele...

Luna după cerbi își sună cornul
și luceferii își leapădă talanții.
Săgetează-arcașii capricornul,
praștii bat în zodia balanții.

Ruguri vii de vulpi și căprioare,
și, vânați, mistreții în bulboană...
Ci se 'ntorc gonacii. Carul-Mare
luminase 'n scorbură icoană.

oseminte tinere sub frunze
și inel domnesc în os subțire.

Doamnă Chiajnă, cine'n piept îți strânse
mătrăguna : verde otrăvire ?

Scorpionul a căzut din stele
să-ți învenineze vânătoarea.
Viperă te șueră mustrarea
și păcatele te latră, umbre grele,
lângă scorbura cu Sfânta-Prea-Curată..

Și din plâns de maică vinovată
și din scorbura slodunului — altar,
pe cenușe de odraslă spulberată,
schit de șiță crește nenufar.

D. ISIDOR LEBOVICI, AGRICULTOR ȘI CEREALIST

— FRAGMENT DIN PRELUDIUL ROMANULUI 1907 —

DE
CEZAR PETRESCU

Adrian, liceanul venit cu toată familia din provincie să admire minunățiile expoziției jubilară, se afla în acea seară pe țărmul lacului, la restaurantul cu lampioane și taraf de lăutari.

Ascultase muzica; asistase din ungherul său la debaterile celor mai mari; contempla acum norodul pestriț de la alte mese, când din această îndeletnicire l-a turburat un domn gras care împingea spătarul scaunului cu burta să-și facă loc. Domnul nu vroia să treacă. Iși deschidea cale s'ajungă la masa lor.

A scos pălăria verde într'o mână și țigara de foi în cealaltă mână, salutând cu deosebită onoare :

— Saluu-ut, domnule Senator și coane Iordache ! Așa o plăcere n'am crezut să am eu în astă-seară !

Iordache Cumpătă s'a ridicat să întindă palma lată, cu semne de mai moderată încântare.

Domnul gras și roșcat, purta haine foarte elegante, cărămizii cu mari pătrate verzi, ochelari cu ramă de aur și barbete unghurești tunse scurt lângă urechile desbârnate în lături ca două torți.

— Dacă nu mă înșeală ochii, am fericirea să văd aicea și pe doamna Senator !... a arătat cu mâna în care ținea țigara de foi, înaintând un pas să se prezinte.

— Nu-l cunoști, frate ? se miră așa și așa, Iordache Cumpătă. Domnul Sidor Leibovici, arendașul Prigorenilor !...

Arendașul zâmbea, privind la doamna Senator prin ochelarii cu ramă de aur, desvelindu-și sub musteața roșie, dinții cu plombe de alt aur în cantitate mult mai considerabilă. Crezu necesar să sublinieze o nuanță :

— Isidor Leibovici, agricultor și cerealist, doamnă Senator... Numele nu vă spune nimic ?

Fără să mai aștepte efectul acestei sublinieri de nuanță, ocolise jumătate de masă și se pregătea să sărute mâna.

Ca s'o aibe pe a sa liberă, așeză în prealabil țigara de foi pe farfuria lui Adrian. Liceanul observă că degetele domnului Leibovici, agricultor și cerealist, erau groase și umflate ca niște cârnăciori, curmate de multe și groase inele, pistruiate sub blana roșcată. Și mai observă Adrian altceva, de domeniul miracolului: un fenomen vrednic de iluziile optice din Grotă fermecată.

Bunica dela Zapodia nu mai avea mâini.

Amputată de ambele brațe, arăta văzului numai pelerinuța de zale negre, nedă la umeri și lipită plat pe piept. Buzele strânse pungă, nu trădau însă nici o urmă de suferință. Amputarea se petrecuse fără durere.

Domnul Isidor Leibovici, agricultor și cerealist, se opri din elanul său rămas fără obiectiv. A schimbat direcția mâinei întinsă, ducând-o în unghiul drept la cravată și pipăindu-și acul, deși piatra cât bobul de mazăre părea înfiptă de nădejde. Apoi s'a mulțumit să-și formuleze intenția verbal :

— Voiam să vă zic sărut mâna, doamnă Senator.

Smaranda Cumpătă a răspuns fără să se clintească din zalele pelerinuței, aproape fără să clintească nici buzele :

— Bună seara, domnule !

Răceala primirii era evidentă, chiar pentru cei care n'ar fi cunoscut legendara tăioșenie a coanei-mari de la Zapodia.

Domnul Isidor Leibovici însă nu se descurajă. Afabil și zâmbitor, s'a înclinat către toate persoanele dela masă, adresându-le un general și circular bună-seara. A părut foarte satisfăcut de răspunsurile mut clătinate din cap și a întors aurăria zâmbetului din nou spre doamna Senator, stăruind în întrebarea la care nu renunța :

— Nu vă spune numele meu nimic, coană Smărăndiță ? Nu pot să-mi imaginez !... Vă rog să vă gândiți puțin !... Vă asigur că are să fie o surpriză din cele mai plăcute pentru dumneavoastră !...

Glasul doamnei Senator a sunat uscat :

— M'am gândit la toate surprizele plăcute. Numele dumitale nu l-am găsit printre ele.

— Regret... Regret foarte mult ! rosti domnul Isidor Leibovici, continuând a zâmbi și strecurând prin sticla ochelarilor o privire radioasă de subînțelesuri spre Iordache Cumpătă, fiindcă el tot era sigur de plăcuta surpriză pe care numai domnul Senator o mai cunoștea. Am să vă ajut eu... La Prigoreni... acum treizeci de ani... era un mic negustoraș... cu o cârșiumă mică... lângă curte... Nu vă spune nimic, astă ?

Aștepta.

Doamna Senator, amputată de brațe, își pierduse și darul vorbirii; suferea acum și de o bizară paralizie a nervilor faciali. Obrazul cu măruntele încrețituri de pergament, se mumificase într'o imobilitate sinistră.

Adrian, sprijinit în cot, strâmbând din nări și lăcrimând din pricina havanei care se fuma singură pe farfurie, privea și asculta ca la teatru.

— Constat că n'am succesul pe care-l speram! se îndureră însfârșit domnul Isidor Leibovici.

Scotându-și ochelarii de pe nas, i-a băgat în buzunarul vestei rotunjită pe abdomen, cu o mișcare smuncită, apăsată, de desamăgire, ca și cum se supăraseră pe ochelari fiindcă numai asupra lor cădea vina acestui insucces. Apoi, schimbând pălăria verde în cealaltă mână, a întrebat :

— Poate vă plictisesc ?

Intrebarea era însă o simplă și inoperantă formulă de politeță, căci domnul Isidor Leibovici n'a așteptat nici un răspuns, nici nu s'a uitat spre ceilalți conmeseni. unde ar fi putut afla răspunsul neted pe chipurile tot așa de nemișcate ca ale doamnei Senator. Până și Iordache Cumpătă, răbdător din fire și blajin peste măsură, se așezase pe scaun și privea peste parapetul terasei, în apă, netezindu-și barba mai apăsător decât îi era obiceiul. Orice alt nepofitit, ar fi înțeles ce-i rămâne de făcut. Domnul Isidor Leibovici, agricultor și cerealist, avea însă motivele sale să nu se dea dus.

El pregătea pentru doamna Senator, o lovitură de teatru :

— Am să vă expun chestiunea altfel... Micul negustoraș, cu o mică prăvălioaară și cârșumioară lângă curtea dumneavoastră de-atuncea, era un tată necăjit dela mai mulți copii. Aceasta v'aduceți aminte, de-acu ?... Doamnă Senator și coană Smărăndiță, am onoarea și plăcerea să vă zic că aveți înaintea dumneavoastră, unul din acești copii. Ce ziceți, la astă ?...

Isidor Leibovici se retrăsese un pas și se înfoia în hainele cărămizii cu mari pătrate verzi, ca să poată fi admirat în întregime, viu și natural.

Doamna Senator a prins să se desmorțească, începând cu graiul :

— Vrei să spui cu alte cuvinte, că ești unul din băieții lui Hună sin Leiba Chiorul ?

— Exact, coană Smărăndiță.

— Vorbește așa, domnule. Scurt ! Fără floricele ! Acum îmi aduc aminte.

— Vedeți, doamnă Senator ? Știam eu ce plăcere vă rezerv... Tocmai vorbeam cu soția me... Soția me i-acolo, la masă, am lăsat-o singură numai ca să vin și să vă prezint omajiile mele...

Domnul Isidor Leibovici făcu o pauză spre a lăsa răgaz întregului auditoriu, să constate că într'adevăr și-a lăsat soția singură la masă. Pentru eventualii neîncrezători, se oferi chiar s'o identifice :

— Soția me e acolo, la a cincea masă la stânga... Persoana puțin cam corpulentă, cu pălărie *uranj*... Pălăria cu pene de struț... Ultima modă de la Viena. Ea se îmbracă întodeauna la Viena. Eftin și bun ! Eleganță garantată ultima modă...

Doamna Leibovici simțindu-se privită, își scutură pălăria *uranj* cu pene de struț dela Viena, într'un drăgălaș salut din depărtări.

— Ați văzut ? se bucură domnul Isidor Leibovici. Ea nu mă pierde din ochi... Nu vă cunoașteți personal, dar pot să vă garantez că vă iubește și vă respectă ca pe-o mamă, din câte i-am vorbit eu... Pe onoare ! Tocmai îi ziceam : Cum îi pusibil să-l văd aicea pe domnu Senator cu familia și să nu-i dau bună-seară ? Eu sub ochii lui conu Iordache am crescut, mă știe și mă cunoaște, de unde-am plecat și unde-am ajuns. Poate chiar că are să puie un cuvânt la parlament pentru împământinirea me și a familiei !... Toată chestiunea îi pusă pi roati de conu Alecu Bădărău, însă un vot și un cuvânt de la o persoană cinstită cu trecere, de la un așa mare domn Senator de opoziție, nu strică... Are să deie vot și are să pună cuvânt pe lângă prietenii dumisale ! Conu Iordache îi bun să-l pui la rană ; îl rog și-i amintesc, și gată ! Un cuvânt dela dumnealui face mai mult decât o poliță cu două giruri. Asta t-o zicem eu soției mele încă de ieri, în tren, când vinem dela Viena. Soție me are rude la Viena... Eu am încheiat o tranzacție de grâu la Viena... Eri am vorbit și azi am plăcere să vă văd ! Astă nu se chiamă fericită coincidență ?

Domnul Isidor Leibovici apucase un scaun liber de spătar, cu intenția să-l

apropie și să ia loc neinvitat, pentru a expune mai pe larg fericita coincidență care unind plăcerea cu interesul, l-a adus la masa Senatorului Cumpătă.

Dar privirea pironită a doamnei Senator i-a retezat mișcarea. S'a mulțumit să așeze scaunul din calea altora.

Zâmbind, a scos ochelarii din vestă. Li ertase. I-a fețuit delicat cu batista și i-a încălecat pe nasul cărnos. Apoi, a continuat expunerea din picioare, potrivindu-și basmaua de mătase verde în buzunarul dela piept, după moda nouă a Vienei :

— Soția me a avut o idee că poate am să vă deranjez. Așa-i dânsa o ființă delicată și fricoasă; crede că toată lumea se supără. Eu am zis : Nu Jizelă dragă !.. Nu poate să se cheme că deranjez pe domnul Senator și pe cucoana lui domnu Senator și pe familia lui domnu Senator, dacă merg și le urez poftă bună. Nu pot ea să cred... Eu am să-i fac coanei Smărăndița o surpriză...

— Surpriză ?

— Și ce, n'o fost surpriză ? O surpriză plăcută...

— Plăcută ?

— Și de ce să nu fie plăcută, mă rog ? Dumneavoastră erați tânără acum treizeci de ani; eu eram un copil... Toate amintirile vechi sunt plăcute... Și la ce să nu fie plăcute, când aflați că un om care a crescut sub aripa dumneavoastră, este el de-acu arendaș la Prigoreni pe care i-ați ținut și dumneavoastră în posesie ?... Asta nu-i ceva plăcut ?

— Multă iroseală mai faci dumneata, domnule, de cuvântul plăcut.... Plăcut și iar plăcut !... Te-aș povățui să fii mai econom cu el...

După ce-și căpătase darul vorbirii, Smaranda Cumpătă dădea la iveală și mâinile amputate. De sub aripile mantilei, prindea să se miște și mânerul bastonului de abanos, gata să intre în funcțiune.

Domnul Isidor Leibovici azista la această resuscitare, desvelindu-și dantura de aur, într'o fericire crescândă. Primi povața drept o binevoitoare glumă, fără primejdie :

— Econom am fost treizeci de ani, coană Smărăndiță... Am fost și la cuvinte, și la parale. Acuma iconomia dela parale a rămas s'o facă frate-meu pe care l-am lăsat contabil la Prigoreni. Și o face tată, care nu s'o deprins cu situație nouă... Se teme și tremură pentru un franc. Din partea mea, eu de grija iconomiei am scăpat. Nu-i nevoie să fiu din cale-afară de iconom, nici la cuvinte, nici la ban. Mulțumesc lui Dumnezeu... Dacă nu mi-aș scoate sufletul cu niște tâlhăroi de țărani, aș putea să zic că nici cupiii mei n'au să aibă grijă de iconomie... Aice-i singura bubă ! Dila țaran !... Noi agricultorii cunoaștem. Nu zic adevărat, cucoane Senator ?

Iordache Cumpătă bătea toba cu degetele în parapetul de lemn al terasei, străin de conversația domnului Isidor Leibovici, cum erau toți conmesenii înafară de Adrian și coana Smărăndița. Ceilalți vorbeau încet răsfoind cataloage și ghiduri de Expoziție; el privea posomorît în apă. Iși trecea prin minte cealaltă față a plăcutelor surprize pe care i le-a adus la masă feciorul lui Hună sin Leiba Chiorul, devenit agricultor și cerealist; arendașul moșiei Prigoreni, unde plugărise și dânsul în vremea când nădăjduia să înjghebe de fiecare fată câte o moșie de zestre.

Pe urma acestor neisbutite încercări de la Hodora, Prigoreni și Ruginoasa, el a pierdut, s'a îndatorat; după seceta de-acum opt, șapte și șase ani în șir, își primejduise și moșia de veci, părintească, grevată de ipotecă. Toată munca de

douăzeci și cinci de ani, se mistuise în trei. Făcuse plugărie bătrânească, dar cinstită, cu învoieli omenoase și cu milostiva cruțare a pământului. Până mai denăzi încă nu isprăvisese de achitat creditorii. A refuzat îndemnurile avocațești ale unora și altora, să-i lase a iscodi dânșii ușurare în procese lungi care sfârșesc cu transacții. S'a plătit până la ultimul ban. A rămas cu paguba și cu cinstea: cu pomenirea țăranilor din șapte sate și de pe trei moșii, care îl caută și acum cale de două zile, când ajung la necaz și strâmtoare.

În urma lui, feciorul cârciumarului s'a înavuțit vlăguind fără milă pământul și muncitorii, cu învoieli haine, de camătă. O știa îndeopotrivă măsură dela proprietăreașii Prigorenilor și dela țăranii, căci i se ivise prilej să-i audă plângându-se. Aceasta nu schimba nimic din strâmba stare a lucrurilor. Stăpâna moșiei legată de contract se plângea că au căzut lipcă doi frați și-un jidov bătrân să sugă pământul fără să-l mai odihnească; țăranii gătuiți de învoieli se plângeau de măsurători măsluite și de alte năsalnicii arendășești, care i-au dus la sapă de lemn: -- iar domnul Isidor Leibovici, agricultor și cerealist, bine hrănit și fălos în costumul dela Viena, i se băga în suflet la masă, numai de drag, să-i facă așa o plăcere !...

Îl lăsase pe seama Smărăndiței, știindu-l încăput pe mâini bune. Și îl mârșăia mai adânc decât această față a lucrurilor, gândul că este o asemuire urâtă între plugăria feciorului de crâșmar și între chipul cum înțelege să-și jăcuiască oamenii de pe moșie, ginerele său dela Târnauca.

Când a auzit întrebarea domnului Isidor Leibovici, nu i-a prins înțelesul. A tresărit din gândurile posomorite, mai cerând s'o audă odată :

— Ce nu spui dumneata adevărat, jupâne Sidor ?

— Eu ziceam tocmai un mare, foarte mare adevăr! zâmbi domnul Isidor Leibovici, făcându-se a nu lua aminte că domnul Senator îl trata acum cu „jupâne“, ca pe Hună sin Leiba Chiorul. Ii ziceam Coanei Smărăndiței, ce-i cu țăranii dela Prigoreni... Cum i-ați lăsat, așa au rămas. Harnici la gură și leneși la treabă. Ii cunoașteți destul de bine! Astă într'o privință. În altă privință, îi mai rău. Acuma s'au făcut colțoși și mărăie...

Iordache Cumpătă se lăsă într'o parte pe spătarul scaunului, privindu-l cam hăisa și pregătindu-i răspunsul care-l rodea de mult. Doamna Senator i-a luat înaintea :

— Și de când s'au făcut colțoși țăranii din Prigoreni ? Pe vremea noastră îi cunoșteam altfel.

— Pe vremea dumneavoastră n'aveau de ce să fie. Conu Iordache i-o stricat. I-o învățat cu păsuiri și iertări. I-o învățat cu narav. Ai nevoie de bani? Poftim bade, bani!... Am nevoie de lucru? Poftim bade la lucru, când ai să poți și-ai să vrei!... De asta domnu Senator a păgubit. O fost și secetă, nu zic! Parcă eu n'am avut secetă un an? N'am câșligat cine știe ce, da m'am pierdut în anu acela. Eu nu fac agricultură să păgubesc. Agricultură nu-i lux, nici treabă de milă. Eu nu-s societate filantropică de cucoane, Obol și Vatră luminoasă!... Mai înoesc contract pe cinci ani și mă retrag dela riscuri. Acum agricultură mare merge la vale... Nu pot să mă întind ca Rișereștii și Costinerii, niște nibuni... Fac comerț de cereale, am să mai fac și-o moară. Mai sigur! Marfă văzută și cântărită!... N'astepti ploaie și nu dai bacșiș la jandarm cât nu face, nu dai pământ de pomană la primar și la notar, ca să-ți scoată țăranii la pluguri și la seceră... Soția me care o fost crescută la Viena, chiar se teme să rămână singură acasă, cu niște tâlhăroi care pot să pună și

mâna pe sapă, ca să deie la cap... Aiștea-s oamenii dela Prigoreni! Văd că boierii se duc la vale și de-aceia au căpătat clonț... Conu Iordache i-o stricat și mi i-o lasat mie pe cap... Dice vă uitați așa la mine, coană Smărăndiță ?

— Vreau să-mi aduc aminte care din copiii lui Leiba Chioru ești dumneata, de-ai ajuns să ne dai nouă lecție de plugărie... Nu-ți mai spunea și altfel cumva?

— Acasă mă striga Iuju.

— Cam așa credeam și eu! Imi aduc aminte deplin. Ești Iuju, cel care fugea după trăsura noastră pe drum, cu o batistă roșă de cit, spânzurând nu acolo unde o porți dumneata acum!

— Exact... Zâmbi domnul Isidor Leibovici, cu mai puțină plăcere, ducând mâna la batistă și înfundând-o mai adânc în buzunar, cașicum făcea așa să dispară și amintirea celeilalte, de cit roșu, care spânzura aiurea.

— Atunci ai dreptate că se duc boierii la vale, dacă au ajuns vremurile ca Iuju lui Hună sin Leiba Chioru, după ce le dă lecție de plugărie, să-i mai învețe și cum să se poarte cu oamenii.

— N'am vrut să zic astă... Și nu uitați doamnă Senator, că nu mai sânt Iuju, cel cu picioarele goale... Am căpătat experiență dela viață.

— Te cred... Ai căpătat experiență și chiag! Mai cred că acum treci dumneata cu trăsura pe drum și fug copiii țăranilor din Prigoreni desculți după trăsura dumitale. Poate că mai pui și vizitiul să tragă peste poclit cu biciul în ei, ceiace nu făcea vizitiul nostru cu Iuju lui Hună Leiba Chiorul.

— Dece nu, mă rog? Dece să nu-i ardă cu biciușcă, dacă sgârie lacul dela trăsură? Trăsura me-i dela Vienă și costă bune parale...

— S'o stăpânești sănătos!

— Vă mulțumesc coană Smărăndiță.

— Mai ai a-mi mulțumi și pentru altele. Mi-ai mai rămas dator cu ceva.

— Mă rog... Nu-mi vine pentru ca să cred...

— Nu chiar dumneata ,dar urechile dumitale la care mă tot uit. Ele mi-au rămas datoare... Dacă's așa cum sânt, mi se pare că am pus și eu acolo o mână de ajutor ca să le mai desbârnez. Știi când? Știi pentru ce ?

— Prostii de copil, coană Smărăndiță.

— Te'treb: știi pentru ce? bătu bastonul de abanos în pământ. Răspunde scurt !

— Știu... mărturisi domnul Isidor Leibovici, cu desbârnatele-i urechi stacojii și cu privirea îndreptată spre masa unde se afla soția cu pălăria uranj dela Vienă, ca spre un liman salvator, părăsit într'o temerară și regretabilă imprudență.

— Și mai știi că atunci, când ți-am lungit eu urechile, nu mai erai copil ! Crescusei goblizan mare, de cincisprezece ani... O știi asta? Răspunde scurt !

— Știu, cucoană Smărăndiță. Dar nu știu unde vreți s'ajungeți cu așa niște cuvinte, parcă's la judecată.

— Chiar ești la judecată ! S'a întâmplat asta înainte de a vă scoate jandarmii cu bairam din sat și atunci v'am scăpat eu de mânia oamenilor. Plângea jupânul Leiba, te sclifoseai și dumneata, se bocea și madam Haia. V'am scăpat și v'am pus să jurați pe legea voastră, că în Prigoreni nu mai călcați. Iar după ce-am plecat noi și după ce s'au mai petrecut alții în urma noastră, ai ținut să te întorci mare boier și stăpân, taman acolo de unde-ați fost puși pe goană cu tot neamul, pentru frumoase isprăvi... Dece-ți mai este oare a mirare că oamenii din Prigoreni s'au făcut colțoși și mârâie?... Mai ales cu dumneata, care ți-ai arătat arama de pe-atunci!... Știi ce fel de aramă !

— Eu nu pricep cu ce v'am supărat, coană Smărăndiță ? se văită domnul Isidor Leibovici, ștergându-și nădușeala de pe frunte, cu basmaua de mătase verde dela Viena. Am venit aice să vă fac o plăcere și să vă prezint omajii respectuoase, și dumneavoastră desgropați așa niște amintiri vechi de nici nu știu ce să cred...

— Domnule Iujule, dumneata cercai mai adineaoarea să-mi dovedești că toate amintirile vechi sânt plăcute. Te-am vestit să bagi seamă... N'ai avut cumiștenia laca, ți-am făcut și eu o plăcere!... Vezi acuma, că i s'or fi lungit urechile de foame și madamei dumitale dela Viena, de când ai părăsit-o singură ca să ne faci nouă plăcere.

— Am onoare să vă salut !... Și scuzați...

Domnul Isidor Leibovici a salutat circular și a plecat glonț, ștergându-și broboanele de sudoare cu batista cea de mătase verde.

Adrian se vedea pe el, plecând tot așa de pe terasa celui alt restaurant. Și cu satisfacția că tot există în univers o misterioasă lege a compensațiilor, se pomeni exclamând cu acelaș glas care-l însoțise și-i mai țiuia încă în urechi

— Formidabil ! Fe-no-me-nal !

Toți au întors ochi atât de uimiți la dânsul, încât într'o clipă s'a făcut mai stacojiu decât urechile domnului Isidor Leibovici, agricultor și cerealist. L-a scăpat însă din impasul întrebărilor, glasul lui Iordache Cumpătă, care ținea să-și răcorească minunarea sa mult mai omenoasă :

— Dar bine, frate !... Se poate să-i faci omului una ca asta ?

Smaranda Cumpătă îl înțepă cu privirea :

— După ce mi-l aduci plocon, poate că mai așteptai să-l și poftesc la masă ? Nu m'aș mira s'o aflu !

— Eu l-am adus ? A venit singur frate...

— A venit singur, ca al de dumneata să te grăbești și să-l prezinți : Sidor Leibovici. Domnul ! Domnul Sidor ! Incalea ce nu i-ai spus : Coane Sidore?... Nu-i de parte, până cc-om ajunge și la asta!... Auziți ce plăcere și bucurie mă aștepta pe mine la București?... Să împrăpățez cunoștința cu domnul Sidor Leibovici ! Cine să-și închipuie dela început că Leiboviciul dumitale, mare agricultor și cerealist, e Iuju lui Hună sin Leiba Chiorul ? Aș fi știut eu cum să-i arăt drumul în scurt, să nu ne mai strice seara... Pe urmă, dacă am văzut cu cine am de-aface și pe cine-mi culegi dumneata de prin birturi ca să-mi mărești cunoștințele din București, l-am lăsat pe băietul lui Leibu să-ți dea învățătură... Cum să administrezi moșiile și cum să te porți cu oamenii. Mai pofteste și pe alții, data viitoare ! Leibu Chioru mai avea vre-o trei pui de viitori mari agricultori și cerealiști !...

— Tot eu sunt de vină ! oftă răsând domnul Senator. Și mă rog, pentru ce faptă l-ai tras dumneata de urechi pe Iuju, de n'a mai crâcnit Sidor Leibovici nici o vorbă când i-ai adus aminte ?...

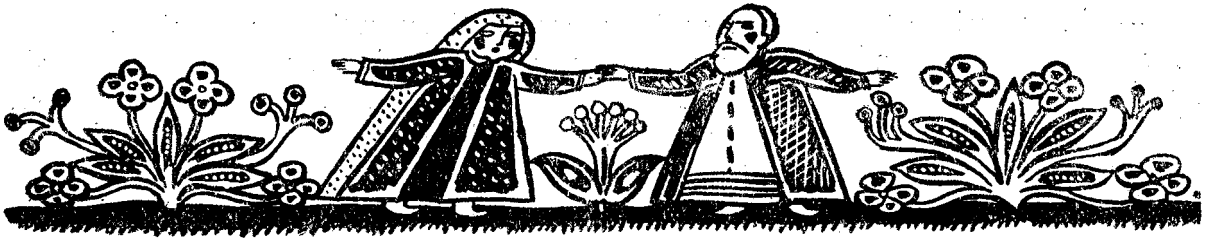
— Vei afla ! îl asigură scurt Smaranda Cumpătă.

— Când l-au scos jandarmii pe Leiba din sat, știam despre alte ticăloșii ale lor, de asta n'am pus cuvânt. Că a mai fost și o chestie cu Iuju, acuma aud.

— Vei afla ! Ai așteptat douăzeci de ani ca să te întrebi ; mai poți aștepta.

Smaranda Cumpătă ridicase nările și căuta cu ochii dincotro îi vine un miros supărător.

A zărit capătul de havană uitat de domnul Isidor Leibovici în retragerea sa precipitată, fumându-se singur pe farfuria lui Adrian. Cu bastonașul întins peste masă, l-a măturat scurt în lac, unde s'a auzit îndată ca o sfârâitură de fier roșu în carne vie.

DE UNDE SPrintENELE 'NCĂLȚĂMINTE!?!...

DE

ARON COTRUȘ

de unde, sprintenele 'ncălțăminte,
pentru drumul zămatic, fierbinte,
ce saltă prăpastii și-aleargă 'nainte?!...

ca un cosaș pe-o coasă de foc,
răzimat-m'am pe fulgere și noroc...
din stâlpi de jar colibă mi-am clădit
pe-un pisc de viscole pândit...
în față, 'n spate — nici un pod
pentru mers și gând schilod...

cu glia aspră — frate geamăn,
pe piatră grâu de flacări samăn...
dârz samăn sub furtuni, mă samăn...
cu nimeni și cu toți m'asamăn...

cu pași ce stâncile le rod, —
peste prăpastii — voevod
și peste 'mpărății de glod...
răgăz mi-e sbuciumul, și-ajuat...
al meu e ce-am lăsat
și-am dat
cu stângăcie de argat,
cu dărnicie de 'mpărat...

în mii de 'mpotriviri călit,
m'am prigonit, m'am jefuit
și-acum, ursuz, mă 'nsăr și scapăt,
pe drumu-mi fără de sfârșit
ca pe-o moșie fără de capăt...

DESPRE MOARTEA IMPOSIBILĂ A LUI VLADIMIR NOAPTEȘ

DE

VINTILA HORIA

Viața lui Vladimir Noapțeș e întrucâtva viața mea. În paginile multe, pe luciul cărora am vrut să prind clipele nu întotdeauna drept mărturisite ale existenței mele, m'am străduiut să construiesc un om pe care să-l simt sub puterea mea, aparținându-mi cu totul, pentru ca la sfârșit să pot ucide în el pe acel ce am fost eu. Poate că ambiția aceasta de demiurg creator m'a cuprins fără știre. Poate că am chemat-o însă n'am gândit-o îndelung ca pe o cumplită armă. Acum când viața lui Vladimir Noapțeș, închisă între filele unui manuscris, se apropie de capăt, sunt sigur că în forța uriașă de a crea și de a ucide un om care îți aparține, am descoperit în sfârșit ceea ce căutam: începutul unei alte vieți. Când voi închide scoarțele albastre ale caetului meu peste ultima pagină, voi fi altcineva, un naiv și un copil, un suflet curat desprins de povara oricărui trecut. Moartea lui Vladimir Noapțeș va târi în mormânt tot ce mai rămăsese din viața mea, tot ce mă apăsa și mă chinuia ca un vis urât.

O! fericirea supremă de a crea! De a te ști stăpânul unic și fără margini al unei ființe care trăiește, pentrucă iubește, gândește, suferă și *moare* (ah! cuvântul mă înfioară ca o taină descoperită), toate acestea sub dala implacabilă ca un destin, a voinței mele! Și mai ales, bucuria drăcească de a te simți liber, deslipit de tot ceea ce te-ar fi apăsător cu siguranță, de trecutul curat sau nu, pe care ai izbutit să-l vâri în pământ odată cu trupul fără viață al celui ce ai fost! Cine s'ar fi putut gândi că totul îți stă în putință, chiar viața ta, de care poți să te desfaci fără a fi nevoie să te omori, sau să înnebunești, ci, pur și simplu, să o rupi de tine ca pe o umbră inutilă pe care te-ai plictisit să o tot simți alături. Sinuciderea nu rezolvă nimic pentrucă taie totul, nu numai trecutul, dar și viitorul, această singură minune în care mai cred. De aceea nu a fost prea ușor să descopăr meșteșugul de a muri fără să mor, adică risipind tot ceea ce a fost să-mi rămână tot ceea ce va fi.

Imi amintesc de o poveste a copilăriei mele care mi-a ocupat mintea în zilele acestea de sbucium. Un pescar călătorea odată în barca lui pe valurile unei mări care nu există decât în închipuirea basmului, sau poate într'o realitate a altei vremi. Trăgând năvodul a găsit în loc de pește, o cutie ferecată pe care s'a grăbit să o deschidă, nădăjduind aur în cuprinsul ei. Mare i-a fost mirarea când sfărâmând capacul, s'a desprins din năuntru un fel de fum negru și gros, care s'a înălțat către cer, luând din ce în ce forme de arătare aproape omenească. Și din involburarea dela început s'a limpezit chipul hâd al unui duh rău, care a apucat barca și a prins să o clatine și era gata să-l înnece pe bietul pescar, dacă...

Sfârșitul acestui basm nu interesează, iar ceea ce m'a pus pe gânduri a fost numai partea de întâmplare pe care am povestit-o. Pescarul a privit cutia ca pe un lucru al cărui conținut îl bănuia mai mult ori mai puțin. Și nicio surpriză n'ar fi fost cu puțință pentru omul acesta care vedea lumea prin prisma de *normal* a minții lui. El nici nu bănuia că între pereții pe care-i ținea în mâini se sbate ceva deosebit, o viață de care se va strădui să scape, ca de un dușman amenințător. Cutia pescuită în funduri de ape necunoscute luase dintr'odată însă o dublă existență. Una inofensivă : aparența imediată. Și alta primejdioasă : duhul rău ascuns înăuntru.

Mi-am amintit de această poveste, atunci când am descoperit în mine existența nedorită și stânjenitoare a trecutului meu, duhul rău și nevăzut din cutia trupului. Noroc că am putut gândi, ca mai târziu pescarul din basm, salvarea mea.

În clipa când mi-a venit ideea să trec pe spinarea altuia tot ce făcusem eu, nu știam încă la ce-mi va folosi aceasta, pentru că alături de mine răsărise celălalt, personajul care întruchipa trecutul meu și care trăia acum o viață independentă alături de mine, mereu alături, mereu prezent, ca o cumplită remușcare. Existam deodată în două ființe. În mine care eram un om din care lipsea ceva și în Vladimir Noaptes care purta în el ceea ce nu mai aveam eu și-i lipsea ceea ce eu nădăjduiam să am, adică viitorul meu. Nu rezolvasem nimic astfel, deoarece tipul acesta nesuferit care nu știa pe ce lume se găsește și ofta mereu cu ochii în urmă, către lumea din care îl desprinsesem, se afla lângă mine chiar când aș fi putut să nu mă gândesc la el. Și asta era îngrozitor.

Să dorești nebunește să scapi de o durere și să o simți crescând cu cât dorești să scapi de ea ! Situația devenise într'adevăr de nesuferit. Și atunci a coborât deasupra-mi ca un zeu salvator, ideea uciderii lui Vladimir Noaptes. Și cu cât mă silisem să-i urc viața pe culmi, să-l ridic cu o cinică plăcere din noroiul anonim al unei existențe mediocre pe tăișul clar al fericirii, cu atât mai mult am vrut ca prăbușirea să fie mai înfiorătoare. Imi închipui surpriza dureroasă a celor ce vor ceti peripețiile acestui roman, când simpaticul erou se va rostogoli atât de neașteptat în moarte. Zâmbesc de pe acum în fața mutrelor ridicul schimonosite de tristeță uluită, care nu vor bănuși niciodată că moartea lui Vladimir Noaptes nu e decât un prilej de începere a unei alte vieți. Pentru că într'adevăr cetitorii mei vor plânge pe ultimele pagini ale cărții.

Mă voi strădui să creez un erou simpatic prin suferința lui, impresionant prin eroismul lui neașteptat, pentru ca moartea lui să pară cât mai definitivă, cât mai departe de orice îndoială. Și numai atunci, în biserica pe care o am în minte plină de lume îndoliată, în clipa când voi zări lângă altar trupul lui Vladimir Noaptes, întins pe catafalcul ultimei prezențe, numai atunci voi fi sigur că sunt fericit, adică liber.

Amintirile, acești bolovani de care te împiedeci la fiecare pas, m'au încurcat nespun până acum. Și mă încurcă mereu, fiindcă nu l-am ucis încă pe Vladimir Noaptes. Abia îi gândesc moartea și asta mă ușurează întrucâtva. Cu fiecare capitol încheiat mă simt mai liber, mai desprins de tot ce am trăit. Spovedania îmi descarcă sufletul și mă apropie tot mai mult de ultimul capitol. Am ajuns să nu-mi mai urască trecutul cu puterea de până acum pentru că nu mă mai înspăimântă atât. Siguranța despărțirii definitive mă face uneori să pun în scris accente de duioșie și atunci eroul meu ori se îndrăgostește, ori e pur și simplu fericit. Poate e numai o coincidență aici, fiindcă și eu am fost îndrăgostit și fericit, fără ca asta

să mă facă să regret ceva. O ! din potrivă. Trecutul îl urăsc nu pentru că a fost searbăd, monoton și chinuit, ci numai pentru încăpățânarea lui de a mai fi. *Ceva care nu mai e, trăiește încă.* Nu mă pot obișnui cu gândul eternei amintiri și această veșnică prezență mă scoate din sărite. Nu pot încerca nimic nou fără să nu mă viziteze oaspeții nepoftiți ai *experienței*. Nu pot iubi o femeie fără să nu-mi răsară dinainte convoiul lung al tuturor femeilor pe care le-am iubit. Ce mai vor aceste spectre desgustătoare pe care nu le cheamă nimeni ? Și când strâng în brațe trupul unei femei dragi, simt mâinile celorlalte, trăgându-mă înapoi, încercând cu disperarea unei inutile gelozii să mă despartă de bucuria prezentului, să-mi sfâșie din minte imaginea bucuriilor ce vor veni. În fiecare vorbă nouă, în fiecare gând, în fiecare pas, în orice clipă nouă care trece prin mine, mă împiedecă, mă sufocă, mă înnebunește mulțimea vie a clipelor pe care le-am crezut înmormântate odată cu trecerea lor. Simt că nu pot crea nimic valabil din pricina acestei stăruitoare temeri de a nu contrazice trecutul. Și gândul de a fi la fel cu ceilalți oameni, mediocru și steril, mă înfioară. Vreau să creez ceva nou, nemaivăzut, vreau să fiu revoluționar, primul revoluționar, pentru că însăși vorba *revoluție* e un non sens în evoluția existenței omenеști. Nimeni n'a fost până acum revoluționar și niciodată n'a izbucnit vulcanul proaspăt al unei revoluții, pentru că oamenii aceia mândri și proști care au crezut că răstoarnă din rădăcini o lume veche și clădesc peste ruini fumegânde alta cu totul nouă, n'au făcut decât să îndrepte puțin aspectul lumii vechi și să-și facă dintr'asta iluzia unei prefaceri totale. Oamenii aceia erau născuți și creșcuți în sfera lumii vechi. Trecutul lor nu era decât trecerea prin viața acestei lumi vechi și când au vrut să schimbe, să facă revoluție, ei au lucrat înconștienți cu firele acestui trecut pe care credeau că îl urăsc.

Revoluție ? O haină petecită nu e niciodată o haină nouă. Omenirea de azi nu e decât o haină veche în coatele căreia fiecare revoluție și-a prins petecul ei colorat, închipuindu-și fiecare că a înnoit total vestmântul fără moarte al lumii. Ah ! oribila haină petecită a omenirii ! Nu simte nimeni că a rămas prea mică ? Numai un om fără trecut o poate sfâșia și asvârli, numai eu voi croi alta, pe măsura vremii noastre.

Nu sunt sigur dacă mă frământă într'adevăr intenții atât de altruiste și de înalte, însă sub soarele marei bucurii care mă stăpânește, scrisul meu crește mai viguros și mai senin decât aș vrea. Simt în mine puterea uriașă pe care ți-o dă elanul nemărginit al unei descoperiri de care atârnă rostul vieții tale. Vladimir Noaptes sunt eu însumi. Și asta numai prin voința, prin simpla mea voință de a mă ucide fără să mor totuși. Nu mi-am închipuit niciodată că soarta unui om atârnă de el însuși. E greu numai să găsești firul interior al destinului tău pe care-l poți mișca în orice sens.

* * *

Au trecut câteva zile abia de când am scris rândurile luminoase de mai sus și recitindu-le acum după cele petrecute, am impresia unei îndrăsneli nemaipomenite, care trebuia pedepsită într'un fel. Aștept din clipă în clipă sbârâitul soneriei, apoi trei bătăi egale în ușă și apoi spulberarea tuturor iluziilor. Parcă e prea întunec în odaie. Mi-e tare frică numai cu mine însumi, însă și numai cu el mi-ar fi frică, de aceea trebuie să aprind toate luminile, până și lampa mică de pe masa mea de lucru. Ce va spune când va intra în odaie ? Poate că nu va spune nimic și nici nu e nevoie, pentru că simpla lui prezență va rezolva totul. Dar atunci

când mi-a bătut prima oară în ușă, atunci nu era aprinsă decât lampa cea mică sub lumina căreia scriam, fiindcă nu așteptam nici un musafir și cu atât mai puțin pe el. Când am auzit ciocănit de trei ori, am tresărit speriat, deoarece știam că nu e nimeni acasă. Eram atât de cufundat în bucuria descoperirii mele, începusem chiar să adun în minte împrejurările care trebuiau să ducă la moartea lui Vladimir Noaptes, încât loviturile în ușă, aducându-mă brusc în realitate, m'au făcut să tresar. Am strigat „intră“ cu glasul muiat în spaima acestei anunțări neașteptate. Ușa s'a crăpat încet, împinsă parcă de o mână sfioasă și în cadrul întunecat ce s'a deschis dinainte-mi s'a profilat o fragilă siluetă omenească. Părea mic de statură, firav, într'o îmbrăcăminte ciudată, de culoare închisă care-i ascundea trupul ca un lințoliu de împrumut. Aceasta a fost întâia impresie și nu știu de ce întârziem să-l poftesc înăuntru, sau să-l gonesc pe acest individ necunoscut care-mi intra în casă fără să-l fi invitat și care în momentul acela mă stingherea grozav. Tăceam amândoi. El rămăsese cu mâna pe clanță, puțin aplecat înainte, așteptând din parte-mi un gest sau o vorbă. Apoi a închis ușa fără zgomot și a venit spre mine cu o îndrăzneală pe care nu i-o bănuisem în primele mișcări. Continuam să-l privesc prosteste, înspăimântat poate, deoarece începusem să-i disting trăsăturile feței și lucrul acesta îmi absorbea întreaga viață a clipei de față. Personajul se așezase pe un scaun în fața mesei la care scriam și mă privea cu o curiozitate în care am descifrat lesne scânteieri de ură. Când mi-am dat seama că jocul trebuia să se sfârșească, l-am întrebat :

— Cine ești dumneata ?

Aș fi vrut în glas mai multă impertinență și mânie, însă n'am izbutit decât să implor. Începusem poate să recunosc trăsăturile șterse ale *omului* din față și asta îmi gătuia orice voință. Răspunsul său a venit repede și parcă mai de lângă mine decât trebuia.

— Eu sunt Vladimir Noaptes.

— Vla-di-mir Noap-teș ? ! Bine dar...

Picuri de sudoare rece îmi coborîră pe frunte și totul în jur îmi apăru sumbru și străin.

— Ce cauți dumneata aici ? Tocmai...

— ...tocmai voiai să scapi de mine. Ei bine dragă domnule am venit să-ți spun că tot ceea ce vrei să faci este imposibil. De mine nu vei scăpa niciodată, pentrucă eu nu pot să mor, oricât ai vrea și oricât aș vrea.

Ei nu, asta întrecea orice margini !

— Dragă Vladimir (luasem un ton familiar pentrucă începusem să cred că omul din fața mea e nebun și numai prin bunăvoință și răbdare aș fi scăpat de el), dragă Vladimir, nu trebuie să uiți că tu trăiești grație mie; eu te-am creat și tot eu am dreptul să te distrug. Dela o vreme existența ta mă stânjenește enorm și unica șansă de a scăpa de tine este să te omor. Trebuie să te deprinzi cu ideea că nu ești al tău, că eu pot oricând să te arunc în întunecul din care eu te-am scos. Când ai intrat pe ușă adineaori, tocmai mă pregăteam să scap de tine.

— Domnule, sau stăpâne, nu știu cum să-ți spun, iartă-mă că sunt de altă părere, însă mi se pare că tu ești acela care trăiești prin mine, pentrucă eu sunt trecutul tău, cu alte cuvinte tot ceea ce ai făcut și ai gândit până acum. Vrei să mă ucizi ca să scapi de mine. Te incomodez grozav. E adevărat. Aș vrea eu însumi uneori să mă știu mai puțin al tău, însă orice încercare de a rupe cu tine e inutilă. Te-ai crezut foarte inteligent și ai fost sigur mai ales că ai găsit leacul defacerii

de mine punându-mă între paginile unui roman care e viața ta însăși, pentru ca la sfârșit să descrii cu ipocrite aere de pierdere inconsolabilă, moartea mea. Ți-ai transformat trecutul în personagiu de roman ca să-l desprinzi de ființa ta care se dorea singură. Ei bine, chiar dacă vei face lucrul acesta, chiar dacă vei asista la înmormântarea mea, eu voi continua totuși să trăiesc, mereu lângă tine, mereu în tine, cu o cruntă înverșunare de care și eu m'am plictisit. Romanul tău va avea succes fără 'ndoială, pentrucă ești un scriitor consacrat și pentrucă ai pus acolo frânturi din viața ta adevărată, bucăți calde din trecutul tău pe care ai vrut cu tărie să-l redai cât mai sincer și mai real, ca să simți tu însuși retrăind în el întreaga istorie a vieții tale de până acum. I-ai dat un nume acestui erou care ai fost tu însuși, altul decât al tău cel adevărat, Vladimir Noaptes, crezând că astfel îl vei scoate din tine și-l vei putea ucide ca pe o ființă străină pe care o urăști. M'am lăsat târît în jocul acesta copilăresc, fiindcă vroiam să văd unde ai să ajungi. Am retrăit în scrisul tău tot ceea ce ai trăit tu însuși adevărat. Am iubit și m'am sbătut, am descoperit pe un vârf de munte înzăpezit dragostea adevărată, am fost fericit și am urît, m'am lăsat dus de voința ta care nu făcea altceva decât să scrie sub povara trupului meu. Am crezut la început că nu faci decât să scrii un roman auto-biografic, cum se spune, în care croiești minciuni pentru uzul contemporanilor. Când mi-am dat seama că peripețiile romanului tău sunt întâmplările adevărate ale vieții tale, când am înțeles că totul nu e decât o îndemânatecă șmecherie, m'am hotărât să-ți ies în față așa cum sunt, greu de anii care mă apasă, și să-ți spun că întreaga înscenare e zadarnică.

Mă vei ucide ? Ei bine asta o vor crede cetitorii tăi, pentrucă nu vor bănuie de desuptul romanului. Ei vor crede într'adevăr că Vladimir Noaptes a murit fiindcă le-o spui tu. Vladimir Noaptes, nu va muri însă niciodată, pentrucă nu poate să moară. Trecutul unui om depășește până și marginile mormântului, ancorând în istorie. Eu sunt în tine mai tare decât tine. Tu ești clipa efemeră a prezentului și cel mult promisiunea nesigură a viitorului. Eu sunt stânca grea a tuturor clipelor care au fost, eu sunt trecutul întunecat și puternic de care nimic nu te poate desface, nici chiar moartea cea adevărată. Ființa mea e nemuritoare ca dumnezeirea.

În timp ce vorbeai, mă ridicasem de pe scaun și cuprins de groaza acestei mărturisiri în care simțeam gâlgâind tragedia adevărului, însă nu o puteam admite, străbăteam odaia dela un capăt la celălalt sub povara vorbelor care nu mai încetau. Fiecare cuvânt mă scotea din sărite, cu fiecare frază simțeam cum mă părăsește judecata și bănuiam în mine neputința de a răspunde. Gândul de a mă lăsa învins, de a renunța fără apărare la toată sbuciumarea mea pe care o credeam încă salvatoare, gândul acesta al definitivei prăbușiri îmi răpea orice îndemn spre cumițenia logice. În goana mea precipitată prin odaie, trecând prin fața căminului în care ardea focul potolit și cald ca o chemare la realitate, m'am împiedecat de coșul cu buturugi uscate, pregătite din vreme pentru focul nopții. Sgomotul buturugilor rostogolite pe dușumea, n'a întrerupt monologul sinistrului personagiu, a cărui încăpățânare de a mă înfrunța mă înebunea. Și atunci am vrut să-i încerc adevărul vorbelor, să-mi dovedesc mie însumi că oricum eu sunt cel mai tare. Cel ce se numea Vladimir Noaptes se găsea cu spatele la mine, pe același scaun și în aceeași poziție în care se așezase la început. Așa dar nu putea să vadă ce fac eu. În clipa când scanda profetic și încrezut : „ființa mea e nemuritoare ca dumnezeirea”, am hohotit în cascade de râs și i-am repezit în creștetul capului cea mai noduroasă buturugă din coșul răsturnat. Dar râsul mi-a înghețat pe buze și a trebuit să mă

sprijin de perete ca să nu mă prăbușesc. Proiectilul meu nu întâlnise nimic în drum, decât fundul scaunului pe care-l spărsese cu sgomot și covorul gros pe care se opri-se obosit de ispravă.

Vladimir Noaptes era tot acolo, dinaintea mea, își întorsese chipul către mine și zâmbea milos și ocrotitor. Fără o vorbă, așa precum venise, se ridică de pe scaun, își încheie haina ciudată pe care o purta, deschise ușa și dispăru. Focul murise în cămin, lampa se stinsese fără veste și în întunec mi-am auzit inima bătând ca un neîndurător ceas al vieții.

* * *

Invins ? Puteam primi umilința unei înfrângeri după atâta bucurie trăită în speranța unei biruințe ? Nu. Răzbunarea clocotea în mine, mă stăpânea și o stăpâneam. Vladimir Noaptes nu murise încă pentru că romanul meu nu era încă terminat. Ultima lui apariție fusese cu siguranță o încercare din parte-i de a mă îndupleca. Își simțea moartea aproape și groaza sfârșitului apropiat îl adusesse la mine, ca să se salveze cu o amenințare, cu această stupidă amenințare a eternității lui. De acum înainte însă, acest sinistru și mediocru personaj nu avea să mă mai supere. Și totuși...

Ca să nu cad pradă bănuelilor din mine care-mi strângeau sufletul cu ghiare aspre și reci, m'am hotărât să termin cât mai repede biografia trecutului meu și să-l închid pe Vladimir Noaptes în mormântul veșnicei tăceri. M'am pus pe scris cu o febrilitate a disperării, pe care mi-o dăruia frica de a vedea reintrând pe ușă chipul de ceară fluidă, care mă vizitase de curând. Repede, repede, fără răgaz, existența eroului meu trebuia să se poticnească într'un fel, oricum, numai să moară odată, să-l știu cu brațele în cruce, sub veghea de aur a unui altar. Un accident stupid, curmând o viață pentru care soarele fericirii abia răsărise în bucuria proaspătă a unei căsnicii, trebuia să aducă adânci regrete în sufletul soției și mai ales în inimile cetitorilor sentimentali, de care acuma prea puțin îmi păsa. Vladimir Noaptes trebuia să moară și sub penița nervoasă ca un bisturiu fatal, muri într'adevăr pe ultima pagină a manuscrisului în care clocotea viața mea și se stingeă cineva care fusesem eu.

De acum înainte trebuia să mă cutremure revelația omului nou în care mă transformasem. Întâiul om fără trecut. Cea dintâi ființă dela care omenirea putea să nădăjduiască răscolirea purificatoare a unei revoluții. De acum înainte cursul istoriei avea să-și îndrepte talazurile către alt orizont pe care trebuia să i-l gândească eu, după mintea mea neîntinată de amintiri, scuturată de scaeții tradiției, liberă în sfârșit să ciocnească paharul viitorului pur.

Mă frământa totuși o teamă. Dacă Vladimir Noaptes murise cu adevărat, de ce mă împungea mereu ghimpele amintirii lui ? Dece, dacă devenisem un om fără trecut, îi puneam la îndoială dispariția definitivă ? Și atunci, ca un ultim termen al răbdării mele, am vrut să am *real* înaintea ochilor, trupul fără viață al lui Vladimir Noaptes. Din clipa acestei supreme asigurări numai, avea să înceteze legătura mea cu tot ce a fost, pentru a palpâi vie flacăra intrării mele sub cupola viitorului.

M'am îmbrăcat și am ieșit în începutul de iarnă care-și tremura fulgii puțini și leneși în văzduhul înghețat. Era pe inserat. Se aprinseseră lumini la geamuri și în cutiile de sticlă ale felinarelor. Poate era lume multă pe stradă la ora aceasta când se închid porțile trudei și se deschid calde ușile de noapte ale odihnei ! Poate

că se bucurau oamenii de primii fulgi ai acestei uverturi hibernale, așa ca în începutul romanului meu ! Eu căutam grăbit silueta unei biserici și trăiam în mine așteptarea chinuitoare a unei mari liniști interioare.

Când am intrat m'a orbit lumina albă de pe candelabre și m'am închinat mecanic, făcându-mi loc spre altar printre oamenii care veniseră să vegheze rămășițele de humă ale lui Vladimir Noaptes. Ce repede se răspândise vestea morții lui și câtă lume alergase să-l mai vadă odată, înainte de a pieri ultima urmă a trecerii lui ! In fața altarului odihnea un catafalc îngropat sub maldăre de flori. Crizanteme albe străluciau la poale, multe și bogate, împrăștiind în jur lumina curată a petalelor imaculate, iar mai sus garoafe roșii sângerău până lângă mâinile mortului. Dece numai crizanteme albe și garoafe roșii ? A, îmi amintesc, erau florile dragi lui Vladimir (oare nu și ale mele ?) și admiratorii lui ținuseră să-i însoțească somnul cel mare aceste gingașe podoabe ale vieții sale. Iată, între două lumânări aprinse, zăcea trupul rece, cu mâinile încrucișate pe piept, ca într'o nesfârșită rugăciune. M'am apropiat cu sfială de omul a cărui moarte era opera mea și mi-am învins cu greu bucuria gălgâind în mine ca o sălbăticie eliberată. A trebuit să înclin capul, așa cum făceau ceilalți, ca să nu rup farmecul divin al sufletelor reculese, al florilor incremenite hieratic, al sfeșnicilor tremurând în psalmi de flacări gingașe. Mi-am apropiat numai buzele de urechea unei bătrâne și am întrebat-o încet :

— Doamnă, cine e mortul acesta ?

Doamna bătrână a ridicat spre mine ochi turburi de lacrimi, supărată puțin pe vorbele mele, care probabil îi stânjeniseră rugăciunea, și mi-a răspuns șoptit, sub teama marei taine de alături :

— Vladimir Noaptes, l-a chemat. Acum nu mai are nici un nume.

I-am mulțumit și am plecat. In noaptea mângâiată de fulgi, am strigat la o răscruce pustie cu toată puterea bucuriei mele, cutremurând pânzele nopții :

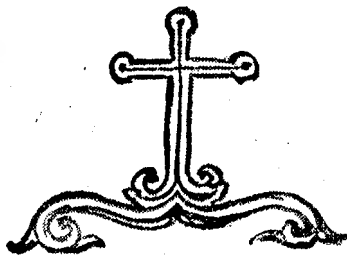
— Vladimir Noaptes a murit.

Din cele patru vânturi mi-a venit înapoi ecoul glasului meu, sau poate alt glas al nu știu cui :

— Vladimir Noaptes n'a murit.

Ce goană năprasnică m'a asvârlit pe străzi ! Răsunau călcăile pe caldarâmele înghețate, ca rostogolirea unei avalanșe. Am alergat așa până în odaia mea, unde în fața focului blând din cămin, am încercat să-mi limpezesc gândurile. Il văzusem doar întins pe catafalcul celor ce nu se mai întorc ! Un glas străin îmi întărise nădejdea și îmi risipise îndoelile. Incepusem să cred... Dar de ce pălesc flăcările ? De ce mi se sbate inima, gata să se rupă ? De ce tremur ? Au răsunat în ușă cele trei lovituri ale eternei prezențe.

— Intră Vladimir Noaptes. Intră veșnicul meu tovarăș, a cărui viață nici moartea mea nu o va curma. Trupul meu se va măcina între tainele lutului iar tu vei pluti peste lume, chip întreg al celui ce voi fi fost.

PANTOFUL SENIORULUI...

DE

MATEI ALEXANDRESCU

Alai întreg de cavaleri și 'nchipuiri.
Din fiecare turn pândesc aripi de mori.
Pantoful Seniorului strivește trandafiri
Și porțile așteaptă trecători.

Ferestre speriate se deschid,
Se risipesc surâsuri pentru spadă
Și vâlul alb, de sus, de peste zid
Stă să cadă.

Parfumul preferat : de lămâiță.
Inelul rostuit pentru domniță
Alunecă — din joc de societate —
In mâna delicată de abate.

Cântări pentru piciorul de mireasă
Stau copiate'n pagini de mătasă
Și aur greu înghesuit în pungi
Tocmește caii pentru drumuri lungi.

S'a întâmplat să fie primăvară
Și sângele să cânte — viclean — ca o vioară
Strunită multă vreme :
Deaceea Seniorul stă'n cumpănă, se teme.

INGERUL DURERII

DE

ȘTEFAN STĂNESCU

Ingerul și-a aninat
La oblânc săgeată nouă
Ce scipea ca un luceafăr.

Și-a pornit ne'nduplecat :
Flori cu'nsângerată rouă
Lăcrimau, sub pasu-i teafăr.

Frunzele'n păduri căzură,
In vârtej, pe-albastre lacuri
Ce s'au tulburat de vânturi.

Și s'a 'ntins o vreme sură,
Cum n'a fost de multe veacuri,
Peste ape și pământuri.

Cu odraslele bolnave
Lângă piept, fugeau nebune
Toate mamele pe uliți.

Iar pe mări furtuni grozave
S'au pornit ca să-și răzbune
Liniștea, cu foc și sulii.

Năvi și oameni, în adânc,
Și-au aflat atunci odihna
In mormintele albastre.

Și, cu fulgeru 'n oblânc,
Mult trudi, să-și afle tihna,
Solul nimicirii noastre.

Către zori, văzu'n lumină
Că și-a zdrențuit veșmântul
Și i-a ruginit săgeata.

Și s'a 'ntors, cu ploi să vină,
Nopti, cam vreo optzeci : Răsplata
Nu era grea, fiind deplină.

◊ CHEMAREA PARADISULUI

DE

GRIGORE POPA

*Entre Dieu et la vie, il y a un rapport
d'amour, dont le signe est l'homme.*

André Suarès.

Destinul pământean al omului crește sub steaua amintirii cerești. O nostalgie după nevinovăția începuturilor freamătă în toată truda omului de a face vas curat pentru harul cerului din lăcașul trecător al pământului. De pe cele mai înalte creste ale sale, duhul demiurgic al omului privește cu jind și cu tristețe spre cerul lui Dumnezeu, din lumina căruia a lunecat odată pe cercurile de întuneric ale văzduhului. Și de atunci, din clipa aceea imemorabilă, dorul lui nu mai are astâmpăr, nici sufletul alinare. E un blestem al amintirii, al frumuseții pierdute pentru totdeauna, care se ascunde în toate accentele sfinte ale omului. Din acel moment s'a născut *moartea* pentru om și în lumina ei a apărut *dragostea* ca un leac al tristeții fără Dumnezeu și al însingurării. Viața cu tot murmurul de nemurire care-i umple încăperile temporice, nu e decât climatul în care *moartea* și *dragostea* înfloresc una în umbrele și luminile celeilalte. Moartea, cum spunea așa de frumos R. M. Rilke, și poate sub influența lui G. Simmel pe care îl ascultase la Berlin, nu e decât fața interioară a vieții. Iar dragostea este fecundarea vieții prin moarte. Iată de ce credem că dimensiunile divine ale *omeniei noastre* sunt moartea și dragostea, iar punctul de întretăiere este viața, un fel de *kairos* în sensul celor vechi.

Dealtminteri, fapt îndeobște cunoscut, moartea și iubirea formează problemele majore, epice și tragice în același timp, ale ursitei omenești. Cât despre fecunditatea lor creatoare dealungul istoriei spiritului uman, credem că e de prisos să mai vorbim. Cu cât cineva trăește mai viu și mai dramatic realitatea lor concretă și metafizică, cu atât mai mult crește în el *setea de nemurire*. Și cine duce oare ruga credinciosului, cântecul îndrăgostitului și gândul de lumină al poetului la urechea lui Dumnezeu, dacă nu această sete de nemurire. Iar setea de nemurire, cu toată maiestatea ei tragică, nu e decât *Chemarea Paradisului*, dorul de cer și de Dumnezeu.

Da omul simte, dacă nu cu toată ființa, ca Pascal, Kirkegaard și Nietzsche, cel puțin cu antenele sufletului său adierile acestei chemări. La unii, cum sunt cazurile citate, devine nervi și sânge, otravă divină de fiecare clipă, normă de existență și ideal de cucerit. La alții spaimă neîmblânzită, mărturia păcatelor. Cât de real și de profund totodată este acest *fior paradisiac*, — motiv de cumplită neliniște metafizică și aspră asceză demiurgică, — în ființa omului, o dovedește tema atât de des reluată a *paradisului pierdut*, cum îi zice Milton, sau a *paradisului în destrămare*, cum îi spune mai frumos și mai ortodox Lucian Blaga. În aceeași linie de argumentație se înscriu teoriile metafizice ale lui Platon și Sören Kirkegaard. Cel dintâi ridică schele pentru o *teorie a reminiscentelor*, iar cel din urmă, în trup cu toate rănilor lui Iov și în mână cu cuțitul lui Avram, ne duce în fața lui Dumnezeu, pentru ca în luptă cu absolutul să dobândească *repetiția* prin care lui Iov i s'au dat toate îndoite, lui Avram i s'a dat copilul, iar lui Sören Kirkegaard să i se dea starea de inocență și pe Regina Olsen, fosta lui logodnică.

Fără a coborî în analiza acestor teze metafizice, care n'ar avea nici o noimă pentru moment, ne vedem obligați să subliniem că odată cu venirea creștinismului în lume această *chemare* devine pasiune, singura pasiune cu accent mare. Toate cele pământești se orânduiesc în funcțiune de această chemare. Și când ne gândim la suferințele crâncene pe care le îndurau, de bună voie, purtătorii acestei chemări, ne putem da ușor seama de vraja ei stăpânitoare. Ea a pus în mișcare, ca printr'un fel de răsturnare ontologică, ceea ce este mai adânc și mai aproape de cer în ființa omului. De aici dumnezeieștile ei transfigurări în atâția sfinți și martiri.

Dar această *dimensiune proprie omului*, această flacără de lumină pe care am numit-o *Chemarea Paradisului* trădează toată zestrea, tot *destinul demiurgic* al omului, pe temeiul căruia suntem îndrituiți să ne ridicăm fruntea printre constelații. Și în al doilea rând, iarba de lumină a acestei chemări este puntea de legătură între Dumnezeu și om. Căci, „între Dumnezeu și viață există un raport de dragoste, al cărui semn este omul”. Prin urmare, dragostea de sus, sub forma harului divin, tot pe această cale coboară întru mântuirea omului. Căci omul, oscilând între *revelație* și *mister excepțional*, amintiți-vă de stăvilarul metafizic al *censurii transcendente*, nu se poate împlini decât în contact cu principiul suprem al existenței. Enunțată astfel, vom încerca în cele ce urmează să rotunjim articulațiile tezei noastre.

* * *

E un fapt de circulație curentă că omul de când poartă un cap pe umeri, de când crede într'o ordine morală și de când admiră bolta înstelată, n'a fost mulțumit cu ceea ce este dat, pentru că ceea ce este dat nu e cum ar trebui să fie. Omul s'a simțit cumva strâmtorat, înspăimântat, a simțit că peste urzeala antică a datului imediat îi lipsește ceva. A simțit nevoia arzătoare de întregire, de dobândire a părții care-i lipsește, îl ustura setea de a adora ceva mai presus de fire, cu care presimția o vagă și tainică înrudire. Suntem siguri că de când a deschis întâia oară ochii spre cer, omul a căzut în robia sacră a acestui gând. Și de atunci luptă pe toate cărările și din toate puterile ca să coboare acest colț de cer, văzut de el într'un moment de iluminare, pe pământ. Pe portativele acestei aspirații se înscriu toate experiențele, tragice și creatoare, ale omului. Bântuit de contradicții și însetoșat după fața lui Dumnezeu, de care s'a despărțit la o întorsătură a timpului fără capăt, omul încearcă neîntrerupt pe calea adevărului, a credinței, a binelui și a fru-

mosului, să se apropie din nou de El. Acest apetit divin al omului, credem că formează esențialitatea lui. Și nimic nu confirmă mai tare această credință decât veșnica luptă a omului cu imediatul, cu datul înconjurător, căruia vrea să-i impună legile sufletului său și să-l facă să asculte de dorințele sale. Intre aceste dorințe, cea mai *omenească* — în sensul omeniei ca ceva deosebit total de animalitate în ordine esențială — este *apetitul divin*.

Despre *apetitul divin*, care sanctifică zăcămintele cele mai adânci ale omeniei noastre, ne mărturisesc sub o formă sau alta, într'un limbaj mai filosofic sau mai mitic, toate filosofii și toate literaturile lumii. Că-i zicem *dor de infinit* cu Pascal, *sete de absolut* cu alții, *nostalgie de nemurire* cu poeții sau *dragoste întru Dumnezeu* cu credincioșii, este în ultimă analiză acelaș lucru. Sub forme deosebite se ascunde acelaș conținut, aceeași nemulțumire și aceeași revoltă față de condiția pământească a omului. Omul nu se poate împăca niciodată cu relativismul de aici de jos. Cuprins în fluviul heraclitian al celor ce trec, tremurul metafizic al omului își caută stâlpul certitudinii într'un principiu suprem, într'o garanție de rang divin. Și de aceea omul, singura viețuitoare încărcată cu destin demiurgic în sens înalt, poartă în actele lui de supremă demnitate pecetile suverane ale Divinității. Și pe această cale, stăpânit de o *teroare a sublimului*, omul devine din rob al lui Dumnezeu colaboratorul său, cum spuneam cu alt prilej.

Toată această *terapeutică a înalturilor*, pe care o încearcă omul pentru a-și îndumnezei condiția pământească, dovedește un fapt de experiență concretă a cărui evidență nu poate fi contestată : *sensibilul, încărcat de-atâtea farmece și ispite, nu poate epuiza adâncimile omului*. Ceeace înseamnă că *verticala omeniei noastre, privind sensibilul, nu se împlinește decât în prezența divinului*.

* * *

Ceeace reliefează îndeosebi *dorul de vecinicie* al omului este *starea sa de creație*, precedată sau simultană cu *inspirația*, care, după părerea noastră, e un complex de tensiuni supreme, de aspirații, de entuziasm și de presimțiri. Această stare de spirit, din care actuala psihologie a artei n'a priceput decât armătura exterioară, ca să nu zicem nimica, așează omul într'o *unică poziție față de cosmos, îl saltă într'o altă ordine ontologică*. Să-i zicem pentru moment *ordine demiurgică*. Și nu credem că greșim spunând că numai în această ordine omenia noastră se încarcă de toate determinațiile ei concrete și își desfășoară toate dimensiunile. A reduce această stare de supremă frenezie și complexitate la schematismul unei tipologii simpliste, cum face psihologia artei când vorbește de tipuri demonice, apollinice, echilibrate, etc., pe lângă degradarea comisă, dovedește o totală inaderență la esența problemei. Sacrilejul ni se pare și mai mare când se încearcă explicarea creațiilor lor în temeiul acestor tipologii, de un arbitrar și de o facilitate nepermise unui adevărat om de știință, cum se numesc acești tipologi estetizanți. Ei uită sistematic, cu știință sau din ignoranță, că *puterea demiurgică* cu care este încărcată ursita omului precede virtual, e inutil să mai insistăm și existențial disechilibrul, nemulțumirea cu imediatul, revolta și scandalizarea tipurilor create de ei. Observați eroarea de gândire : se ia efectul drept cauză explicativă. Și greșelile logice se țin lanț la acești oameni orbiți de dinamism, demonism și tot felul de isme necontrolate și nefondate. Necontrolate și nefondate din punctul de vedere al științei în numele căreia lucrează și sub prestigiul căreia își ascund nulitatea intelectuală.

Ne bucurăm nespuse că pe această *via purgativa* ne putem sprijini iarăși și iarăși afirmațiile pe mărturiile luminoase ale lui Lucian Blaga.

„Privitor la creația culturală au circulat până acum două feluri de teorii: unele de nuanță naturalistă, altele de nuanță idealistă. Poziția metafizică, pe care am ocupat-o, ne permite o atitudine critică față de toate teoriile existente. Vom supune unui examen teoriile extreme, reprezentative pentru clasa lor.

În psihologia contemporană, cu deosebire în psihanaliză, se face caz, cu mult aparat publicistic, de o teorie, care aduce creația culturală (artistică, filosofică, etc.) în legătură cu pierderea și redobândirea echilibrului psihic. Creația culturală ar fi menită să restabilească un echilibru psihic alterat din diverse pricini, și ar izvorî din necesitatea acestei restaurații psihice. Cum urmează să fie înțeles un asemenea proces de echilibrare, ne vor vădi-o detaliile teoriei. Iată anexele suplimentare: psihanaliza arată că în anumite cazuri restabilirea echilibrului psihic, pierdut, se realizează paradoxal prin fixarea subiectului uman într-o boală psihică. Creația culturală și boala ar fi după psihanaliză două soluții alternative pentru redobândirea unui echilibru pierdut. În consecință psihanaliza înclină să vadă creația culturală ca un echivalent al unor anume boale, iar anume boale ca un echivalent al creației culturale. Precum se remarcă, ne găsim în fața unei teorii construite după criterii și în perspective cu totul medicale. Nu e de mirat că în asemenea perspectivă creației culturale i s'a putut atribui și o funcție terapeutică. Teoria aduce în sprijinul ei drept confirmări experimentale cazuri concrete de bolnavi, cari s'au vindecat, fiind îndrumați spre creația culturală (rețeta Jung în deosebi). Că există asemenea bolnavi vindecabili prin îndrumarea spre creație — nu poate fi tăgăduit. Teoretic însă împrejurarea nu este atât de concludentă, cum le place psihanalizatorilor s'o prezinte. Interpretarea teoretică ce se dă faptului în cercuri psihanaliste, ni se pare hotărât prea medicală. În cele din urmă nu este deloc de mirat că anume bolnavi se vindecă prin creație, căci destinul firesc al omului este după cum am arătat, creația, sau cel puțin participarea la creație. Creația este expresia modului de a exista al omului, ca atare, mod declarat grație unei *mutațiuni ontologice*. A scoate pe om din acest destin, înseamnă o abatere cum nici nu se poate alta mai gravă, dela o rânduială dată. Teza e valabilă pentru om în genere. Cu atât mai mult teza va fi valabilă pentru indivizii aleși; a scoate din acest destin pe un ins predestinat prin geniul sau talentul său la creație, înseamnă de sigur a-l pune într-o situație absurdă și nefirească. Să ne mirăm că se va îmbolnăvi? Readus la destinul creator, un asemenea ins se poate realmente vindeca. De ce? Fiindcă înainte i-a fost alterat într'un fel chiar destinul. Există oameni cu destinul alterat, bolnav. De aici nu se poate însă deloc deduce că funcția creației în genere ar fi de natură terapeutică. Creației îi revine o funcție terapeutică în chip cu totul accidental. Aspectele periferiale și întâmplătoare nu pot fi însă prefăcute în perspectivă metafizică. În esență, creația nu e chemată să „vindece”. Deasemenea creația nu poate fi privită nici ca un mijloc pentru redobândirea unui echilibru psihic pierdut. Creația e chiar destinul normal al omului, grație căreia omul este ceea ce este. Omul nu ni se pare cu orice preț merit echilibrului, dar el e merit creației cu orice risc. Situația ni se pare deci tocmai inversă celei pretinse. În adevăr, prin mutațiunea ontologică, ce are loc în el, omul părăsește definitiv o stare de echilibru animalic-paradisac, și se lansează în *existența întru mister și revelare*, plină de riscuri, tulburătoare, dinamică, creatoare. Că perspectiva psihanalitic-medicală nu atinge esența funcțională a creației culturale, rezultă de altfel și dintr'un alt argument, foarte

simplu. E un fapt, că valoarea creațiunilor culturale nu e judecată după criterii terapeuțice sau de echilibristică psihică. Creațiile culturale nu sunt socotite mai mult sau mai puțin „valoroase” după efectele lor vindecătoare, sau după posibilitățile lor de a echilibra pe candidații la boale psihice. Ori aceasta ar trebui să fie în adevăr un criteriu de apreciere, din moment ce creația culturală ar însemna, în esența ei, redobândirea unui echilibru psihic, sau dacă ea ar fi echivalentul, prin alternanță, al unei boale. Dar creațiile culturale, precum se știe, sunt judecate și cântărite după criterii *imanente* lor.. Toate încercările naturaliste de a deriva atitudinea creatoare din nevoi precum aceea de echilibru, de compensație, de cheltuire de energie prisoselnică, de satisfacere a unor dorințe refulate, etc., etc., cad alături de fenomen, sau pătrund cel mult până la periferia lui... Încercările naturaliste, recurgând la factori de explicație cari țin de condițiile *biologice* ale omului, sau în caz extrem de tehnica *echilibristicii psihice*, introduc în chip fatal criterii de apreciere a creației, în fond cu totul străine de aceasta. Singurul punct de vedere just este acela de a aduce creația culturală exclusiv în legătură cu destinul creator al omului, cu modul său existențial și cu nimic altceva. Faptul că toate creațiile culturale sunt judecate potrivit unor norme imanente lor, este un argument decisiv, că în om s'a produs cu adevărat o mutațiune ontologică, datorită căreia creația este simplu numai expresia unui mod specific de a exista”.

* * *

Iată, prin urmare, omul pe poziția lui demiurgică față în față cu Dumnezeu, spre care-l mână apetitul divin ce-l poartă în sine din veacul veacurilor. Față umană a acestui apetit sunt creațiile culturale în simfonia lor ampolare. Adevărurile, științifice, operele de artă sau construcțiile metafizice, oricât duh eliberator ar cuprinde, n'aduc pace, nici echilibru omului. Odată angajat pe acest drum plin de zisuri și de neliniști, odată pârjolit de setea de eternitate, omul nu mai are astâmpăr. Cine a mușcat odată din mărul veciniciei, nu are alt leac decât moartea întru vecinicie. Faptul că pentru atingerea acestui scop drumurile sunt multiple, nu înseamnă deloc că prezența chemării despre care vorbim se micșorează. Dimpotrivă. Poate chiar diversitatea drumurilor reliefează mai pregnant musturile stărnitore spre cer ale acestei chemări.

Credem că a sosit momentul să amintim că dacă omul ocupă o poziție demiurgică în cercurile ontologice ale ființei, revine celor aleși din sânul omenirii să sfințească, *prin setea lor de Dumnezeu*, această stare privilegiată, dar și uluitor de dramatică. Dramatică prin lupta pe care o comportă : lupta cu insul și lupta cu lumea. Numai un cap de sfânt pe umeri de erou poate împlini această misiune. Căci „crearea culturii, zice Lucian Blaga, cere câteodată negrăite jertfe : ea ucide și devastează. Creația își are pârjolul ei. Meșterul Manole și-a zidit soția sub pietre și var, pentru ca să 'nalțe biserica. Surprindem gâlgâind în această legendă ecoul crud al conștiinței sau al presimțirii că o creație trece peste vieți și devastează adesea chiar pe creator. „A creia” nu înseamnă pentru creator dobândirea unui echilibru, după cum o prea naivă și plată interpretare ar vrea să ne facă să credem. Se crează cu adevărat cele mai adesea numai la înalte tensiuni, cărora organele de execuție nu le rezistă totdeauna. Creația adesea ori sfărâmă pe creator. Și creatorul de cultură în genere nu poate să aibă măcar mângâierea că îmblânzește cruzimile inerente vieții. Dimpotrivă, uneori el le agravează, sau îi adaugă noi cruzimi. Crea-

torul de cultură poate deci să spună ca Isus : „N'am venit s'aduc pace pe pământ, ci sabie !”.

Dar pe acest drum suitor de sfinte cruzimi, creatorul, pătruns de marele și gratuitul dar a ceea ce ar vrea să fie și nu este, nu poate ajunge decât printr'o hotărâre eroică, lepădându-se de toată grija cea lumească. Iată de ce pe acest înalt podiș metafizic, de unde omul atinge cu creștetul transcendentul, nu ajung decât cei aleși. Dar cu cât sunt mai puțini, cu atâta jertfa lor este mai mare și mai aspră. Pentru că acolo, sus, omul nu poate fi decât *mărturia adevărului întru Dumnezeu*.

Și pentru că ne-am propus să pilduim această chemare a înalțărilor, iată exemplele.

Blaise Pascal, matematicianul și fizicianul genial, de ale cărui „Cuge-tări” forfotesc patru secole de gândire europeană, se ridică, într'un secol de cumplit despotism intelectual, ca o cremene de lumină întru mărturisirea lui Dumnezeu, după memorabila conversiune din 23 Noemvrie 1654. Setea lui de vecinicie, nostalgia de a-și plămui o icoană totalitară despre lume și viață, din colaborarea strânsă a *spiritului geometric și a spiritului de finețe*, îl duce la *teoria celor trei domenii* sau *stări* : *determinismul universal*, cu certitudinile lui sensibile, cum ar zice Hegel, *finalitatea și domeniul libertății* sau *starea de grație*. Despre rolul istoric și importanța filosofică a acestei teorii „des trois ordres”, nu e locul să vorbim acuma. Amintim doar, că reluată de Maine de Biran, Ravaisson, Lachelier, E. Boutroux, Bergson și E. Le Roy, astăzi înfloresce, covârșitor de amplu în toată înalta spiritualitate franceză. Despre actualitatea gândirii pascalienne nu se mai poate îndoi nimeni. Cum odinioară filosofii franceze sau europene se desvoltau oarecum în funcțiune de Descartes, sau Kant, astăzi ele pornesc dela Pascal. Secolul nostru mai ales, cu tulburătoarea lui problematică relativistă, frecventează foarte regulat școala lui Pascal. Apoi, *idealismul contemporan*, în frunte cu Le Senne, Lavalley, Gabriel Marcel, cu pronunțata lui orientare spre concret, cât și așa numitul *realism integral*, gen Maurice Blondel, sunt moștenitorii lui Pascal.

Ceea ce ne interesează pe noi însă este motivul intim care a împins pe acest martir al adevărului și al credinței la creierea acestei ierarhii a celor trei stări.

Și acest motiv, în cazul lui Pascal ca și în celelalte pe care le vom examina, a fost *chinul dor de infinit*, dorința arzătoare de a se găsi oarecum la poalele Divinității. Căci „soarta, cum just remarcă d. D. D. Roșca, a furișat în sufletul acestui om mare și un picur de otravă sau de... balsam binefăcător; după perspectiva din care vom să privim lucrurile. Pascal i-a zis „grație divină”. Această grație divină trezind în suflet aspirații potrivnice tendințelor pe care le aducea Pascal cu sine la naștere, opunea lui Pascal cel natural un Pascal voluntar, care urește profund pe cel natural, combătându-l toată viața. Dar acțiunea grației a mai avut ca rezultat de a întregi fizionomia mentală a clasicului cu unele trăsături care nu sunt ale secolului al XVII”. Dar acțiunea grației a făcut ceva mai important : *a făcut din Pascal un concetățean al viitorului și unul din Larii umanității*. Și încă ceva : l-a făcut să înțeleagă că ceea ce va numi el „grandoarea omului” nu poate crește decât în prezența lui Dumnezeu, din dorul de infinit al omului. Și prin asta, prin așezarea omului concret față în față cu prilejul suprem al existenței, Blaise Pascal, într'un secol de uscăciune abstractă și intelectualistă, în chipul unei *vox clamavi in deserto*, a descoperit o *nouă dimensiune a spiritului omenesc*, cea „*rațiune a inimii*”, pe care secolele următoare vor căuta să o logifice numind-o logica individua-

lului, a coacretului, a contingentului, etc. Pascal i-a zis, în simplitatea nudă a limbajului său filosofic, „rațiunea inimii”, Bergson îi va spune „intuiție”, definind-o ca funcțiunea metafizică a gândirii. Să ne înțelegem însă. Niciunul, nici altul n’au negat, cum greșit se crede și se susține adeseori, drepturile și posibilitățile rațiunii discursive. Amândoi erau doar în același timp oameni de știință de primul rang. Săcrul lor păcat însă ni-l lămuresc următoarele cuvinte ale unui genial matematician, Evariste Galois, care scria despre el însuși: „Il me manque pour être un savant de n’être que cela. Le cœur chez moi s’est révolté contre la tête”. Și cum putea să nege rațiunea Pascal, al cărui „spirit de finețe”, tot așa de precis și de controlat, era dublat totdeauna de limpezimea lineară a „spiritului geometric”. Noi recunoaștem că Pascal, în această privință, era un *Janus Bifrons*, că „spiritul de finețe”, instrumentul operator al inimii, și „spiritul geometric”, vehiculul inteligenței, nu sunt decât cei doi obraji ai aceleiași fețe. Inșă, dacă drumul inimii în filosofia pascaliană a *celor trei ierarhii* (credem că acest termen corespunde intenției intime, care a determinat teoria „des trois ordres”, mai mult decât termenii „domenii” și „stări” utilizați mai sus) — duce la Dumnezeu, prin grație și libertate, calea inteligenței discursive ne leagă de pământ, de cauzalitate și de adevărurile sensibile, la fel de necesare pentru ierarhiile date. Văzută din această perspectivă, viziunea pascaliană despre destinul omului ne apare ca o creștere ierarhică dela pământ la poalele Divinității, ca o uvertură simfonică a sufletului omenesc în vecinică și neînblânzită goană după Dumnezeu.

Al doilea exemplu ni-l oferă un alt metafizician și poet religios, supranumit „Le Pascal du Nord”. E vorba de Danezul Sören Kierkegaard, a cărui actualitate filosofică și religioasă nu e mai puțin simțită decât cea pascaliană. Asupra acestor teme, pe care le discută cu egală înverșunare și admirație „filosofia spiritului” și „filosofia existențială” de azi, vom reveni cu determinații precise altădată. Deocamdată reținem ce ne interesează direct pentru subiectul nostru.

Sören Kierkegaard, ca Pascal, ca Nietzsche și ca toate spiritele mari pe care soarta demiurgică și neliniștea metafizică a omului le-a preocupat în primul loc, a stabilit, cu mult înaintea tipologilor contemporani, o ierarhie a formelor de viață, a tipurilor umane, dacă vreți, în celebrele „*Trepte pe drumul vieții*”, apărute în 1845. (Nemții le-au tradus „*Stadien auf dem Lebensweg*”, iar Francezii „*Stades sur le chemin de la vie*”. E adevărat că în limba maternă a lui Kierkegaard, se numesc „*Stadiar paa Livets Vej*”; avem însă impresia că’n românește traducerea prin „*trep-te*” mai mult decât cea prin „*stadii*” sau „*etape*” redă mai pregnant ideea de ierarhie concretă a filosofului).

Ne dăm perfect de bine seama că simplificările pe care suntem siliți să le facem răpesc mult din concretismul și bogăția gândirii kierkegaardiene. Acest autor care a scris cu sângele inimii sale, aparține în egală măsură filosofiei, credinței și poeziei. Toată viața lui n’a fost decât o luptă sfâșietoare între aceste domenii, după cum mărturisește compatriotul și admiratorul său, H. Höffding, cu prilejul împlinirii a o sută de ani dela nașterea lui Sören Kierkegaard (5 Mai 1813—5 Mai 1913) Conștiința acestei pierderi e și mai dureroasă când, pe lângă originalitatea gândirii ne gândim la stilul atât de propriu, de nud și de stârnitor al lui Kierkegaard. Cu prezența acestor lucruri în minte, reluăm firul considerațiilor noastre.

Întâiul tip de care se ocupă Kierkegaard — să nu uităm nicio clipă că el participă esențial la toate și că toate sunt tăiate după măsura lui — este „esteticianul”, omul estetic, cum ar zice Spranger, care se dăruiește integral momentului trecător.

El nu se fixează nicăeri și la nimic. Alunecă oarecum tangențial la suprafața vieții, urmărind plăcerile trecătoare și abandonându-se dispozițiilor schimbătoare ale sufletului. Tot ce face e de scurtă respirație. Vecin cu el este „ironistul”, omul ironic, care distinge între interior și exterior, apărând pe cel dintâi împotriva schimbărilor momentane din viața zilnică.

Deși afectează oarecare seriozitate față de interesele clipei prezente, atitudinea lui, dictată de forul său interior, față de ele este mai mult de ezitare decât de îndrăzneală. Nici la acest tip viața interioară n'a ajuns la consolidare durabilă. Al treilea tip însă, „omul moral”, se deosebește radical de tipurile anterioare. El are o misiune de împlinit, duce pe umerii săi o sarcină de care trebuie să se achite printr'o muncă încordată și continuă. El întreține relații pozitive cu semenii săi, începând cu cele familiale și sfârșind cu cele cetățenești. Pe treapta cea mai de sus ne întâlnim cu „omul religios”, care trăiește într'o tensiune supremă și continuă, provocată de contrastul, care izbucnește în el, între *viața eternă*, considerată ca singura reală și adevărată, și *existența temporală*. „Omul religios”, ceeace Kierkegaard vrea să fie împotriva naturii sale, idealul după care a sângerat în fulgerătoarea lui existență pământească, se găsește față în față cu eternitatea, singur, *cu frică și cutremur* în fața lui Dumnezeu. *Tensiunea lui interioară, frica, cutremurul, spaima, setea de mântuire*, nu se potolesc decât odată cu stingerea existenței temporale. Ceeace caracterizează pe acest tip sunt mai ales *durerea și suferința*. El este doar cum trebuie să fie orice creștin adevărat, *contemporanul, întru durere și suferință amară, al lui Iisus Christos*. Și pe această cale, ca pe multe altele, Sören Kierkegaard e frate bun cu Blaise Pascal. Iată ce spune Pascal într'o cutremurătoare propoziție din „*Le Mystère de Jésus*” : „Jésus sera en agonie jusqu'à la fin du monde : il ne faut pas dormir pendant ce temps-là”. Vreți asceză mai aspră și durere mai eroică ? Cine are curajul să adere, cu toată ființa lui, la acest stil de viață creștină ?... Iată de ce Sören Kierkegaard ne spune, cumplit și fără milă, că la ori care treaptă sau formă de viață ne-am opri, cu atât mai vârtos la forma religioasă, nu e vorba deloc de a adera speculativ și platonice, ci cu toată ființa noastră, cu inima, cu sângele și cu nervii noștri, așa cum Iisus Christos a aderat la destinul crucii Sale. Din acest motiv al trăirilor totalitare, în locul speculațiilor comode și burgheze, Kierkegaard prescrie asceza cumplită și dureroasă a experiențelor personale, din care s'a născut toată filosofia sa.

Și-acum, o ultimă remarcă. Intre aceste forme de viață nu există continuitate. Trecerea printre ele se face prin „Salturi”. Prin „teoria saltului”, după propria lui mărturisire, Kierkegaard se ridică împotriva „mediației”, în special hegeliene. Oricât de ispititoare ar fi această teorie, nu ne putem opri mai mult asupra ei. Amintim numai că *saltul decisiv pentru destinul nostru personal* este acela care ne transpune în viața religioasă, unde drumul omului se încrucișează cu drumul lui Dumnezeu. Pentru că adevăratul „om religios”, adevăratul creștin, după Kierkegaard, trebuie să se salte în punctul în care Dumnezeu cel veșnic a trebuit să îmbrace existența temporară pentru a salva oamenii de la pierzanie. N'ar fi prin urmare, decât un singur punct în timp și spațiu unde ar trebui căutat idealul, adevăratele valori : acela unde s'ar fi așezat, viața omenească a lui Dumnezeu. Ceeace înseamnă, cum subliniam mai sus, că adevăratul creștin, singurul și adevăratul om în sens kierkegaardian, trebuie să fie *contemporan cu Iisus Christos*. Căci pentru Kierkegaard atitudinea omului față de acest punct este decisivă, fiindcă în afară de el nu există nici o valoare. La această altitudine supremă, omul se găsește în prezența unei

perle fine pe care trebuie s'o cumpere cu prețul întregului său bine, o perlă care nu poate fi înșirată cu alte perle aduse de aiurea. Această comparație, remarcă H. Höffding, arată bine raporturile creștinismului cu umanismul, care urmărește o conciliere a creștinismului cu civilizația, care vrea să înșire „perla unică” într'un șir de alte perle.

Creдем că e de prisos să mai însemnăm cu roșu că pe podișurile de durere și suferință întru lumina eternității a vieții religioase, neliniștea metafizică pricinuită de „chemarea Paradisului” e fermecătoare ca o pădure de taine !

Insfârșit, al treilea exemplu ni-l oferă poezia în unul din marii ei reprezentanți : Reiner Maria Rilke. Socotim că e inutil să mai demonstrăm că R. M. Rilke, e în măsură egală poet, metafizician și om religios. Cine cunoaște „Cartea ceasurilor” și „Povestiri despre bunul Dumnezeu”, chiar fără să fi încercat adâncimile luminoase din „Sonatele către Orpheus” și „Elegiile din Duino”, își poate da seama de exactitatea acestei afirmații. Ceeace în „Stundebuch” era chinuitoare căutare și alinatoare presimțire, devine arbore muzical, ce înflorește din toate neliniștile pământului, ale trupului, ale cărnii și din toate binecuvântările cerului, în „Die Sonette an Orpheus”. Ascultați un minut începutul :

„Da stieg ein Baum. O reine Übersteigung !
O Orpheus singt ! O hoher Baum im Ohr !
Und alles schwieg. Doch selbst in der Verschweigung
ging neuer Anfang, Wink und Wandlung vor”.

Și această muzică, de tulburătoare rezonanță cosmică, ia trup de viziune ierarhică în „Duneser Elegien”. Pe acest drum, R. M. Rilke merge între divinul Hölderlin și fulgurantul Schuler. În Hölderlin, Rilke descoperia, cum drept constată J. F. Angelloz, o confirmare și un exemplu : „un être fraternel, qui connut l'angoisse de la vie, le désir de revivre son enfance, la nécessité de rentrer dans la mort comme dans une patrie, et aussi un poète qui avait pu se réaliser, laisser aux hommes son message, fruit d'une vie intérieure dont la source principale était la Grèce antique”. În Schuler, a cărui personalitate vizionară și romantică l-a copleșit la un moment dat, Rilke vedea un munte de gândire, ce se realizează „deschis” și „discret” în acelaș timp.

În tovarășia acestor spirite „la fel de înspăimântate de viață și tulburate de moarte, Rilke se plimbă în iarna anului 1911—1912, într'o zi de Ianuarie, pe timp de furtună, pe faleza dela Duino, deasupra Mării Adriatice. Cer albastru, vânt puternic, mare furtunoasă, zice J. F. Angelloz. Rilke, care a scris un prea frumos poem „Uraltes Wehn vom Meer”, a avut o mare revelație în această atmosferă de furtună: un glas țâșnit din nouri i-a dictat începutul Elegiilor. Înarmurrit, notă cuvintele venite pe valuri din cer, iar seara a scris întâia Elegie, care, împreună cu cele nouă care i se vor adăuga, formează celebrul ciclu al „Elegiilor din Duino”.

Vă amintiți uvertura Elegiilor ? „Dacă aș striga, cine m'ar auzi printre cetele îngerești ?” Și strigătul se amplifică dealungul celor zece Elegii, conturându-se într'o viziune rotundă despre lume și viață. Cântecele Elegiilor începe în neliniștile pământului, în „marele Dumnezeu-Fluviu al sângelui”, cum spune poetul la începutul celei de a treia Elegie, și sfârșește în moarte. „En silence maintenant, commente J. F. Angelloz, la vieille Lamentation conduit celui qui est devenu „le Mort” jusqu'à la gorge qui marque la limite de son domaine. Là brille au clair de lune la source de la joie, qui deviendra chez les hommes un fleuve capable de les porter. A la fin de ce „retour” aux origines de l'humanité une grande idée consolatrice, une

idée presque maternelle, se révèle donc à nous: l'humanité a débuté par la souffrance pure pour s'épanouir dans la joie; nos pères ont vécu dans la douleur, mais nous connaissons la bonheur de vivre, en acceptant la douleur et la mort, les grandes éducatrices“.

Viziunea lui R. M. Rilke despre lume se desfășoară în cercuri concentrice. Și atunci, între durerea pământului și bucuria luminoasă a morții, poetul distinge trei cercuri ontologice, trei trepte ierarhice: *omul, îngerii și Invizibilul*. Omul trăește în *vizibil*, dar arde cu toată ființa după *Invizibil*. El tinde veșnic după *Invizibil*. „Noi oamenii de aici și de azi, scrie Rilke lui Witold von Hulewicz (13 Noembrie, 1925) în legătură cu Elegiile, noi nu suntem nici măcar o clipă mulțumiți în lumea timpului, nici fixați în ea; noi ne revărsăm fără încetare spre oamenii de odinioară, spre originea noastră și spre acei cari par a veni după noi. În această lume *deschisă* care e cea mai mare, *toți* sunt n'am putea spune „în acelaș timp”, căci căderea timpului impune precis ca o condiție ca *toți să fie*. Vremelnicia se precipită pretutindeni într'o ființă profundă. Așa dar, toate formele de aici nu trebuie să fie utilizate numai în limita timpului, ci, atât cât putem, să le integrăm în semnificațiile superioare la care participăm“. Prin urmare, cântecul omului se varsă în cântecul cetelor îngeresti pe care îl ascultă Dumnezeu. Noi suntem pe pământ albinele invizibilului. Rilke însuși ne spune în scrisoarea amintită: „*Nons sutinons éperdument le miel du visible pour l'accumuler dans la grande ruche d'orde l'Invisible* (franzuzește în text). Și mai departe: „Pământul n'are altă ieșire decât a deveni invizibil: *în noi*, care, printr'o parte a ființei noastre, avem parte de Invizibil, cel puțin o aparență de participare în timpul existenței noastre de aici, trebuie să creștem invizibilul pe care îl posedăm; numai în *noi* se poate săvârși această transmutație internă și durabilă a vizibilului în invizibil care nu mai depinde de faptul că este vizibil și tangibil; încât chiar destinul nostru propriu va deveni în noi, fără oprire, *mai prezent și mai vizibil deodată*“.

Elegiile pun această normă de existență; ele afirmă și sărbătoresc triumfurile morții și ale vieții. „Ingerul“ *Elegiilor*, ființă intermediară între *Invizibilul absolut* și om, este creatura în care transformarea vizibilului în invizibil, pe care noi o împlinim, apare ca realizată. Pentru îngerul *Elegiilor* toate drumurile și toate palatele trecute sunt „existente“, fiindcă foarte de mult timp invizibile, și turnurile și punțile existenței noastre cari subsistă încă sunt invizibile, deși (pentru noi) ele durează încă în materialitatea lor. Ingerul *Elegiilor* vede în invizibil un grad superior al realității. Iată pentru ce e „înfricoșător“ pentru noi încă suspendați în vizibil, ai cărui iubitori și transformatori suntem. Și iată accentul mare și definitiv pe care Rilke îl pune deasupra Elegiilor:

„Toate lumile Universului se precipită în Invizibil ca în realitatea lor cea mai profundă și cea mai apropiată; *Câteva stele se sublimează îndată și se pierd în conștiința infinită a îngerilor —, altele sunt rezervate pentru ființe care le transformă încet și cu greu, în spaima și încântarea cărora vor atinge cea mai apropiată și mai invizibilă a lor realizare. Noi suntem — o mai subliniem odată, — în sensul Elegiilor acești transformatori ai pământului; existența noastră întreagă, zborurile și căderile sufletului nostru, totul ne pregătește pentru această misiune (alături de care nu mai există niciuna)*“.

* * *

Vedem încă odată pecetluită, și cu ce ton de Bună vestire, *ursita demiurgică a omului*, din care nasc flăcările albe ale „*Chemării Paradisului*“.

Paris, 14 Februarie, 1937.

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I, F A P T E

C E Z A R P A P A C O S T E A

(1886—1936)

Les beaux diseurs sont morts, mais leur
voix a sonné !
Sont morts les bâtisseurs, mais le
temple est bâti !

Un loc comun al filosofiei populare din toate vremile spune că moartea egalează condițiile sociale și netezește deosebiriile dintre oameni. După judecata omului simplu de totdeauna, moartea aliniază în eternitate pe bun și pe rău, pe slab și pe puternic, pe geniu și pe lipsit de duh. „Palida moarte lovește cu acelaș picior nepărtinitor și în colibeile săracilor și în palatele regilor“, scria, acum două mii de ani, poetul Horațiu. „Toți suntem egali în fața morții“, e o vorbă de mai multe ori milenară, — și tot atât de falsă pe cât este de veche.

Departa de a fi marea nivelatoare, moartea este în realitate aceea care separă, singularizează și clasifică pe oameni. Adevărata inegalitate începe abia după moarte. Căci ce poate fi mai aidoma, în adevăr, decât trecerea oamenilor prin viață, cu aceleași dureri, cu aceleași patimi, cu aceleași năzuinți? Și ce e mai greu decât să distingă, în vălmășagul de toate zilele, pe cei care, alături de funcțiunile elementare ale vieții, mai știu să slujească și divinele scopuri ale spiritului? Puterea irezistibilă a gloatelor târăște, într'un singur puhoi, pe toată lumea; urmele adânci pe care le lasă, în pământul de aici, personalitățile puternice sunt mai adesea acoperite de pașii uniformi ai mulțimii.

Moartea însă desparte apele. Ea singură acordă titluri de noblețe în republica celor până aicea egali. Pe unii îi cufundă în turma celor fără nume și fără istorie. Pe alții îi smulge din armata anonimă, îi ridică deasupra și face din ei stăpânii, puternicii, nobilii omenirii. Viața acestora începe cu adevărat numai în clipa morții. Cu anii care trec,

numele și faima lor crește. Vremea, ca un vânt neînduplecat, suflă și șterge pașii pe nisip ai mulțimilor și abia atunci apar, singuratice și adânci, urmele cele mai înainte nevăzute. Oamenii le privesc cu ochi mari și pricep, abia atunci, cine fusese insul care trecuse printre ei, alături de ei, asemenea cu ei. Admirația pe care i-o dăruiesc, postumă și deci desinteresată, este și singura care are vreo valoare.

Acest vechi adevăr capătă o verificare nouă în exemplul celui al cărui elogiu încerc să-l fac astăzi. Pe Cezar Papacostea, contemporanii nici nu l-au cunoscut, nici nu l-au prețuit îndeajuns. A fost profesor la o Universitate, desigur. Dar ce semn de răsplătire morală, ce dovadă de recunoaștere — și de recunoștință — a venit să distingă, mai mult decât pe oricare alt profesor, pe acest anahoret al muncii, pe acest exilat în odaia lui de lucru? Indată însă după dispariția lui, o unanimă recunoaștere s'a ridicat, ca un singur glas, din toate unghiurile țării. N'a fost publicație care să nu-i aducă un omagiu, n'a fost for autorizat care să nu-i cinstească numele. Necunoscut, nedreptățit, câteodată jignit în viață, Cezar Papacostea a fost așezat, a doua zi după ce a plecat dintre noi, în locul de onoare la care avea dreptul. Moartea și-a îndeplinit astfel încă odată marele rol de reparatoare, de protectoare față de aristocrația minții și a inimii.

Cu același îndreptățită admirație se poate vorbi despre Cezar Papacostea ca profesor, ca om de știință, ca literat și ca prieten. Pe profesor, ni-l vor înfățișa firește mai bine foș-

ții lui elevi. A vorbi despre prieten e încă prea devreme. Pe groapa lui nu s'au uscat încă florile și lacrimile. Rana noastră e prea adâncă și prea proaspătă ca să ne îngăduie să desvăluim, cu sânge rece, colțul cel mai intim și cel mai delicat din sufletul aceluia care înțelesese, ca puțini alții, cultul și pietatea prieteniei. Va trece timpul — el, care tămăduiește toate rănilile — și poate mai târziu, în așteptarea clipei când noi înșine vom merge să-l întâlnim în lumea senină a umbrelor, vom fi în stare să înălțăm lauda cuvenită omului și prietenului fără pereche care a fost Cezar Papacostea.

Dar astăzi avem datoria să punem în lumină meritele excepționale ale lui Cezar Papacostea pe tărâmul studiilor clasice în țara noastră; să înfățișem pe filologul clasic—cercetător și literat deopotrivă, — pe meșterul traducător al lui Homer, pe cunoscătorul profund al filosofiei grecești, pe platonician înainte de toate, — căci el rămâne, în istoria culturii românești, ca singurul platonician în adevăratul înțeles al cuvântului. Pe platonician mai cu seamă, fiindcă ce poate fi mai consolator, față de asprimea morții, decât filozofia platoniană? Unde, dacă nu în dumnezeieștile pagini ale lui Platon, trăește mai ispititoare credința în destinul sufletelor dincolo de viață? Durerea în fața morții, desnădejdea despărțirii, fac și din cel mai aprig ateu, un credincios, și din cel mai convins adept al filosofiei materialiste, un platonician.

Dela Cezar Papacostea ne-au rămas trei volume de traduceri din Platon, însumând, împreună, vreo 800 de pagini și conținând șapte din cele mai importante dialoguri platonice¹⁾. E de ajuns să ne gândim că nu lipsesc, din culegere, *Phaidon*, sau „Despre suflet“, și *Symposion* sau „Despre iubire“, adică cele mai pasionante și mai gustate opere ale filosofului. Alături de traducere, vol I cuprinde și o introducere (90 pag. compacte), formând o adevărată monografie a lui Platon, iar fiecare operă în parte e însoțită de o notă explicativă care, la *Symposion* și la *Phaidon*, iau și ele proporție de studii, de câte 30 de pagini. Platon este astfel nu numai tradus, dar și explicat în românește.

Către Platon, Cezar Papacostea nu s'a simțit atras atât prin situația lui de profesor de specialitate, cât prin acea trăsătură caracteristică spiritului său, care era priceperea

formeii și respectul artei. În el se întâlneau, în aceeași măsură, doi oameni: filologul clasic consumat și finul literat, de ținută junimistă. Natura îl înzestrase cu un gust sigur, pe care el îl exercitase apoi la școala marilor modele ale antichității. Papacostea înțelegea deci pe Platon nu numai ca pe un filosof dar și ca pe un scriitor, fiindcă își dădea seama că nemurirea marelui gânditor se datorează nu numai cugetării sale, dar și formeii în care o îmbrăcase. „Cât ne privește, scrie el în prefața vol. II-lea¹⁾, prin cartea de față ne apropiem de Platon; nu pentru filosoful cu acest nume (care poate să fi murit), ci pentru literatul Platon, care va trăi deapănarea. Această nemurire, pe care cugetătorul o are dela arta sa literară, este strâns legată de scrieri ca *Banchetul*, unde se evocă instinctul și bucuria vieții; ca *Phaidon*, a cărui lectură sugerează bucuria morții trupești în vederea vieții eterne din lumea transcendentă; sau, ceva mai modest, de scrieri ca *Euthyphron*, ca *Apărarea lui Socrate* și *Kriton*, unde se mărturisește atât de măreț tragedia unei lupte și ethosul neînfrânt al unei conștiințe“..

Dacă astfel îl înțelegea Papacostea pe Platon, e ușor de bănuit că avea să se străduiască a ne prezenta traduceri sale în cea mai îngrijită formă literară. Și cum altfel ar fi putut lucra cineva care era pătruns de toată importanța problemei traducerilor din clasicii antici, de rolul covârșitor pe care ele îl au — pe care ar trebui să-l aibă — în plămădirea culturii românești, în formarea gustului la tinerele generații? Țin să citez această pagină substanțială a lui Papacostea, în care se vede cum înțelegea el chestiunea traducerilor din clasicii, pagină căreia îi dau o tragică actualitate toate erorile ce se comit, dela o vreme, cu lecturile puse la îndemâna tineretului:

„Traducerile din clasicii greco-latini, pe lângă chemarea obișnuită pe care o au — de a împărtăși un conținut — mai sunt menite să evoce oarecum modelul, în chiar expresia lui formală. Fără o astfel de evocare, osteneala traducătorului nu-i numai zadarnică, ci — după opinia noastră — e și păgubitoare. Căci nici noi, cei de azi, n'avem interes să stricăm buna părere consacrată despre însușirile clasicismului, nici creatorii acelor valori estetice nu merită o maltratare a posterității. Și doar — în literatură ca în orice artă, forma este o instanță, cea dintâi, peste care nu se poate trece.

1) Vol I: *Introducere, Apologia, Euthyphron, Kriton*, București, Casa Școlilor, 1930. — Vol. I: *Banchetul, Phaidon* *ibid.*, 1931. — Vol. III: *Gorgias, Menon*, București, Editura autorului, 1935.

În această privință apusul cultural poate fi mai generos cu traducătorii neglijenți. Ce înseamnă pentru o literatură milenară, care a creat ea însăși modele nepieritoare, sau pentru o limbă ajunsă la un înalt grad de evoluție, o traducere slabă în seria celor bune? Ea va pieri prin ignorare.

La noi, dimpotrivă.

Puținul clasicism pe care ni-l îngăduie progresul „democratic“, impune celor care se ocupă de el, traducătorilor mai ales, un și mai mare respect: pentru conținut, dar mai ales puțin pentru perfecția expresiunii literare. Oricât de ingrată, o astfel de muncă s'a depus, la vreme, pretutindeni unde s'a cimentat o cultură adevărată. Și noi, „rarii pluti-tori“ ai clasicismului român, naufragiat înainte de cursă, nu ne putem da în lături dela sacrificiul ce ne-am impus benevol. Cât isbuțim — e o chestie pe care vremea care cerne și noile generații neatînse de patimă — o vor arăta.

Dar scrierile clasice, spre a însemna ceva, spre a atrage privirile asupra lor, trebuie să se înalțe mult peste valul vulgarităților tipărite cotidian, cu care întreținem sufletele tineretului. O astfel de atracție și purificare n'o poate însă exercita decât ceea ce consfințește arta¹⁾.

Dar încetățenirea lui Platon în cultura românească nu este singura operă mare pe care ne-a dăruit-o Cezar Papacostea. Deși viața lui a fost frântă în două de o soartă vrășmașe la 50 de ani, adică în plină maturitate și putere de creație, existența lui laborioasă i-a permis să lase studii în multe alte direcții, dintre care, în special, nu trebuie uitate: cartea despre „Evoluția gândirii la Greci“, primită elogios și în străinătate; cercetări asupra surselor clasice la Eminescu; o monografie închinată prietenului său, dispărut și el nu de mult, gânditorul de elită Ștefan Zeletin. Dar mai presus de toate se impune admirației noastre traducerea primelor 12 cărți din *Odyseia* lui Homer, care a încântat și pe criticii cei mai exigenți și asupra căreia se cade să ne oprim cu toată atenția.

Nu este ușoară traducerea literară a lui Homer. Pentru orice traducere, două probleme trebuie rezolvate înainte de toate. Prima este problema lexicului: aceia a găsirii, pentru fiecare termen, a unui echivalent care să fie, în același timp, potrivit, frumos, cu rezonanță și destul de încetățenit în limbă. La

Homer, această problemă este în dosebi grea, fiindcă nu există scriitor cu un vocabular mai impresionant și ca suprafață și ca adâncime; prin imbinarea dialectului ionian cu cel eolian, prin vasta întindere a celor două epopei, limba poemelor homerice se prezintă astfel și foarte bogată și foarte variată. A doua problemă a artei de a traduce stă în închiderea acestui material — lexicul — în forme literare; la Homer, forma literară este cea epică, și se știe ce înseamnă să crezi epos românesc: fiecare hexametru este, în mic, o creație arhitectonică și multe mii de hexametri trebuie să se succedă fără ca unul singur să dăuneze întregului. Faptul că un scriitor de talentul lui Coșbuc a putut să dea hexametri românești așa de neizbuteți, cum sunt în traducerea sa a Eneidei, stă mărturie că opera aceasta este grea între toate. Dar afară de aceste două probleme, inerente oricărei traduceri, cele două epopei mai pun și o a treia, particulară epos-ului lui Homer. Este tehnica specială a stilului homeric.

Estetica lui Homer este, se știe, alta decât cea cu care s'a obișnuit cititorul modern. Homer se exprimă în formule. Imbracă, adică, o idee simplă într'o frază-tip, tăiată pe măsura hexametrelor, și repetă această frază oridecâteori este nevoie să exprime ideea voită. Ideea simplă, de exemplu: „cum au venit zorile“, Homer o exprimă: ἦμος δ' ἠρογένεια φάνη βοδὸδάκτυλος Ἥως, („îndată ce s'a arătat odrasla dimineții, Aurora cu degete trandafirii...“), vers pe care-l întâlnim de 19 ori în *Odyseia*. Pe de altă parte, epitetul homeric nu este adaptat fiecărei situații în parte, ca în literatura modernă, ci este un simplu ornament. Astfel Odysseu este numit de nenumărate ori: Πολύτλας δῖος Ὀδυσσεύς („încercatul, divinul Ulysse“) sau ταλασίφρων („neînfricatul“) etc., indiferent de cazul special în care epitetul îi este aplicat.

Spre deosebire deci de concepția modernă, în care formula este aproape exclusivă, iar epitetul particularizat, stilul lui Homer este formula iar epitetul său, ornamental. De acest procedeu homeric trebuie neapărat să țină seamă traducătorul, căci aci stă caracterul și toată atmosfera stilului lui Homer. A face să dispară formula, a varia sau a suprima epitetul, înseamnă să spulberi tocmai savoarea caracteristică aedului. A le reproduce aedoma, oridecâteori ele revin în textul elin, iată ceea ce le conservă această savoare. Și aci se ridică grava problemă: limba românească, în care din aspectele ei s'ar mlădia mai bine adaptării procedeele homerice? Cezar Papa-

1) C. Papacostea, *Platon*, vol. II, p. X—XII.

costea a rezolvit problema în chip strălucit și este, fără îndoială, unul din meritele de căpetenie ale acestei traduceri excepționale. El a utilizat limba basmelor și a vechilor noștri cronicari.

În adevăr, în basme numai, limba românească este constrânsă la aceleași procedee formulare și la aceleași epitete ornamentale. Amintiți-vă cum basmele încep și sfârșesc totdeauna cu o formulă identică: „A fost odată ca niciodată“...; „încălecai pe-o șea și vă spusei povestea așa“;... cum ideea de frumusețe umană este totdeauna exprimată: „că la soare te puteai uita, dar la dânsa (sau dânsul) ba“...; cum toți eroii au atributele lor bine definite: Ileana Cosinzeana cu părul de aur; Făt-Frumos, obraz ca spuma laptelui și păr ca pana corbului; Smeul, cu multe capete și duhnind a pucioasă, etc., etc.... Firește că ele sunt într-o proporție mai mică decât la Homer, căci și întinderea basmelor este cu mult mai modestă față de poemele homerice.

Papacostea a știut așadar să utilizeze ce-ace limba românească oferă ca vocabular epic: basmele și, alături de ele, cronicile. Câteva exemple ne vor lămuri. *Ἰππεὺς κρείωντων* (I. 45), formulă de respect cu care Hera se adresează lui Zeus („suprême Majesté“, traduce Bérard), devine, în traducerea sa, „Înălțate Impărate“, adică exact titulatura obișnuită a împăraților, în basme:

„Fiul lui Cronos, 'nălțate' mpărate, părintele nostru“.

Kalypso este numită, în *Odyseia*, *δία θεάων*; Bérard încearcă să redea expresia prin „cette toute divine“; dar cu cât mai frumos traduce Papacostea prin: „zâna zânelor“, tot așa cum, în altă parte, Aurora va fi „zâna zorilor“. Alkinoos și Areta, cari au peste tot epitetul *βασιλεὺς* și *βασιλεια*, sunt în traducerea lui Papacostea, „crai“ și „crăiasă“:

„Greu e crăiasă să-ți spun pe de-arândul păcatele mele“

ii zice Odysseu Aretei. Tot crai este și Menelaos:

S'au îndreptat spre palatul vestitului crai Menelaos.

Iar Eumelos, tatăl Iftimei, este „Evmel-Impărat“, nume în care recunoaștem o nomenclatură consacrată în basme: Roșu-Impărat, Negru-Impărat, etc. Eurilohos, adresându-se lui Odysseu, îl numește: *φαιδριμ' Ὀδυσσεῦ* Papacostea traduce, în stilul basmelor, „luminate împărate“, pe când Bérard tradusese, fără culoare, prin „noble Ulysse“. Întâlnim în fine și expresii specifice basmelor noas-

tre. Când Kalypso, după convorbirea cu Hermes, pornește să caute pe Odysseu, îl găsește plângând lângă mare: „Dar pe el, *măre'l* găsea...“ scandează Papacostea, cu fraza și chiar cu cadența consacrată a basmelor. Tot așa, Odysseu îi spune Circei:

Eu unul nici aș voi să mă culc, măre zâno, pe patu-ți,

Dacă...

În stilul basmelor sunt și întorsături de frază ca aceasta:

Mergem așa și tot mergem și-ajungem în ostrovul Eia.

Slujitorii primesc și ei nume care sunt adaptate după cronicari: chelăriță, paharnic, etc... În stil cronicăresc se adresează Alkinoos mai marilor soborului său:

„Ian ascultați, voveozi și stăpâni ai noroadelor noastre“

(„Voveozi și stăpâni“ traducând pe *ἡγήτορες ἦδ' ἐ μέδοντες*, pe care Bérard îi transpusese prin „doges et conseillers“!) Iar fiica regelui Alkinoos, frumoasa fecioară Nausicaa, este fi-rește: „domniță“:

„Astfel grăi iară ele s'au dus să-i spună domniței“.

Papacostea a respectat deci procedeele homerice, repetând, cu meșteșug și cu fidelitate, formulele și epitetele ornamentale. El a știut, în al doilea rând, să-și creeze un întreg vocabular, arhaizant și poporan (fără însă a cădea nici o singură dată în vulgaritate), punând la contribuție limba basmelor și a cronicarilor, singura care poate transpune în românește stilul aedului elin. Dar mai este o a treia însemnată calitate a traducerei lui Papacostea: frumusețea hexametrilor. Cum observam și cu altă ocazie, hexametrii lui sunt de o simplitate umitoare. Ceeace-i caracterizează, în majoritatea lor, este unitatea noțională: hexametru este, sintactic, de sine stătător. Dacă toți ar fi astfel, curgerea lor ar deveni monotonă; cu prea multe „încălăcări“, ar fi greoaie. Traducătorul se găsește pe drumul cel bun, adică de mijloc. Tot pe acelaș drum de mijloc merge și în ce privește muzicalitatea: hexametrii lui au un pronunțat caracter dactilic, fără însă să fie exclusiv compuși din dactili, ceace, iarăși, ar provoca monotonia. Spondeii aduc, pe alocuri, nota lor solemnă și gravă.

Isprăvind lectura acestei traduceri, cititorul închide cartea cu satisfacția pe care și-o dă, nu o traducere, ci o operă originală. Măestria cu care traducătorul a știut să păstreze simplitatea și naivitatea în vorbă a eroilor lui Homer; arta cu care s'a îngrijit să redea

pe românește verbul elin, și exact dar și plastic, sunt cu adevărat magistrale. Deaceia N. Iorga a putut scrie, despre traducerea Odiseii a lui Papacostea, că este „un adevărat model,... fără îndoială superioară la tot ce s'a mai dat din Homer la noi, ba chiar o traducere mult mai bună decât cele franceze, care sunt detestabile, sau decât traducerea italiană, foarte cunoscută dar mediocră, în fine decât traducerea germană a lui Voss, care este o adaptare la spiritul secolului al XVIII-lea“⁽¹⁾.

Iată opera.

Pe om, nu ne-a rămas decât să-l plângem, cu aceiași chinuitoare nedumerire cu care, de mii de ani, oamenii se apleacă asupra tainei de nepătruns a morții. Dar acolo, în tăcutele câmpii elyseene, Cezar Papacostea știe că atâta vreme cât ne va mai fi dat și nouă să ne purtăm pașii pe cărările unde luminează soarele, noi, cei care l-am cunoscut, l-am iubit și l-am cinstit, nu vom lăsa niciodată să se stingă, pe altarul prieteniei, flacăra pură a amintirii.

N. I. HERESCU

100 O FIGURA DIN LUMEA LUI CREANGA : MOȘ NICHIFOR COȚCARIUL

O sută de ani — la întâi Martie al anului acesta — dela nașterea lui Ion Creangă. Aproape tot cam atâția se numără de când literatura noastră începe să mijească din silințele primelor talente identificate, care pe cât au fost de modeste, pe atât de însemnată le-a fost misiunea.

E o vârstă tânără de tot și n'ar putea constitui o mândrie, dacă în cuprinsul ei nu s'ar fi ridicat forțe de maturitate și uneori de impresionantă strălucire. Trebuie să fim înțeleși că, ceea ce a întârziat istoricește, s'a desăvârșit într'un mers sănătos pe planul celălalt, al realizărilor. Și dacă azi am ajuns să ținem pasul altor literaturi cu trecut de vechime și prestigiu, recunoaștem, fără îndoială, că am avut parte de un început norocos, care ne-a asigurat și dezvoltarea de mai târziu.

Lucrul este explicabil.

Inceputurile noastre n'au fost decât o izbucnire din anonimul a forțelor pe care le comprimaseră veacurile de întunec. Producțiile populare, atât de numeroase și valoroase, scot la iveală tocmai vitalitatea spiritului de creație al acestui popor care, cum probează ele, a purtat în sufletul lui secretul celor mai frumoase realizări. Cei o sută de ani mărturisesc triumful acestei literaturi și o nouă epocă de afirmare.]

Momentul aparține lui *Ion Creangă*.

[Semnificația apariției lui stă tocmai în faptul de a fi continuat spiritul creațiilor populare și de a-l fi ridicat pe înălțimi care nu vor mai putea fi atinse. Lui îi aparține una din marile direcțiuni a scrisului nostru, care l-a orientat pe o linie proprie sufletului românesc.

Creangă e marele artist care n'a voit să mai rămână anonim și care, în semn de protest pentru nevolnicia altora, a pus mâna pe con-

dei și l-a făcut unealta poporului. E o cucerire extraordinară, — o revoluție în istoria culturii noastre, — alături de valoarea operei sale.

„Amintiri din copilărie“ reproduc un capitol de viață, intimă și verosimilă din sânul aceluiaș popor, precum „Poveștile“, puterea de închipuire, arta și divertismentul minții lui. Cel mai original scriitor al nostru, *Ion Creangă*, însemnează modul românesc afirmat în literatură, într'o puritate specifică de plămuire și expresie. Viața satului nostru, în tot ce are mai caracteristic, și psihologia omului de-acolo, își au poza vie în cărțile lui. Da, poza vie și naturală a unor oameni nu tocmai simpli, cu spontaneitățile uluitoare care îngreiază ochiul cercetătorului de azi, poza unor oameni adevărați care s'au mutat în tiparele țaranului din Humulești, trăind în veșnicia de-acolo cu firea și obiceiurile lor.

* * *

Creangă n'a scris mult, dar a scris destul în raport cu calitatea operei sale. Dacă ar fi avut o viață mai norocoasă, poate ne-ar fi lăsat mai mult, sau poate mai puțin, — Dumnezeu știe, — oricum s'a realizat deplin în ceea ce a dat, ca și Eminescu marele său prieten.

Aceasta este o distincție specială și prin ea se identifică adevăratul om de geniu.

În orice direcție ar fi cercetată literatura lui, fie că e vorba de „Amintiri“, de „Povești“, de „Povestiri“ sau de „Snoave“, peste tot găsim acelaș izvor de viață proaspătă și aceeaș desăvârșită realizare a frumosului. Vom stăruii asupra nuvelei „Moș Nichifor Coțcariul“ care, împreună cu „Popa Duhu“, sânt singurele opere de acest fel.

„Moș Nichifor Coțcariul“, publicată în „Convorbiri literare“ cu subtitlul modest de

⁽¹⁾ N. Iorga, *Despre Homer*, (conferință ținută la Academia Comercială), în Februarie 1935.

„povestire glumeată“ e o sinteză a scrisului lui Creangă, fiindcă, pe deoparte portretizează un om și-l pune în funcție de o întâmplare cu caracter real, asigurându-ne că: „nu-i o închipuire din povești“, — ceea ce aduce cu genul „Amintirilor“, iar pe de alta, prin tehnica pe care o folosește îi dă și un aspect care amintește ceva din basmele sale. În ceea ce privește originea, mai ales, cu toate amănunțele care ar voi să-l situeze într'un anumit timp, — pe vremea unor cuceriri ale lui Ciubăr-Vodă, — rămâne incertă tocmai din pricina acestei stăruințe care-l apropie pe moș Nichifor de eroii basmelor.

Totuși, din arătările lui Creangă, se încheagă o figură de om adevărat, de moldovean neaoș, plin de duh și de viață, de parcă-l simțim alături de noi. El devine realitate de îndată ce-l cunoaștem felul și rosturile vieții. Fără nicio sforțare din partea noastră, îl vedem cum se intrupează și se mișcă, și-i auzim vorba care nu ne este de loc străină. Parcă am fi avut de-aface cu el cândva și acum îl reîntâlnim. E o figură cu totul familiară, ceea ce însemnează că Moș Nichifor reproduce tipul caracteristic al țărânului român, cu toate aspectele lui. E — dacă vreți, — pentru însușirile ce le vădește cu rară tărie și consecvență, o adevărată personalitate a modului nostru. Moș Nichifor nu poate fi considerat altfel, iar farmecul lui îi face tocmai distincția aceasta.

Neatins de influențele civilizației, Moș Nichifor e un primitiv care trăește din priceperea, din experiența sa și din moștenirile ereditare. E harabagiu, ocupație pentru care se dovedește foarte îndemnatic, dar pe care o îndeplinește cu mijloace rudimentare. „Căruța lui deși era ferecată cu teie, cu curmeie, era însă o căruță bună“, — mai ales că uneori îi da de lucru la drum. „Un poclit de rogoșini oprea și soarele și ploaia, de a răsbate în căruța lui Moș Nichifor. De inima căruței atârnavă păcornița cu feleștiocul și posteuca, care se isbeau una de alta, când mergea căruța și făceau tronca, tranca! tronca, tranca! Iară în belciugul dela carâmbul de dedesubt — din stânga — era aninată o bârădită, pentru felurile întâmplări“. Se folosea de epe albe, — „albe, pentrucă albeața epeilor, zicea el, îi slujea de fânari, noaptea, la drum“.

Dar Moș Nichifor are un spirit practic foarte dezvoltat, care-l descurcă la nevoi, ca omul des călit de împrejurările vieții. În sfera lui de activitate e cum nu se poate mai orientat

și nu-i scapă niciun amănunt de al cărui rost să nu-și dea seama. E profesionistul unei vocații pe care și-a descoperit-o singur și în care s'a perfecționat. Primitiv, de sigur, pe căile muncii sale, dar având un maximum de pricepere și de tragere de inimă. E omul peste care pot să treacă veacuri de influențe, fără ca să-l poată răpune și care nu simte nicio pagubă dacă a rămas în urmă cu civilizația, fiindcă el are sentimentul siguranței prin ceea ce poate face singur.

În ceea ce privește constituția sa sufletească, Moș Nichifor e un om foarte dotat. Spirit vioiu — scapără de inteligență naturală, — nota lui dominantă și fermecătoare. O istețime care nu-și poate găsi împotrivire și o putere de spontaneitate, creatoare de surprize la tot pasul, sunt calități care animă chipul său veșnic zâmbitor. E foarte răbdător, iar neplăcerile le întâmpină cu bonomie și umor, ca să nu-și facă inimă rea din toată nimica. Admirabilă firea aceasta atât de bine organizată și care se manifestă în acelaș chip. Buna lui dispoziție și comunicativă, de unde și plăcerea de a intra în vorbă cu oricine. Nu are însușiri negative, dimpotrivă e o bunătate de om, și pentru o înțelegere prietenească e gata să facă orice concesii. Când își ia vr'un angajament, pentru el „vorba e vorbă“, încât uimește în felul în care se execută.

O pasiune mare: îi e dragă natura, — probabil una din cauzele care l-a îndemnat să se facă harabagiu. Știe să folosească împrejurările pentru ceea ce urmărește, întorcându-le în favoarea sa, chiar când îi sunt protivnice. Atributul acesta e secretul care încheagă povestea cu Malca.

Astfel definit, Moș Nichifor reprezintă o psihologie completă, un om bine înzestrat pentru cele două căi ale vieții. Firea lui e atât de unitară și plină de căldură, că dela început ți-l faci prieten și te însoțești cu dânsul la drum. Malca, ovreicuța pe care trebuie s'o ducă la Piatra-Neamț, ea ne convinge de lucrul acesta.

Dar trebuie să ne înțelegem dela început. Povestea ascunde ceva: o ispravă a lui Moș Nichifor de necrezut, o întâmplare neîngăduită cu o femeie abia de două săptămâni măritată. Vom arăta evidența faptului în cele ce urmează și vom căuta mai ales să ne dăm seama de mijloacele pe care le întrebuițează Moș Nichifor ca să ajungă la un asemenea final, de unde se vor putea remarca și însușirile arătate mai sus.

Probabil că gândul i-a năzărit posnașului

harabagiu de cum și-a văzut clienta, când își va fi schițat și planul atât de ingenios. Să-i urmărim îndeaproape intenția și mișcărilor care o trădează.

Iată-i plecați la drum. După o bucată bună de mers, în care n'au schimbat niciun cuvânt, tocmai când ajung la Grumăzești, simțindu-se dator să-i dea informații despre locul în care se află, face pretext de vorbă și vorba se întoarce în așa mod, că pune în discuție o chestiune intimă a sa, anume că baba lui nu i-a făcut copii. Sub aparența necazului, ascunde intenția de a atrage pe Malca într'o convorbire care să-i apropie. Din această pricină laudă legea evreească prin care bărbatul e liber să schimbe femeia când se dovedește neroditoare, în loc „să fii nevoit să trăiești cu una beteagă până la sfârșitul vieții”. E mai mult o introducere de cunoaștere, după care, ajungând în codrul Grumăzeștilor, Moș Nichifor sperie pe Malca cu un lup imaginar, după ce o înfricoșase, spunându-i despre niște pretinse grozăvii care s'ar fi întâmplat pe-aici. Malca e proastă și crede ce-i spune, — lucru de care el voește să se convingă, — ba încă, „de frică s'a încleștat de gâtul lui Moș Nichifor și s'a lipit de dânsul ca lipitoarea” — tocmai ceea ce el urmărea.

Nici n'apucă să se liniștească bine femeia, că scena se repetă, pe baza aceluiaș motiv:

— Să nu mai zici că vine lupul, Moș Nichifor, că mă vâri în toate boalele.

— Nu că zic eu, da chiar vine, iacă-tă-l-ai!

— Valeu! Ce spui?!

Și iar se ascunde lângă Moș Nichifor”.

Se vede că nu-i sunt de ajuns probele acestea ca să se convingă de naivitatea evreicilor, că mai improvizează și povestea cu balaurul și declară apoi că el nu se teme de această dihanie, fiindcă știe „solomonii”. Astfel stârnește curiozitatea femeii, care-l întreabă ce sânt „solomonii”, dar Moș Nichifor se scuză că nu poate să-i spună și o încredințează că favoarea aceasta nu i-a făcut-o nici babei lui, de care totuși ar vrea să scape ca să ia una tânără, măcar pentru câteva zile. Spune multe vorbe rele la adresa babei, de sigur cu un anumit interes, ceea ce face pe Malca să observe ce a învățat și ea până acum poate din vreo deziluzie, în nici un caz dela Ițic.

— Ia lasă, lasă Moș Nichifor, că așa sunteți d-voastră, bărbații.

Acum îi e de ajuns lui Moș Nichifor; știe cu cine are de-aface, e lămurit asupra clientei sale. Când fac primul popas și Malca se coboară, harabagiul, privind-o cu admirație îi

spune: „Ia, acum te văd și eu că ești voinică; așa mi-i drag să fie omul: fătat, nu ouat”.

Ei nu-i displac vorbele acestea, dar în vreme ce adună flori pentru Ițic, Moș Nichifor face la căruță ceva, ce numai el știe, că, desigur, din pricina asta, după ce pornesc, sare roata căruții și rămân în drum. Nu e nimic grav, caută el s'o incurajeze la început, dar când nu găsește barda să repare stricăciunea, chestiunea ia alt aspect și Moș Nichifor găsește încă un prilej să blesteme pe biată baba, că nu s'a îngrijit să-i pună sculele la rostul lor. Mai mult face caz, probabil, cu scopul de a solidariza pe Malca la necazul lui și oarecum să lanseze justificarea unei răsunări comune, la care însă nu face nicio aluzie.

Când, după toată truda lui, roata sare și a doua oară, iar Malca se arată îngrijorată:

— Moș Nichifor, ce facem noi? el răspunde insinuant:

— Om face noi, ce-om face, jupâneșică.

În situația aceasta, le iese în drum un călător, care, refuzându-le ajutorul lui și făcând haz de necazul lui Moș Nichifor, îi dă puțința să remarce indiferența unora față de nevoile altora, pentru ca mai mult să se valorifice pe sine în ochii Malcăi: „Cum văd eu, tot Moș Nichifor are să facă ce-a face”. Dar călătorul are rolul însemnat de a indica soluția dormitului în pădure, care stârnește protestul aparent al lui Moș Nichifor, pentru ca în cele din urmă să fie găsită și de el ca inevitabilă. O argumentează cu atâta meșteșug încât, deși Malca era plină de nerăbdare să ajungă mai repede la Piatra și în mod firesc perspectiva unei asemenea nopți, nemai încercate de ea, ar fi putut s'o înspăimânte, o primește, totuși, fără împotrivire.

-- Apoi, dar, fă cum știi, moș Nichifor, numai să fie bine.

-- Lasă jupâneșică, nu-ți face voie rea, că are să fie cât se poate de bine — o asigură el, satisfăcut de felul mulțumitor în care i se realizează planul. Marea dificultate e înălăturată, cum se vede, mai ușor decât ne-am fi închipuit, și ocaziunea care să favorizeze dezvoltarea acțiunii în sensul urmărit de el, e creiată.

Moș Nichifor a combinat o serie de împrejurări și le-a strâns într'un lanț atât de solid, încât Malca ar fi trebuit să aibe o inteligență egală cu a lui ca să le înlăture, — ceea ce însă n'a putut dovedi. Întâmplarea face ca tocmai acolo să fie și poiana cea minunată, de unde ar rezulta că Moș Nichifor

a mai avut și alte aventuri de felul acesta.

În poiană, în chip natural, comunitatea dintre ei se lărgeste, iar Malca se arată încântată de frumusețile pădurii, pe care Moș Nichifor i le descopere cu un sentiment de prețuire de parcă ar fi domeniile lui. Când, apoi, ea își aduce aminte de Ițic și pune o întrebare vagă, dar care ascunde conștiința păcatului ce se pregătește fără să-și dea seama: „oare n'om păți ceva în noaptea asta? Ce-a zice Ițic?“, — Moș Nichifor găsește ocazia să facă o apropiere între soțul ei și baba lui, ca să-l inferiorizeze: „Așa, numai să se mute de pe vatră pe cuptor, știe și hleabul de baba mea, de-acasă“.

Pe Malca, însă, o laudă cum se pricepe mai bine: „Doamne! bine-ți mai șade, jupâneșică; parcă ești una de-a noastră“... Acum ar vrea parcă s'o știe transformată în concordanță cu spiritul lui, deaceia, când se deșteaptă în Malca firea fricoasă de evreică, o muștră oarecum mânios:

— I... ra! da ce, Doamne iartă-mă, parcă ești din neamul lui Ițic. Da fii mai cu inimă, o leacă!“

După ce ea se culcă și adoarme, găsește pretextul s'o trezească și, de unde înainte ca s'o liniștească îi spusese că „noaptea-i numai un ceas“, acum numai cele câteva clipe dormite (care nici n'au fost dormite de fapt), spune că i se par cât o noapte. Vrea pe semne să trezească plictiseala și urâtul în sufletul Malcăi, dându-i perspectiva unei nopți lungi și fără somn. Dar cântecul privighetorilor îi aduc un alt motiv binevenit pentru o reflecție necesară: „Las' că, poate să mai doarmă cineva, de răul nebunelor istor de privighetori? Parcă-și fac de cap, nu altă-ceva. Da' acum le e și lor vremea să se drăgostească“. Desigur, și e de mirare cum de Malca poate să mai doarmă. Moș Nichifor ia toate măsurile în aparență ca să-i asigure somnul, stinge focul, etc., dar în fond, tocmai lucrul acesta caută să-l zădărnicească. Își face singur de vorbă, o zădărește cu întrebări și iarăși aduce vorba, — moralist și invidios — despre ceva care-l obsedează: „Tă-vă pustia, privighetori, să vă bată, că știu că vă drăgostiți bine!“

E mereu neliniștit. În cele din urmă recurge la strategia hotărâtoare. Când Malca adoarme, se duce de o trezește și-i spune că ar pleca să aducă unelte de-acasă pentru reparatul căruții și până 'n ziua a fi înapoi — timp în care ea s'ar odihni bine. E numai un plan a cărui consecință o știe bine. Într'adevăr, Malca de frică să n'o lase singură, se vede silită, din proprie inițiativă, să stea lângă el.

Moș Nichifor a găsit, adică, cel mai ingenios mijloc ca să-i trezească un maximum de interes pentru persoana lui, de care să se apropie pentru a avea sentimentul de siguranță.

Creangă nu mai povestește cum și-au petrecut timpul până au adormit. Deși momentul constituie culminația povestirii, fiindcă toate pregătirile anterioare către el s'au îndreptat, spune numai că, după ce Malca s'a dat jos și s'a așezat pe iarbă „lângă Moș Nichifor“, din vorbă 'n vorbă au adormit. Ținând seama, însă, de firea lui neastâmpărată, manifestată continuu până aici, nu e greu de înțeles ce va fi prilejuit într'un cadru atât de fermecător și o noapte ca de basm. Întrebarea cu un anumit substrat, cu care o întâmpină dimineața pe Malca, e și mai lămuritoare: „Vezi, că nu te-a mâncat nimica; numai frica ți-a fost mai mare“.

În sfârșit, faptul că-și găsește uneltele în căruță, pe care de fapt nici nu le căutase înainte, dovedește în chip hotărât că popasul din pădure a fost pus la cale. Acum găsește necesar să reabiliteze și pe babă, ca unul care se simte vinovat.

Când ajung la Piatra, Malca se exprimă:

— Slavă lui Dumnezeu Moș Nichifor, că și în pădure nu mi-a fost rău... — ceeace însemnează că peste frica și întârzierea ei, a avut un motiv de mulțumire. Cu priceperea lui, Moș Nichifor a știut să întoarcă asupra-i recunoștința tuturor, — a lui Ițic mai ales, — pentru o întâmplare a cărei pricină nu era decât el.

Acasă are o dispoziție care ulmește și pe baba, iar de-aci înainte, Malca tot la două-trei săptămâni „venea în Neamț, la socri și se întorcea acasă numai cu Moș Nichifor, fără să se mai teamă de lup“...

Pentru întâmplarea aceasta i s'a zis Coțcariul de către cel care au aflat-o printr'un prieten al lui, față de care Moș Nichifor „s'a răsuflet la un pahar de vin“.

Am analizat nuvela lui Creangă, urmărind un anumit fir — desigur cel mai însemnat — ca să dăm posibilitatea eroului să-și reliefeze personalitatea pe baza propriilor sale manifestări.

Acum câteva considerațiuni. Întâmplarea ar părea neverosimilă, iar caracterul ei oarecum reprobabil. Orice scriere de felul acesta este o mare piatră de încercare prin dificultățile ce le oferă și prin sentimentul ce l-ar putea stârni în sufletul cetitorului.

Geniul lui Creangă a știut să facă, însă, dintr'un subiect de aventură banală, o operă

poetică. Legitimată în toate incheeturile ei, fără nimic forțat, acțiunea se desfășoară în condițiunile cele mai firești, dirijată de eroul ei cu mijloace simple dar puternice.

Finețea lui Moș Nichifor în tot rolul pe care-l are și felul cum progresează în miezul unui subiect atât de dificil, fac din el un erou care câștigă toată adevărată cetitorului.

Ceeace se întâmplă e un fapt intim al naturii, al codrului acela fermecat, unde privilegiile fac dragostea să fie la ea acasă. E o admirabilă împăcare între estetică și bunul simț. Faptul brut, acțiunea directă care dau aspectul desgustător acestui fel de motive, sunt cu mare meșteșug date în lături. E o greutate aproape de neînving să te strecoari printre atâtea lucruri care își au ispitele lor, pentru ca să păstrezi nota îngăduită și totuși să nu eviți consecințele firești.

Nici un gest, nici o vorbă lipsită de pudoare nu folosește Creangă pentru eroul său care, cu toate că e un harabagi, se comportă cu o distincție rară. Dar nu e nici o transfigurare căsnită, care să falsifice lucrurile sau să le învâluiească într-o atmosferă rece și insuportabilă, sau o ipocrizie care să acopere adevărul. E o operă cu o întâmplare ale cărei aparențe sunt reale, dar estetizată cum nu se poate mai mult prin expresia ei poetică. Și este eroul ei, Moș Nichifor Coțcariul, un om cu un stil special — luat în toate însușirile lui — foarte greu de definit, care se realizează desăvârșit în tot cuprinsul nuvelei.

Imaginați-vă că în locul lui, Creangă ar fi pus un flăcău, — mai logic nu? Ce s'ar fi întâmplat atunci? În primul rând, desigur că Malca n'ar mai fi plecat numai cu el la drum, dar chiar de s'ar fi forțat lucrurile și aventura lui Moș Nichifor ar fi trăit-o el, n'ar fi prezentat nici un interes literar. Poate unul romantic.

Dar Creangă n'a fost scriitorul unor asemenea motive. Poet da, dar un interpret al banalităților. Care ar fi fost nota originală, potrivită geniului său, în cazul acesta? Nici una.

Moș Nichifor Coțcariul e altceva. E o temă imposibilă făcută posibilă, și aici e unul din marile ei farmece. Creangă, mai psiholog decât toți scriitorii noștri, a pătruns firea ome-

nească în tainele ei și a arătat ce se poate da, fără justificări retorice, dar cu un termen de neclintit.

Țăranul acesta are numai aparența de om bătrân, fiindcă-i zice lumea „Moș“ Nichifor, dar faceți și dv. socoteala, cam ce vârstă să aibă dacă e căsătorit de 24 ani. Mai socotiți vioiciunea lui, starea de permanentă spontaneitate și duhul umoristic, — atâtea calități evidente — prin care cucerește prietenia oricui și suficiente ca să-i asigure rolul pe care-l are. Și mai e ceva: eroina nuvelei este o evreică, ceeace nu rezultă dintr'o simplă întâmplare. Evreica aceasta vine dintr'o lume săracă sufletește, săracă în încântări și străină de farmecile firii pe care pentru întâia oară le cunoaște prin Moș Nichifor. Naivă și puținică la minte, ea se simte cu totul în puterea lui. Moș Nichifor stăpânește tainele naturii — e fătul ei adevărat — și are un orizont de viață, față de care Malca nu însemnează nimic. Eroul acesta e înfățișat, deci, pe planul superiorității sale, de unde, — nu vrem să spunem că o seduce pe Malca, — dar dispune de ea ca vântul de o frunză în voia lui.

Malca e o conștiință inferioară, redusă, — tocmai din această pricină, în chip necesar este evreică, — și toate deprinderile aduse din mediul ei sunt nule față de cerințele momentelor prin care trece. Ea cade în chip fatal, dar abia prin căderea aceasta se ridică din inferioritatea ei, când parcă descopere o lume nouă, de unde și plăcerea ulterioară de a călători mereu cu Moș Nichifor Coțcariul.

Componentele eroului acesta sunt trăsăturile specifice ale țăranului nostru, a cărui expresie de calitate o reproduce întocmai. Funcția care i se dă în nuvela de față, e mijlocul cel mai potrivit de a-i concentra toate aspectele pentru o cunoaștere mai justă. În altă împrejurare n'ar fi putut rezulta o mai totală prezentare, din care să se închege tipul caracteristic cu un contur atât de precis.

Arta lui Creangă are, precum se vede și un mare temei psihologic, care constituie viața și realitatea ei. De-aici adevărată noastră permanentă și actualitatea marelui scriitor moldovean, pe deasupra oricăror formule și evoluții literare.

PAN M. VIZIRESCU

C R O N I C A L I T E R A R Ă

ALEXANDRU MARCU: ITINERAR ADRIATIC. — Literatul fin, ce se ascunde atât de bine în omul de severă metodă și erudiție

care e profesorul Alexandru Marcu, ne procură surpriza unei minunate cărți de impresii italiene. La dreptul vorbind, pentru ceea-

ce aduce acest itinerar adriatic, eticheta de „Impresii“ e improprie. Spune prea mult într'un sens și prea puțin din ceea ce e cartea. Dacă ar fi căutat să apară ca scriitor numai — d. Al. Marcu ar fi făcut poate o greșală. Să fii nou, în impresii de drum italiene, e aproape o imposibilitate, chiar pentru literatura noastră, care nu e prea bogată în memorialuri de călătorie.

N'a încercat să fie nici un erudit prezentator al Italiei — ar fi fost tot atât de inutil.

D. Alexandru Marcu a ales procedeul cel mai simplu, prin instinct mai mult decât prin scrutare lucidă. A plecat la drum așa cum e — un adânc cunoscător al istoriei artelor italiene — și a privit totul, cer, oameni și pământ, cu un ochi sigur, educat să vadă esențialul din ceea ce îl interesa. Itinerarul adriatic e astfel inițial un pelerinaj — nu pios, ci lucid — pe urmele încremenite în veacuri ale câtorva din efemerele existențe omenești cari au așezat în pateticul popor al lui Dante, un popor de statui: dela urmele pribegiei lui Dante însuși la cele ale Francescâi da Rimini, înemurită de dânsul, ale Caterinei Sforza, ale lui Cesare Borgia, Raffaello Sanzio, ale vieții lui Leopardi, și până la cele încă vii ale copilăriei lui Benito Mussolini, în casa umilă a părintelui fierar din Forlì.

Am încheiat inadins cu imaginea lui Mussolini, deși autorul nu-i dă acest rol de final, fiindcă ea lămurește mult din substanța nouă și originală a cărții, din acea îmbinare admirabilă a unei vizuni noi de scriitor și a unei liniștite încrustări a amănuntului de erudiție revelator, — îmbinare care aduce acea lumină liniștită de înțelegere, caracteristică acestor pagini. Cartea e anume un itinerar prin trecutul țării acesteia într'atât întrucât el lămurește Italia de astăzi. Cartea aceasta cu locuri, devine astfel o carte a sufletului Italiei, cel de azi ca și cel de ieri, ca și cel de totdeauna. Prin ea își mărturisește aici trecerea un om care a vrut mai mult decât să vadă — să înțeleagă. Il întâlnești astfel pe autor preocupat de mai multe probleme de extremă actualitate, cărora le caută, privind și înțelegând, fireasca deslegare. Nu prin organizarea unui studiu. Dar îl simți mereu cu ele în gând, în ochi, — obsedat aproape.

Iată de ce, de pildă nu e o simplă întâmplare că primele gânduri din Italia sunt închinat *muncii*, că unul din primele tablouri în cuvinte ale cărții e din Romagna — Virgilian și modern totodată:

„Pământul tare, cretos, înțelenit cu sfleclă de zahăr, îl ară zece perechi de boi. Am vă-

zut și douăsprezece. Boi mari, albi, cu piepturi pietroase și coame lunate. Brazda e adâncă, adâncă, pe cât sunt de mari, nesparți, bulgării rămași în urmă. Așa se scoate, an de an, vлага câmpiei romagnole, secătuită de milenii“

Și această aplecare spre înțelegere a tainei muncii italiene — atât de rodnică în liniștea și chiar delăsarea, lenea ei aparentă, fiindcă ea e întâi și întâi ordine și chibzuință — a muncii căreia Mussolini, el însuși un neobosit muncitor, i-a dat atâta nobleță, o întrevede în paginile cărții ca pe un aspru motiv de simfonie modernă.

E caracteristic cum chiar peisagiul adesea se individualizează, se diferențiază chiar, prin această inedită perspectivă italiană: „De aci înfățișarea neîntreruptă a grădinilor cu semănături. Nu vastitățile monotone, danubiene, de porumb, de grâu“...

Adâncindu-l, călătorul ajunge la intuiția însăși a dinamicului suflet al Italiei, a miracolului celor atâtea reînvieri ale sale în istorie:

„Italia nu cunoaște monotonia bărănelor, curgerea neauzită a marilor fluvii. Unde nu e munte, e mare. Dar, mai peste tot locul, iată-le pe amândouă. Oricum, le presimți pe colinele stâncoase, verzi de vegetație marină“...

Peisagiul e privit astfel nu liric, ca oglindă mai mult sau mai puțin inertă a sufletului scriitorului, nici pictural — ci în lumina valorilor umane pe care el le-a crescut, el le-a format. D. Al. Marcu nu caută însă simetrii facile între natură și om, numai — ci lămuriri adânci în corespondențe subtile, insensibile aproape, în aparențele lor cu totul străine unele de altele. Imi pare rău astfel că nu pot stărui aici asupra magistralului capitol de analiză și evocare tot odată, care e *Moment leopardian*. Portretul spiritual al pateticului poet al durerii se împletește aici, trăiește deodată, cu viața peisagiului, a ambianței umane de azi ca și de totdeauna — deși ele sunt tot ce poate fi mai opus sufletului său. Orizontul îngust și totuși mărginit de dunga de imensitate a mării deabia liniate departe, și prelungit la infinit în viață de panglica subțire a drumului spre Roma, seninătatea limitată, inertă, a vieții locului — toate nu-i puteau aduce decât neputincioasă răsvrătire și exasperare....

Din viața aceasta a locului, atât de puternică în încremenirea ei liniștită de veacuri, a crescut chinul lui Leopardi, orgoliul arhitectonic al Ducilor de Urbino, îndârjirea Cate-

rinei Sforza, lumina sufletească a lui Petrarca, — adică tot ce are mai viu și mai înalt Italia. Și ridicând astfel geografia ei spirituală, d. Al. Marcu nu putea să nu se îndrepte spre celălalt covârșitor aspect al ei de viață, *regionalismul italian*. În descifrarea vieții atât de specifice a fiecărui loc — până într'atâta încât același sfânt își are în fiecare orașel, aproape altă zi de sărbătorire;

— în cercetarea prăvăliilor, cari sunt tot atât de bogate, de cu gust aranjate, deosebindu-se doar prin număr, în Roma ca și în orașelul Faenza; — în surpriza acelei mândrii specifice a italianului, fie el Ducele de Urbino în 1600, fie el tenorul Gigli în 1930, de a se reîntoarce la locul ce l-a născut, ca să moară acolo, înzestrându-l cu ce are mai prețios și mai măreț din averea făcută peste cine știe câte orașe și mări; — în acel orgoliu al trecutului amintitor de strălucite apariții istorice, la îndemâna oricărui locuitor dintr'un modest Orvieto, un San Gimignano, un Assisi — autorul găsește fireasca lămurire a celui admirabil regionalism italian, în sensul cel mai bun al cuvântului, adică nu cel de exploatare a unor beneficii electorale, cum e pretins la noi, ci acela în care omul poate „să găsească superlativul de satisfacție în locul unde a fost hărăzit de străbuni să trăiască“.

Insistând asupra acestor linii de adâncă și subtilă viziune a oamenilor și locurilor itinerarului d-sale, — comit intrucâtva greșala de a neglija partea reală de pitoresc și de evocare, a cărții d-lui Marcu.

Ea aduce nu unduire de lirism ci o bogăție de amănunte scilpitoare, pregnante, încrustate într'un scris lapidar, dinamic — uneori chiar excesiv în tumultul său de concizuni, încât ajunge sacadat. Ritmul acesta abrupt, ciocănit — sensibil mai ales în momentele rare cari cereau note mai prelungi, mai muzical ondulate — e însă răscumpărat de nuanțele reale, de plastică și de mișcare, plină, bogată, a viziunii poetice ca și a înțelegerii, pe cari această strunire bărbătească a frazei le îngăduie.

Iar haina grafică a cărții, prin imaginile fotografice atât de sugestive și atât de moderne în unghiurile lor de perspectivă, cari o împlinesc, prin rafinamentul pe care îl dovedesc litera și hârtia datorite de „Scrisul Românesc“, — este ea însăși poezie, operă de artă.

* * *

ION PILLAT: CAETUL VERDE, în a II-a ediție.—Nu pentru a sărbători una din rarele

mișcări de înțelegere a publicului pentru poezia noastră de astăzi, înțelegere concretizată în necesitatea acestui nou tipar al unui volum de versuri, vreau să însemn aici câteva rânduri. D. Pillat e doar unul din puținii și fericiții creatori de poezie, de azi la noi, cari au pătruns temeinic în sufletul marelui public.

Vreau să creionez însă un aspect caracteristic al acelei nespuse de aspre conștiințe artistice, al celui respect adânc și rar față de talentul său, față de cuvântul șlefuit și imbinat cu trudă și cu grijă — cari sânt semnele nedesmințite ale adevăraților creatori — și cari își vădesc realitatea întotdeauna și în felul cum d. Pillat ține să se infățișeze cetitorilor săi. D-sa este unul din puținii de azi cari își iau în serios destinul de scriitori, cari au acea veche și demodată pietate a creației.

În anul trecut mi se pare, *Biblioteca pentru toți*, la a cărei conducere d. V. Demetrius a avut prețioase inițiative și îndrăzneți, — pe cari îmi pare rău că nu le-am putut urmări în amănunt fiindcă tot d. Demetrius n'a crezut necesar să ne facă și pe noi să ne dăm seama prin trimiterea nollor volumașe ale bătrânei biblioteci, — a reeditat, între alți mulți contemporani, și pe d. I. Pillat, cel din „Pe Argeș, în sus“. Putea să facă și d-sa ceea ce au făcut mulți alții — ceea ce a făcut, spre deplina și neașteptata noastră uimire d. Tudor Arghezi, care, în *ediția definitivă* atât de cinstită, cu conștiința plină a lucrului ce trebuie să fie durabil, tipărită de Fundațiile Regale, n'a găsit că este necesar să schimbe, să îndrepteze decât câteva cuvintele în tot textul de câteva sute de pagini, n'a simțit necesar să adauge, și nimic nevrednic de lumina dură a deceniilor ce-l vor urma, ca să fie lăsat la o parte. Putea și autorul celui mult mai cizelat „Pe Argeș în sus“ să privească mai ușor un volumaș de popularizare ca acel din *Biblioteca pentru toți* — dând doar convenita autorizație de retipărire și socotind minuțios drepturile de autor.

Ceea ce nu s'a întâmplat. Omul acesta care s'a închinat azi ca nimeni altul frumuseților severe și singuratică ale poeziei, a intruchipat această cârtică cu aceiași grijă aspră, cu același conștiință de sine și de judecățile din urmă ale cetitorilor, cu cari a privit și somptuoasa tipăritură dintâi, dela Cultura Națională. A întregit unitatea cărții, adăugând din volumul *Limpezimi* ciclurile „Calendarul viei“ și „Limpezimi argeșene“, împlinind ciclul „Florica“ așa cum a fost tipărit în rara ediție de lux din 1926, și, pentru

a lămuri calea până la liniștirea de lângă Argeș, a alăturat câteva „Cântece de demult“, adică momente poetice premergătoare, dinainte de război. Astfel, simplu, dar cu acea înălțime de scrutare a propriei sale valori, d. Pillat a făcut dintr'un volumaș pentru cei mulți și săraci, o ediție prețioasă care nu poate lipsi din biblioteca niciunuia dintre cărturarii noștri.

Nu e vorba deci de acel fetișism ridicol al oricărui rând scris sau mai bine zis măzgălit, pe care îl manifestă unii din liricii noștri mai de curând, adunându-se cu pietate excesivă în volume somptuoase. Ciclul „Bătrâni“ apare aici cu tăeturi nemiloase... E însă acel respect al propriei înfățișări, de care vorbeam.

Și în „Caetul Verde“, aceiași lucidă supraveghere. Toate traducerile, cari erau totuși minunate și nu distonau nici în atmosfera cărții, deoarece torceau fire din aceeași lumină, — au fost îndepărtate pentru a alcătui altă culegere. În locul lor, au poposit 12 poeme scrise ulterior — între 1932 și 1934: *Prinos, Dansatoarea, Inscripție votivă, Sarcofag, Bust antic, Sonnet, Stanțe, Ornic, Cocorii, Țara, Veghe și Țărm sudic.*

Poemele adăugate, se integrează cu totul firesc în lumea sufletească a cărții. Ceea ce poate fi oarecum un indiciu prețios pentru lămurirea modului de creație al autorului. În adevăr, unitatea atât de accentuată a volumelor cari înseamnă diferitele momente ale maturității poetice a d-lui Pillat te duce ușor la impresia unei tehnice lucide și voluntare de creație: aceea în *cicluri*, pe teme prefixate. Ți s'ar lămuri deci un creator extrem de stăpân pe arta sa poetică, lucrând măsurat ca într'un laborator. Dar aceste poeme cari se închiagă, la fel, timp de doi ani după apariția volumului, ca niște ecouri târzii și din ce în ce mai surde ale unor cutremure — arată dimpotrivă că în evoluția atât de impunătoare a luminoasei forțe creatoare a d-lui Pillat, treptele sânt doar pragurile de liniște ale unor frământări reale, adânci, și poate puternice.

O creație ordonată voit în ciclu, și-ar fi epuizat tonalitățile odată cu încremenirea în volum, — ceace aici, repet, nu s'a întâmplat.

Cele mai multe din poemele adăugate astfel aparțin acelei ultime căutări de liniști în lumina plină a Elladei, care a fost semnul deosebit al „Caetului Verde“. Iar două — *Sonnet și Stanțe* — încearcă o interesantă apropiere de poezia de fine nuanțe sufletești

a Pleiadei. O cronologizare a acestui moment ar fi interesantă; dar din nefericire, d. Pillat, care, o altă notă a conștiinței de ceea ce bun și durabil d-sa aduce în creație, de obicei nu are acea teamă atât de caraghioasă a poezilor noștri, de precizări cronologice și tehnice, — nu le înseamnă data.

Dar *Caetul Verde* nu aduce numai frânturi din seninul atic, așa cum îl visează către capătul unei lungi cariere poetice, d. Pillat. Și cum pare numai atât, la prima vedere. E în surâsul acesta în soare o cută de întunecere neașteptată — și față de visul din care crește volumul și față de temperamentul poetului. El caută încremenirea statuară a vieții în viațunea de artă atică, o pipăe, cu un fior de neliniște, cu o sete de certitudini specific modernă:

*In părul inelat cornița crește
Dar fruntea larg boltită chiamă gândul.
Sub nasul rupt puțin ce gură-amară!
De mult iertară ochii. Barba curge
Pe pieptul spart în valuri împăcate...*

(Bust antic)

E mai mult ceva din acea liniște dureroasă din „marea părăsire din mine și din groapă“ (*Țară*) cu care se întâlnea și Eminescu când se cobora adânc în sine, către cumpăna dintre viață și moarte, — poate către izvoarele aceluia *thracism* al nostru latent, din care, prin lămurirea infiltrațiilor orifice și dionisice în arta elină, a căutat atât de frumos d. Dan Botta, într'un capitol din *Limite*, să facă punte între noi și clasicismul atic.

Dar acestea sânt întrebări ce trec dincolo de marginile unei cronici — și cer, impun chiar, studiul amplu pe care opera atât de luminos, definitiv, dăltuită, a d-lui Pillat îl merită dela noi.

* * *

I. E. TOROUȚIU: PAGINI DE ISTORIE ȘI CRITICĂ LITERARĂ. — Ctitorul „Studiilor și documentelor literare“ aduce în cultura noastră un spirit fără prea multe întortochieturi și subtilități, dar de o rară cinste și curaj răspicat în atitudini. Adăugând la acestea munca și pregătirea d-sale științifică în istoria literară, — reiese evident cât de multă nevoie avem azi de asemenea oameni.

Poate mai multă decât oricând. Cred că dela epoca post patruzeci optistă n'am mai avut un asemenea moment de efervescentă în artă și cultură, de elanuri și confuzii, de izbânzi și de greșeli, ca astăzi. Repetăm în mai mare, acea epocă de fierbere și de crea-

ție de atunci. Este inevitabil — date fiind mai ales unele din obiceiurile noastre nefaste — să se greșească frecvent, să se improvizeze tot atât de des și chiar să se trișeze. Infractorii, cu voie sau fără de voie, beneficiază tot atât de des de impunitate, fiindcă este atâta de lucru serios la noi și atât de puținii cei cari pot munci astfel, încât ei deabia ajung să-și facă datoria de creație, — iar aceea de supraveghere, de poliție, ca să întrebuițăm o noțiune ce pare foarte stranie în literatură, ceea ce nu înseamnă că nu e și necesară, ea e lăsată la voia întâmplării.

Astfel se face că, tineri cu aptitudini strălucite, după studii în străinătate, uneori chiar după lucrări științifice serioase acolo — unde e altă severitate în judecări, altă supraveghere a ținutei în public — întorși la noi, își bat joc și de trecutul lor și de speranțele puse în ei, prin întruchipări de mântuială: de ce ar mucenici altfel, dacă și așa, facil, pot avea aici succese considerabile? Toleranța noastră, care nu e aici decât lene sau lipsă de organizare, le face lor în primul rând rău. La fel se întâmplă și în artă.

Din acest punct de vedere, nu poate fi ins, cu cât de câtă judecată limpede, care să nu aprobe poziția d-lui Torouțiu.

D-sa adună în cartea din urmă o serie de studii, mai mult de metodologie a istoriei literare decât de critică propriu zisă, în cari relevă erorile grosolane, uluitoare chiar, iscate în furia improvizației și din dorința de succese categorice și imediate, ale unor oameni ca d-nii I. Sân-Giorgiu, Al. Ciorănescu și G. Călinescu — căroră nu li se poate nega nici talentul nici dragostea pentru partea de muncă pe care și-au ales-o.

Mai bine de jumătate din volum e consacrată unei nemiloase arătări a harababurei neînchipuite din opera de istoric literar a d-lui Călinescu.

Nu putem urmări aici cu deamănuntul întreg imensul furnicar de erori, de scăpări, de contraziceri, ca și de diformări produse de temperamentul ciudat al d-lui Călinescu, cari toate contribuie să transforme mormanul acela uriaș de muncă incontestabilă, de bune intenții și chiar de juste înțelegeri, care e „Opera lui Mihai Eminescu“ în cele cinci volume ale ei, într'o carte care se poate citi odată, dat fiind talentul de scriitor al autorului, dar inutilizabilă ca punct de plecare pentru alte cercetări, sau măcar ca lumină pentru pricerea lui Eminescu. Toate acestea le relevăză metodic și calm, dar neiertător, d. Torouțiu. De altfel, și în această revistă, ele au fost în bună parte reliefate prin studiul incisiv al profesorului D. Caracostea.

Definită de însuși autorul ei ca o *prezentare de inedite* eminesciene în primul rând, opera d-lui Călinescu e inutilizabilă din acest punct de vedere, date fiind multe greșeli de transcriere, atât de evidente chiar și pentru un neinițiat deoarece însuși d-sa dă aceleași texte în două rânduri, în mod diferit.

Pe lângă erorile ochiului, mai intervin și deformări ciudate și specifice, pe cari nu le poți atribui decât unei obsesii de imaginație. Și această obsesie există aici: e cea sexuală. Aproape toată interpretarea aceluși serafic portretizator al femeii care a fost Eminescu, în părțile ei originale adică aparținând d-lui Călinescu pe drept, — este întemeiată pe sexualitate. Eminescu e scos astfel, bietul, un „tîp veneric“, un fel de armăsar. Numai astfel, prin această perspectivă, putem explica unele erori foarte ciudate de transcriere, ale d-lui Călinescu. D-sa de pildă, deși anunță opera ca o prezentare de inedite, în ceea ce privește literatura populară a lui Eminescu, reproduce tot ce a tipărit din ea Ilarie Chendi (Eminescu: Literatură populară), respectând toate greșelile de transcriere ale acestuia. Într'un singur vers se diferențiază d. Călinescu izbitor de acesta. D-sa citește de astădată în manuscris (de ce a simțit nevoia să ajungă acolo când până atunci urmărise pe Chendi?), vorbindu-se despre străbuna Mușatinilor: *tremur curii* în loc de *tremur unii* cum e în Chendi și de *tremur sinii*, cum arată în realitate manuscrisul. De ce? Pentru ca d. Călinescu să poată exclama triumfător: „E interesant și hazliu totdeodată că pudicul I. Chendi, neputându-și închipui un Eminescu așa de slobod la gură, așa de argezian, a cîtit în chip absurd: tremur unii“.

D. Torouțiu dă și facsimilul manuscrisului cu pricina (p. 237). Pentru un ochiu neobsedat, chiar profan, lectura d-lui Călinescu e imposibilă.

Am ales numai un fapt, poate cel mai grav, dintre cele observate de mulți în opera capitală a d-lui Călinescu — și evidențiate metodic de d. Torouțiu.

Din el, necesitatea operei de supraveghere a d-lui Torouțiu apare evidentă. Și cel mai recunoscător, deși pare extrem de ciudat, ar trebui să fie tocmai d. Călinescu. Scuturat cum se cuvine, știind că e pândit de ochi care nu-l iartă, — poate că d-sa se va așeza mai puțin ambițios în vaste proiecte, mai modest, la lucru, și ne va da ceea ce talentul și pregătirea d-sale pot să ne dea.

Deși — e un *dar* aici — lipsa totală de organizare, de arhitectură, din scrisul de până acum al d-lui Călinescu, vădesc o deficiență

care poate fi organică, și ca atare greu de remediat.

* * *

MIRON SURU: 1935 LITERAR, SINTEZĂ BIBLIOCRITICĂ. — Cartea acestui tânăr de o atât de frumoasă și de rară disciplină de muncă, mărturisește aceleași probleme în alcătuirea ei — adică încearcă să aducă mai mult decât o înregistrare a multiplelor aspecte ale vieții noastre de cultură, anume și o *judecată* a lor.

Sinteza aceasta bibliocritică a pornit dintr'o imensă dragoste de cuvântul scris românesc. Nu e, în adevăr, puțin lucru să-ți irosești ani din cei mai buni, ai tinereții — când atâtea planuri îți fierb în cap și atâtea îndrăzneli și elanuri cosmice în inimă, când te crezi în stare de atâtea și de atâtea — să îți impui claustrarea într'o disciplină atât de sobră, atât de săracă în alămuri sunătoare și strălucitoare, cum e bibliografia. Și d. Suru a ales. Deși putea să tipărească, fără grije de editor, oricâte „păcate ale tinerețelor“ de literatură ieftină, d-sa a început o muncă aridă, cu un angajament strivitor, fiindcă e pe termen lung: bibliografierea an de an, începând cu 1935, a tot ceea ce apare, ca literatură la noi, în cărți și în periodice. Anul I-iu ni s'a dat: 1935. Celelalte trebuie să urmeze.

Dar i s'a pus tânărului truditor în știință dar și om de inimă, problema următoare: în cartea mea va rămâne, închis pentru totdeauna, *un an* de muncă, cu toate bunurile și păcatele lui; poate el trece fără *judecată*?

D. Suru a socotit drept și adânc, că nu se poate. Și a luat *judecățile* pentru fiecare moment mai însemnat al acestui an, în parte, de unde a crezut că-i mai bine să le ia, — și la fiecare început de capitol de activitate al anului, a însemnat și *judecata* d-sale sintetică.

Astfel cartea depășește cercul strâmt al specialiștilor și se imbie marelui public. Pe drept, căci îi oferă o călăuză serioasă, și mai ales cinstită, prin labirintul unui an de scris din toată țara. Mai ales partea de despuiere a periodicelor — cu reliefația celor mai însemnate ale lor contribuții — e neprețuită.

Astfel d-sa face și operă de dreptate. Mai ales pentru nesfârșita trudă modestă și buna credință pe care o aduc la noi lucrările științifice: de folclor, istorie literară, culturală,

etc. Asigurându-și concursul prețios al d-lui Dan Simonescu și spicuiind din aprecierile unor tineri cercetători informați ca D. Bodin și I. Cazan, autorul face un act de justă reparație, dându-le însemnătatea cuvenită, care din nefericire nu li se acordă nici în cronicile revistelor și ziarelor nici în bilanțurile obicinuite de sfârșit de an.

Prin notele critice alcătuite de însuși autorul, se fac de asemenea fapte de dreptate, cum e reliefația acelui scriitor care e atât de injust ținut în umbră: I. Dongoroz.

Asta nu înseamnă că, în entuziasmul d-sale tineresc, d. Suru nu trece câteodată departe cu totul de limitele critice privind cu excesivă simpatie cărțile ușoare ca acelea ale d-lor Florin Iordăchescu („La pașa vine un arab“) și Mircea Șepilici („O fată“). De asemenea, îngăduirea d-lui Mihail Sebastian de a-și spune și d-sa părerea critică în cartea d-lui Suru. Nu-i recunosc d-lui Sebastian dreptul de a judeca literatura românească, după cum nu-mi recunosc mie dreptul de a judeca literatura de folclor ovreiesc a începuturilor d-lui I. Călugăru.

Sânt și unele nedreptăți, cum e aceea a d-lui N. Davidescu, înghesuit cu cele două cărți ale d-sale — *Helada* și *Roma*, care oricum înseamnă un efort puțin obținut în poezia noastră — în câteva rânduri puțin înțelegătoare ale d-lui Mircea Mateescu. De asemenea, e pomenit doar la partea bibliografică, tânărul poet bucovinean, cea mai matură expresie a liricei cernăuțene alături de Mircea Streinul — *Iulian Vesper* cu volumul său „Constelații“.

Sânt apoi nedumerit de modul cum se va urmări ecoul cărților apărute chiar la sfârșitul anului 1935—cum e „Dialectica naționalismului“, a d-lui N. Roșu? Va fi menționată din nou în 1936, pentru a se putea grupa în jurul ei ceea ce s'a scris în acel an despre ea?

Supun în fine scrutării autorului dacă n'ar fi mai nimerit ca *imitațiile* să se catalogueze alfabetic după numele celui imitat, ca și *traducerile*, cari sânt catalogate după numele celui tradus...

Am ajuns astfel la sfârșit. Insuși minimul acesta de observații arată cât de bună și de necesară e fapta d-lui Miron Suru. Evident, cu o copleșitoare condiție: să se țină de vorbă, adică să ne dea în fiecare an volumul de sinteză promis.

OVIDIU PAPADIMA

C R O N I C A M Ă R U N T Ă

„ȚARA“ LUI ARON COTRUȘ. Spiritul literaturii curente, considerat în general, s'ar putea caracteriza prin dezertare din funcția națională a artei. Literatura nu este și nu trebuie să fie un simplu proces-verbal analitic al pasiunilor ce clocotesc în suflet și biciuie nervii; ea nu poate să fie deasemenea o elucubrație ermetică, suspendată în golul capriciului singular. Valoarea literaturii noastre consacrate, înainte de a fi universală, stă în funcțiunea națională îndeplinită de această literatură. Neamul nostru a iubit scrisul românesc în măsura în care a recunoscut în el un înainte-mergător al aspirațiilor colective. Scrisul din prezent creiază imaginea ideală la a cărei realizare colectivă năzuim.

O asemenea funcțiune a îndeplinit literatura generației dela 1840 și a generației dela 1900. România mică a trăit întâiu în imaginea ideală a pașoptiștilor; România mare a trăit întâiu ca imagine ideală în proza și în poezia sămănătoristilor.

Funcția națională a literaturii e profetică. În haosul viitorului ea trage conturul chipului nostru propriu de mâine.

După războiu însă *Gândirea* singură s'a mișcat pe această linie. Cealaltă scriitori, poeți, prozatori și critici, unii foarte dotați cu ceea ce se numește talent, au ținut cu tot dinadinsul să absenteze și să ia poziție ostilă. Ceea ce fac ei e negarea funcției naționale a literaturii. A scrie și a susține duzini de romane lubrice, a te schimonosi în solilocvii contorzionate și ermetice, declarate poezie nouă, aceasta constituie o dezertare.

Restrângând chestiunea la tineret, ea apare într'o lumină și mai tristă. Sânt tineri de-o vârstă. Unii activează cu elan în naționalism și vor un spirit nou și o țară nouă. Și ce e mai bun în viziunea lor e crezul *Gândirii*, afirmat de cincisprezece ani încoace. Alții, — cei cari scriu — se izolează într'o literatură care parcă vine din altă planetă, atât e de străină de spiritul celor dintâi. Ce-ar fi mai frumos decât ca viziunea luptătorilor să fie exaltată de scriitorii din aceeași generație? Și totuși, nu! Când văd pe adolescenții aceștia satisfăcându-și împoten-

ța în tâmpite romane pornografice sau alurând în păsăreasca unor poeme abstracte și ermetice, în timp ce luptătorii de-o seamă cu ei ard în sbuciumele uriașe ale prefacerilor la care are dreptul această țară, inaderența celor dintâi îmi apare ca expresia justă a unor stârpituri morale. Literatura lor atât de nouă e mai bătrână decât bietecele babe oarbe și surde, care nu pricep nimic din viforul vremii de azi.

Excepție fac tinerii poeți bucovineni, convertiți peste noapte dela liberalismul provincial al d-lui Iancu Nistor la un legionarism literar, din care străbate acelaș spirit sectar al întâiei școale politice unde au ucenicit. E ori cum însă o regăsire în ritmul general al tinerei generații luptătoare. În poezie însă, locul de onoare îl deține d. Radu Gyr și, anterior lui în profetismul social, d. Aron Cotruș. Ardeleanul acesta cu vers noduros ca trunchiul ulmului, aci muiat de milă, aci hain de revoltă, e dela începuturile lui literare cântărețul muncii nerăsplătite. Poezia lui e o dedicație continuă lumii umile a trudei și a suferinței, pe care o iubește parcă scrașnind din dinți. Cotruș cântă dur duritatea muncii și urăște vitejește nedreptatea. Timbrul dominant al cântecelor lui, aspre ca niște așchii de piatră, e social-naționalist. Evocările lui din istorie sânt figurile marilor răzbnători. Icoanele lui tăiate în restriștea prezentului sânt chipuri scofălcite de lucrători. Rareori un poet a trăit mai adânc și mai sănătos sentimentul omeniei; o trăire nu în lamentații costelive, ci în credința virilă că energia și voința omului pot răsuci gâtul soartei nedrepte.

Ultimele lui strofe — *Țară* — o broșură de 30 de pagini — trec dincolo de milă și de revoltă, în viziune. E un poem energic al tinereții creatoare. Ca într'o demonstrație italiană, trec din strofă în strofă cohortele cu casmale și târnăcoape spre marele orizont al țării de mâine. Spiritul constructiv, care e partea de preț din sufletul nou, își găsește în Aron Cotruș întâia expresie puternică, arcuită în viziune.

NICHIFOR CRAINIC